

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİNDE NASÂRA TAİFESİNE VERİLEN
EMÂNNÂMELERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeyma Nur ERKIRAN

BURSA – 2022

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİNDE NASÂRA TAİFESİNE VERİLEN
EMÂNNAMALERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Şeyma Nur ERKIRAN

Danışman:

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

BURSA - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 701821048 numaralı **Şeyma Nur ERKİRAN**'ın hazırladığı "**Osmanlı Devletinde Nasâra Taifesine Verilen Emânnâmelerin Temel Özellikleri**" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 23/03/2022 günü 14:30 - 16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Bülent ŞENAY
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Mahmut SALİHOĞLU
İstanbul Üniversitesi

23/03/2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: **Osmanlı Devletinde Nasâra Taifesine Verilen Emânnâmelerin Temel Özellikleri**
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin, 09/02/2022 tarihinde şahsım tarafından (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23/03/2022

Adı Soyadı:	Şeyma Nur ERKIRAN
Öğrenci No:	701821048
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Dinler Tarihi
Statüsü:	Yüksek Lisans

23/03/2022

Danışman

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Çalışması olarak sunduğum “**Osmanlı Devleti’nde Nasâra Taifesine Verilen Emânnâmelerin Temel Özellikleri**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

23/03/2022

Adı Soyadı: Şeyma Nur ERKIRAN
Öğrenci No: 701821048
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Dinler Tarihi
Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Şeyma Nur ERKIRAN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim/Sanat Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi+125
Mezuniyet Tarihi	: ...../...../2022
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Bülent ŞENAY

OSMANLI DEVLETİNDE NASÂRA TAİFESİNE VERİLEN EMÂNNÂMELERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

İslâm tarihinde ve beldelerinde gayr-i müslimlerin hak ve özgürlükleri akademik bir konu olarak her zaman önemini korumuştur. Yaşama hakkının yanı sıra gayr-i müslimlere can ve mal güvenliği de taahhüt edilmiştir. İslâm dinî, diğer din mensuplarına İslâm ülkesi içerisinde belirli şartlar altında yaşama hakkı tanımıştır. Diğer dinlerde başka dinlere mensup kişilere böyle sistematik hak ve imtiyazlar verilmediği anlaşılmaktadır. İslâm beldelerinde buldukları sürece birçok hak ve imtiyazdan yararlanan gayr-i müslimler, can ve mal güvenliği taahhütlerini emân adı verilen anlaşmalarla elde etmişlerdir. Sözlü veya yazılı olan bu anlaşmalarla gayr-i müslimler zimmi statüsü kazanmışlardır. Zimmi statüsüyle o devletin bir vatandaşı olarak kabul edilmişlerdir. Bir İslâm Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu da Emân geleneğini sürdürmüş ve çok etkin bir biçimde uygulamıştır. Feth ettiği bölgelerde savaş yapmadan önce, emân teklifinde bulunmuş birçok kale ve şehri bu yolla feth edilmiştir. Savaşılarak alınan bölgelere de emân verilmiştir. Osmanlı Devleti emân kapsamında zimmilere birçok imtiyaz tanımış ve bu imtiyazların korunmasına özen göstermiştir. Bu çalışmada işte bu haklar ve imtiyazlar tartışması kapsamında Osmanlı devletinde Nâsara Taifesine verilen Emânnâmelerin bir kısmı incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gayr-i müslim, Emânnâme, Osmanlı, Dinî Grup, Millet

ABSTRACT

Name and Surname : Şeyma Nur ERKIRAN
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Sciences
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master
Page Number : xi+125
Degree Date : ...../...../2022
Supervisor : Prof. Dr. Bülent ŞENAY

MAJOR CHARACTERISTICS OF THE OTTOMAN DECRESS OF TOLERATION FOR CHRISTIAN COMMUNITIES

The rights and freedoms of non-Muslims have always been an important academic issue in Islamic history and Islamic towns. In addition to the right to life, non-Muslims were promised the safety of life and property. The religion of Islam has granted the members of other religions the right to live in an Islamic country under certain conditions. It is understood that in other religions, such systematic rights and privileges are not granted to people from other religions. Non-Muslims, who benefited from many rights and privileges as they lived in Islamic towns, received the guarantee for the safety of life and property through agreements called emân (trust). With these verbal or written agreements, non-Muslims have gained Dhimmi status. With the dhimmi status, they were accepted as a citizen of that state. The Ottoman Empire, an Islamic state, also continued the Emân (trust) tradition and implemented it very effectively. Before starting war in the areas they conquered, they made an offer of Emân, and many castles and cities were conquered in this way. The people living in areas conquered by war were also given the Emân. The Ottoman Empire granted many privileges to the dhimmis within the scope of emân and made sure to protect these privileges. In this study, some of the Emânnâme given to Nâsara Taife in the Ottoman State were examined within the scope of the discussion on these rights and privileges

Key Words: Ottoman, Non-muslim, Christian, Dhimmi, Religious group, Emânnâme

ÖNSÖZ

‘Osmanlı’da Nasâra Taifesine Verilen Emânnâmelerin Temel Özellikleri’ adlı çalışmamızda, İslâm devletlerinin fethettiği bölgelerde yerel halka uyguladıkları bir politika olan, Zimmîlik statüsünün Osmanlı devletinde nasıl uygulandığı, hangi şartlar altında bu statünün verildiği, Zimmîlik statüsünün kimleri kapsadığı gibi sorulara cevap aranmaktadır. Çalışmamızın merkezinde Nasâra Taifesi yer almaktadır. Bu topluluğa verilen Emânnâmeler üzerinde çalışılarak Emânnâmelerin verilme süreci ve Emânnâmelerin ne tür belgeler oldukları açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında yanımda olan olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimi ve tecrübeleriyle beni her zaman destekleyen ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Bülent Şenay’a teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak tüm hayatım boyunca yanımda olan, aldığım kararları destekleyen ve bu yolda yürürken her zaman bana güvenen aileme sonsuz teşekkür ederim.

ŞEYMA NUR ERKIRAN

BURSA 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

DİNLERDE ÖTEKİLİK VE ‘KAFİR’E MUAMELE MESELESİ

1.1 YAHUDİLİK’TE GAYR-İ YAHUDİLERİN DURUMU.....	4
1.2 HİRİSTİYANLIK’TA GAYR-İ HİRİSTİYANLARIN DURUMU.....	6
1.3 İSLÂM’DA GAYR-İ MÜSLİMLERİN DURUMU.....	14
1.3.1 İslâm Hukukunda Zimmî Kavramının Gelişimi ve Kullanımı (Zimmî Kavramı- Zimmî Olma Şartları).....	14
1.3.1.1 Zimmet Anlaşması.....	17
1.3.1.2 Zimmet Anlaşmasını Ortadan Hususlar.....	18
1.3.1.3 Zimmet Anlaşmasının Gereği Cizye.....	19
1.3.2 Zimmet Anlaşmalarının Tarihsel Gelişimi.....	22
1.3.2.1 Hz. Peygamber Dönem İlk Emânnâme Örnekleri (İlk Emânnâme Örneği Medine Vesikası).....	22
1.3.2.2 Mekke’nin Fethi Sonrasında Verilen Emânnâmeler.....	23
1.3.2.3 Dört Halifeler Dönemi Emânnâme Örnekleri.....	25
1.3.3 Osmanlı’da ‘Millet’ Sistemi ve Usulü Kadim Geleneği.....	30
1.3.3.1 İstanbul’un Fethi Öncesinde Zimmîlerin Durumu.....	31
1.3.3.2 İstanbul’un Fethi Sonrası Millet Sisteminin Ortaya Çıkışı.....	32
1.3.3.3 Tanzimat Sonrası Durum.....	33
1.3.4 Osmanlı’da Zimmîlerin Hukuki Durumu.....	35
1.3.4.1 Zimmîlerin Din ve Vicdan Hürriyeti.....	35
1.3.4.2 Aile Hukuku (Zimmîlerin Evlenme ve Boşanma Durumları).....	38
1.3.4.3 Miras Hukuku.....	40
1.3.4.4 Ceza Hukuku.....	41
1.3.4.5 Mesken ve Giyimleri.....	42

2.BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİN'DE NASÂRA TAİFESİNE VERİLEN EMÂNNÂMELER ÖRNEKLERİ

2.1 Emânnâmelerin Şekli ve Özellikleri.....	45
2.1.1 Emânnâme'nin Tarafları	46
2.1.2 Emânnâme'nin İrade Beyanı	46
2.1.3 Emânnâme'nin Konusu	47
2.1.4 Emânnâme'nin Veriliş Amaçlarına Göre Çeşitleri.....	47
2.2 Osmanlı Devleti'nde Emânnâme.....	48
2.3 Nasâra Taifesine Verilen Emânnâmeler.....	49
2.3.1 Prodromos Manastırına Verilen Emânnâme.....	49
2.3.1.1 I. Murat Döneminde Verilen Emân	52
2.3.1.2 Musa Çelebi Tarafından Verilen Emân.....	53
2.3.1.3 I. Mehmet Tarafından Verilen Emân.....	56
2.3.1.4 II. Mehmet Tarafından Verilen Emânnâme.....	58
2.3.1.5 1820 Tarihinde Verilen Emânnâme.....	59
2.3.2 Yanya Emânnâmesi	60
2.3.2.1 Sultan II. Murad'ın Yanyalılarına Gönderdiği Emânnâme.....	61
2.3.2.2 Sinan Paşa'nın Yanyalılarına Gönderdiği Emânnâme	62
2.3.3 Galata Ahidnâmesi (Emânnâmesi)	64
2.3.3.1 Emânnâme'nin Önemi ve Verilen İmtiyazlar.....	68
2.3.3.2 Ahidnâme'ye Yapılan Eklemeler	69
2.3.4 Milodraz Emânnâmesi	73
2.3.4.1 Emânnâme'nin Latince Transkripsiyonu;	75
2.3.4.2 Emânnâme'nin Günümüz Türkçesiyle Açıklaması.....	75
2.3.4.3 Emânnâme'nin Önemi ve Getirdiği İmtiyazlar	76
2.3.5 Vlatadon Manastırına Verilen Emânnâmeler	78
2.3.5.1 II. Bayezid Tarafından Verilen Emânnâme	79
2.3.5.2 Emânnâme'nin Önemi ve Getirdiği İmtiyazlar.....	80
2.3.6 Kudüs'e Verilen Emânnâmeler.....	81
2.3.6.1 Yavuz'un Kudüs Emânnâmesi;.....	83
2.3.6.2 Emânnâme'nin Önemi ve Getirdiği İmtiyazlar.....	86

3.BÖLÜM

DİĞER AMAÇLARLA VERİLEN EMÂNNÂMELE(AHİTNAMELER)

3.1.TİCARİ AMAÇLA VERİLEN EMÂNNAMALER.....	89
3.2.1 Müste'men Statüsü	89
3.2.2 Emânnâmelerin Verdiği İmtiyazlar	90
3.2 DUBROVNIK'E VERİLEN EMÂNNÂMELEr	91
3.2.1 Dubrovnik Ticaret Fermanı	92
3.2.1.1 Ferman'ın Getirdiği İmtiyazlar	94
3.2.2 Yavuz Sultan Selim Tarafından Verilen Ahidnâme	95
3.2.2.1 Ahidnâme'nin Önemi ve Verilen İmtiyazlar.....	97
SONUÇ.....	99
EKLER.....	102
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

a. g. e.: Adı geçen eser

a. g. m.: Adı geçen makale

a. g. t.: Adı geçen tez

b.: Bin (oğul)

Bkz.: Bakınız

c.: Cilt

Çev.: Çeviren

Der. : Derleyen

Ed.: Editör

H.: Hicri

haz.: Hazırlayan

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

s.: Sayfa

sa.: Sayı

Sad.: Sadeleştiren

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Ter.: Tercüme eden

GİRİŞ

Osmanlı Devleti asırlar boyunca büyük bir coğrafyaya hâkim olmuş kadim bir devlettir. Bir imparatorluk olarak nitelendirilmesinin en önemli sebebi, hâkimiyeti altında çeşitli etnik ve dinî toplulukları barındırmış olmasıdır. Osmanlı Devleti topraklarını genişlettikçe onlarca etnik topluluk yanında birçok dine mensup kişiyle karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı yönetimi, bu toplulukları belirli şartlara bağlı olarak yapılan zimmet akdi ile tebaası saymış ve imparatorluk içerisinde can ve mal güvenliklerinin sağlanacağını ve korunacağını taahhüt etmiştir. Bu taahhütler 'Emân' adı verilen belgelerle oluşturularak bölge halkının özgürce yaşayabilmelerini sağlamıştır. Tarihi belgelerde görüldüğü üzere ve İslâm hukukuna göre; Müslüman olmayan kimseler, İslâm ülkesinde yaşamak istiyorlarsa emân dilemek zorunda olup, diledikleri emân neticesinde İslâm Devleti içerisinde yaşama hakkı elde etmiş olurlardı.

Osmanlı Devleti zimmet hukukunu oluştururken İslâm hukukunu temel aldığı için verdiği Emânnâmeleri de yine İslâm hukuku gereğince vermiştir. Emânnâmeler hazırlanırken Hz. Peygamber'in sünnetine ve daha sonraki 'usûl-i kadim' geleneğine atıfta bulunulmuştur. Osmanlı Devleti müsamaha ve zimmet yaklaşımına dayalı Emânnâme uygulamasını İslâmi bir gelenek olarak sürdürmüştür.

Gayr-i müslimlerin can-mal güvenliğine ve din özgürlüğüne dair taahhütler içeren Emânnâmelerden farklı olarak yine gayr-i müslimlere verilmiş ve arşivlerde Ahidnâme şeklinde yer almış olan belgelerde ise ticari imtiyazlar gibi başka bazı konularda zimmîlere verilen ayrıcalıklar da yer almaktadır. Buradan hareketle Ahidnâmelerin içerisinde Emân akdinin de geçtiği söylenebilir. Ahidnâmeler, verildikleri Zimmî toplulukların can-mal ve din güvenliğini taahhüt altına almakla birlikte, genellikle siyasi ve ticari bir amaca da hizmet etmiştir. Bu çalışmada, Emân akdi içeren ancak Osmanlı arşivlerinde ve kaynaklarında Ahidnâme olarak adlandırılan belgelerin bir kısmı incelenerek böyle isimlendirilmiş olmalarının sebepleri açıklanmıştır.

Emânnâmeler öz itibarıyla aynı olsalar da verildikleri etnik/dinî topluluğa göre çeşitli özellikleriyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu arka plana dayalı olarak bu tezin ana konusu, Nasâra (Hıristiyan) taifesine verilen Emânnâmeler ve bu Emânnâmelerin özellikleridir.

Tezin birinci bölümünde, Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslâm'ın başka din mensuplarına bakış açısı değerlendirilmeye çalışılmıştır. İslâm hukuku ve örfüne dayalı bir devlette, farklı bir dine mensup kişiler, örneğin Yahudiler ve Hıristiyanlar nasıl bir muamele görmüşlerdir? Halkın ve devletin onlara bakışı nasıl olmuştur? Özellikle belirtmek istenen hususlardan birisi şudur ki, Emânnâmeler ve Ahidnâmelerde kendisini gösteren özgürlükleri ve güvenliği düzenleyen Zimmî hukuku, Osmanlı çağında başka ülke ve coğrafyada örneği olmayan bir özgün İslâmi gelenektir. Bu geleneğin ortaya çıkışı örnekleriyle sunulmaya çalışılmıştır.

Devamında da özellikle Osmanlı Devletindeki zimmîlerin durumu incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı devleti zimmî hukukunu kendinden önceki İslâm devletlerinde görülmemiş bir biçimde yorumlamış. Millet sistemini oluşturarak gayri müslim tebaayı hoşgörü ve adalet içinde yönetmiştir. Osmanlı Devleti'nin çağdaşı sayılan hiçbir devlet kendi dininden olmayan kişilere haklar vererek kendi tebaası içinde saymamıştır. Örneğin Avrupa 19. ve 20.yy'a kadar kendi dininden olan lakin mezhep farkı yaşadığı kişilere bile ayrımcılık ve hatta kıyım yapan bir coğrafya olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti'nin İslâm geleneğine bağlı kalarak kendisinden olmayanlara karşı uyguladığı bu Emân ve ahid politikası dönemin başka imparatorluk ve devletlerinde karşılaşmadığımız bir durumdur.

Osmanlı genellikle zimmîleri kendi cemaatleri içinde özerk bırakmış zimmîlerin yaşam biçimlerine fazla müdahale etmemiştir. Ancak Fransız devrimiyle birlikte gelen milliyetçilik akımının etkisiyle birçok gayr-i müslim grup ayaklanmış ve Osmanlı 19.yy ortasında İslâm dünyasında daha önce görülmemiş bir biçimde Zimmî hakları genişletmiştir. Millet sistemini kökünden değiştirerek dinî kimliklere göre tasnif ve taksim ettiği tebaalarını Osmanlı üst kimliğinde birleştirmiştir. Müslim ve gayr-i müslim tebaa arasındaki ayrım en aza indirilmiştir. Özellikle şu dikkati çekmektedir ki; Osmanlı'da memur olmanın tek şart olarak öngörülen Müslüman olma şartı dahi kaldırılmıştır. Osmanlı'nın ilk zamanlarından itibaren azınlıklara vermiş olduğu haklar genişletilerek en nihayetinde 19.yy'da doruk noktasına ulaşmıştır.

Tezin ikinci bölümünü ise ana konumuz olan Nasâra taifesine verilen Emânnâmeler teşkil etmektedir. Nasâra taifesine verilen emânlar üzerinden Emânnâmelerin özelliklerini incelemeye ve aktarmaya çalıştık. Nasâra taifesi kendi içinde mezheplere bölünmüş

olduğundan araştırmamız genel hatlarıyla Nasâra taifesine verilen emânları ele almaktadır. Çalışmamızda yer alan Emânnâmelerin birçoğuu üzerinde daha çalışmamıştır. Özellikle bu çalışılmayan belgelerin üzerinde hassasiyetle durularak madde madde Emânnâmeler açıklanmıştır. Tezin son bölümünde ise Osmanlı ülkesinde kısa bir süre de olsa bulunan ve müste'men olarak adlandırılan gayri müslim tacirlere verilen Ahidnâmeleri de incelemeye çalıştık.

Bu araştırmanın temel amacı dünya tarihinde eşine benzerine az rastlanır bir millet düzeni ortaya koyan Osmanlı İmparatorluğuu içerisinde yaşayan zimmîlere bir ışık tutmak ve özellikle daha önce pek incelenmemiş olan Emânnâmeleri Nasâra taifesi üzerinden inceleyerek bu Emânnâmelerin önemini vurgulamaktır. Bu araştırma yapılırken öncelikle Oruç Bey, Naima, Aşıkpaşazade gibi birinci el tarihi kaynaklar taranmış, Emânnâmelerin birçoğunun orijinal metinleri sunularak madde madde çıkarımlar yapılmıştır. Ardından toplanan bilgiler ikinci el kaynakların da yardımıyla birleştirilmiştir. Osmanlı devletinde Hıristiyanlara verilen Emânnâmeler ve Ahidnâmelerle ilgili bu tez, sonuç itibariyle Dinler Tarihi alanında, çoğunluk-azınlık, devlet-tebaa ilişkileri bağlamında dinlerin ve mensuplarının birbiriyle ilişkilerini ilgilendiren bir çalışma örneği olarak yapılmıştır. Böylece benzeri başka çalışmalarda da olduğu gibi Osmanlı'nın bu geleneğinin bütünüyle İslâm hukukuna özgü bir gelenek olduğu da vurgulanmış olmaktadır.

1.BÖLÜM

DİNLERDE ÖTEKİLİK VE ‘KAFİR’E MUAMELE MESELESİ

1.1 YAHUDİLİK’TE GAYR-İ YAHUDİLERİN DURUMU

Tevrat'ta gayr-i yahudiler durumlarına göre, "ger" veya "nokhri" olarak adlandırılmaktadır. "Ger" Yahudiler arasında yaşayan, "nokhri" ise dışarıdan gelen giden ve kısa süre Yahudi topraklarında ikamet eden yabancı anlamına gelmektedir.¹ Gayr-i yahudiler için Tevrat özel hükümler getirmiştir. Tevrat'a göre Yahudiler arasında yaşayan yabancı, bir gariptir ve o garibe zulmedilmemelidir.²

Yahudiliğin kutsal kitabına göre herkes Âdem'den gelmiştir. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. Buna göre Yahudi ile gayr-i yahudi eşit konumda olmalıdır. Maymonides'e göre, hırsızlık yapan kişi ister Yahudi'den çalsın ister Yahudi olmayan birinden çalsın bu kişi ölümle cezalandırılmalıdır. Mahkemeye intikal eden bir dava olursa eğer, Yahudi mahkemesi gayr-i yahudinin durumunu göz önüne almak zorundadır. Mahkeme, ger'in yani gayr-i yahudinin talebi doğrultusunda ger bir yargıç bulundurmakla yükümlüdür.³

Yahudilik; belirli bir toprakta kimlikleştirilmiş ırkın hayatını, inancını, kültürünü içerisinde barındıran İsrailoğulları'nın tarihi sürecinde ortaya çıkmış bir din olarak ifade edilebilmektedir.⁴ Yahudiler, İsrailoğulları ile Tanrı arasında yapılan Ahid'e kutsal kitaplarında genişçe yer vermişlerdir. Bundan dolayı Yahudilik, bir "ahid" dinî olarak da bilinmektedir.⁵ Bundan dolayı 'Ahid İnancı' Yahudilerin, gayr-i yahudilere karşı davranışlarını şekillendiren hususlardan biri olmuştur. Yahudilere göre Tanrı ve insanlar arasında iki farklı ahid gerçekleşmiştir. Bunlardan biri, Yahudiler ile yapılan ahid, diğeri ise Tanrı'nın Nuh soyu ile yaptığı ahittir. "Tanrı'nın Nuh'la yaptığı ahid" bütün insanları kapsayan "evrensel bir ahid" olma özelliği taşımaktadır. Bu Ahid'e göre, Elohim⁶ "Nuh'a soyunun yeniden bir tufanla asla karşılaşmayacağını ve bütün insanların yeryüzünden yararlanacağı sözünü vermektedir. Nuh'la yapılan bu anlaşma, tabiatın

¹ Baki Adam, "Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısında Diğer Dinler", Pınar Yayınları, İstanbul, 2015, s.28.

² Adam, "Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısında Diğer Dinler", s.28.

³ Adam, "Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısında Diğer Dinler", s.29.

⁴ Baki Adam, "Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ", M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara, 2003, s.30.

⁵ Ugo Bianchi, "Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri", çev: Mustafa Ünal, Geçit Yay, Kayseri, 1999, s.57.

⁶ Tanah'da, elohim (İbranice: אֱלֹהִים veya ha'elohim, İsrailoğullarının Tanrısına atıfta bulunan İbranice (.sözcüktür

insana boyun eğmesinin simgesi olarak görülmektedir.” Elohim’in insanlarla yaptığı diğer anlaşma ise, İbrahim ile olan anlaşmadır. Yalnızca İsrailoğulları’nı kapsayan anlaşma, Yahudilerin diğer insanlar arasından seçilmiş bir kavim olduklarını gösteren Eski Ahid’deki delili olarak kabul edilmektedir.⁷ Yahudiler, kutsal kitapları içerisinde yer alan ifadelere dayanarak, kendilerini diğer milletler içerisinde seçilmiş ve üstün kılınmış olarak görmekteledir.⁸ Yahudilerin kutsal kitaplarına dayandırdıkları bu ‘seçilmişlik’ anlayışı onların diğer din mensuplarına karşı olan davranış ve tutumlarını etkilemiştir. Yahudiler için yasaklanmış bazı şeyler gayr-i yahudilere serbest bırakılmıştır.⁹ Böylece Yahudiler kendilerini diğer din mensuplarından olabildiğince ayırmaya çalışmışlardır.

Yahudilerin özellikle Hıristiyanlığın doğuşu sırasında İsa’nın beklenen Mesih olduğuna inanıp ona iman edenlere karşı tavırları Yahudilerin gayr-i yahudilere nasıl bir yaklaşım içerisinde olduğuna dair fikir verebilmektedir. Hz. İsa, Kefernahum’da tebliğe başladığı sırada, başta Yahudi din adamlarının, sonrasında Yahudi cemaati olan Ferisilerin yoğun muhalefetiyle karşılaşmıştır. Ferisiler ve Yahudi din adamları İsa’yı önceleri sadece izlemişler; zaman geçtikçe onu eleştirmeye ve onunla münakaşa etmeye başlamışlardır. Sonrasında İsa’nın şeytanla iş birliği içerisinde olduğu, Yasa’yı çiğnediği ve Sebt yasaklarına¹⁰ muhalefet ettiği gibi iddialarla onu suçlamışlardır.¹¹ İsa’nın Yahudi yasalarına ve kanunlarına karşı bu muhalefetinden sonra İsa’yı Yahudilikten çıkmakla da suçlamaya başlamışlardır.¹² Ayrıca, o dönemde Yahudi din adamları, halktan ve devlet memurlarından bazı kimseleri günahkâr ilan etmişlerdi. İsa da günahkâr ilan edilen bu kimselerle görüşmekteydi, buradan hareketle İsa’yı günahkârlarla düşüp kalkan biri olarak nitelendirip tenkit etmişlerdir.¹³

İncillerde anlatıldığı gibi Hz. İsa’nın Roma yönetimince tutuklanması da Yahudilerin şikâyeti ile gerçekleşmiştir.¹⁴ Dört İncil’in yanında Resullerin İşleri’nde de anlatıldığına

⁷ Kürşat Demirci, “*Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*,” Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000, s.26.

⁸ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, “*Dinler Tarihi*” , Ocak Yay., Ankara, 2002, s.204-205.

⁹ Adam, “*Yahudilik ve Hristiyanlık Açısında Diğer Dinler*”, s.29.

¹⁰ Sebt: Arapça’da cumartesi günü için kullanılan **sebt** kelimesine sözlüklerde “sakin olma, dinlenme, ara verme” demektir. Yahudi inancına göre Allah’ın sebt gününde yaratma işine başlayıp yine bugünde yaratmaya son vermiştir. Yahudiler için bugün cumartesidir. Bugün Yahudiler iş yapmayı doğru bulmazlar. Bkz; Salime Leyla Gürkan, “*Yahudilik*”, TDVİA, C.36 ss.256-258.

¹¹ Zekiye Sönmez, “*İnciller ve Kur'an Işığında Hz. İsa*”, Dinler Tarihi Araştırmaları-III, 2001, Ankara, s.154-155.

¹² Mahmut Aydın, “*Hız. İsa'ya Ne Oldu?*”, Otto Yayınları, Ankara, 2011, ss.17-20.

¹³ Sönmez, a.g.e., s.155.

¹⁴ Şaban Kuzgun, “*Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*”, Ankara, 1996, ss.332-338.

göre İskaryot'lu Yahuda otuz gümüş para karşılığında İsa'yı Yahudi baş kâhinlerine ihbar ederek ihanet etmiş ve Yahudiler de Hz. İsa'nın, Roma valisi Pilatus'a teslim edilmesini sağlamışlardır.¹⁵ İncillere göre Yahudiler, İsa'yı kıskanmışlar ve onun öldürülmesi için epey uğraşmışlardır. Yahudiler, Hz. İsa'nın öğretilerini doğru bulmamış, onun peygamberliğine inanmamışlardır. İncillerde anlatılan çarmıh hadisesi Yahudi rahiplerine göre, Yahudi inancına ters düşen 'Tanrı'nın oğlu inancı'ndan dolayı gerçekleşmiştir.¹⁶ Yahudiler kendi inançlarına ters düşen bir inancın barınmasına izin vermemişler, bu inancın yok edilmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Kendi inançlarına ters düşen bir inanca müsamaha göstermemeleri aslında diğer din mensuplarına karşı nasıl bir tutum içerisinde olduklarını göstermektedir. Yahudiler yüz yıllarca bir devlet kuramadıkları için gayr-i yahudilere karşı davranışlarını sadece Hz. İsa ve havarilerine yapılan zulüm ekseninde değerlendirmek doğru olmamakla birlikte günümüzde Yahudilerin Filistin halkına karşı tavrı ve yaptığı zulüm oldukça açıktır. Edward Said'e göre Filistin'in İsrail tarafından işgali "yüzyılın en uzun işgali" olarak tanımlanmaktadır. "Bu işgal 20. yüzyılın sadece en uzun değil, sonuçları itibarıyla da en yıkıcı işgalidir."¹⁷

İsrail Devleti kuruluşundan itibaren kendisinin laik bir devlet olduğunu vurgulamıştır, ancak dinî düşünce doğrudan devletin politikasını etkilemiştir. Dinsel etkilerin en önemli göstergesi Tanrı'nın 'seçilmiş insanları' yani Yahudileri koruduğuna inanmaları ve vaad edilen toprakları muhafaza ettiğine inanmalarıdır.¹⁸ Bundan dolayı Filistin halkını kendilerine vaad edildiğini düşündükleri topraklarda istememektelerdir.

1.2 HİRİSTİYANLIK'TA GAYR-İ HİRİSTİYANLARIN DURUMU

Hıristiyanlığın kutsal kitabında diğer dinlere yaklaşım konusunda kesin bir açıklama olduğunu söylemek mümkün değildir. Yeni Ahid'in tamamı dikkate alındığında, diğer dinlere mensup olanların kurtuluşunun Hz. İsa Mesih vasıtasıyla olacağı yönündeki ifadelerin genel bir kanıyı temsil ettiği söylenebilir. Yeni Ahid'te yer alan açıklamalar incelendiğinde diğer dinlere yaklaşımı üç başlık altında incelemek mümkündür.

---

¹⁵ Halim Işık, "İncillere Göre Çarmıh, Dini Araştırmalar", C.10, Sayı: 29, 2007, s.46.

¹⁶ Işık, a.g.e., s.63.

¹⁷ Edward W. Said, "Yeni Bin Yılda Filistin Sorunu", çev.: Ahmet Cüneyt, Ali Kerem, Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2002, s.86

¹⁸ Abdallatif Yadak, "İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, Sayı:9, s.167.

1. İsrailoğullarına gönderilmiş bir Peygamber olarak Hz. İsa: Bu yaklaşıma göre İsa sadece İsrailoğullarına gönderilmiştir. Bu yorumu İsa'nın şu sözleri desteklemektedir, “Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim” (Matta 15/24). İsa'nın bu ifadesine göre diğer din mensuplarına ve İsrailoğullarından gelmeyenlere din tebliğ edilmemelidir. Diğer dinler için kurtuluş mümkün değildir. Bu yoruma göre ayrıca diğer din mensuplarına olumlu yaklaşımı da reddedilmiştir. “İsa Onikiler’i şu buyrukla halkın arasına gönderdi: Öteki ulusların arasına girmeyin. Samiriyeliler’in kentlerine de uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının yitik koyunlarına gidin.” (Matta, 10/5-6). Yine İncil’de anlatılanlara göre Kenanlı bir kadın kızının içinden cinlerin çıkartılması için yardım istemiş ancak İsa kadına olumlu yanıt vermemiştir.

2. Diğer Dinlere Mensup Olanlarla İlgilenen Hz. İsa; Bu yoruma göre İncillerde diğer din mensuplarına karşı olumlu ifadeler kullanılmıştır. Hz. İsa yaşadığı bölge ve din mensupları dışındaki insanları kendi getirdiği dine davet etmek bir yana onların inançlarının büyüklüğüne dair övücü ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

3. Kurtuluşun Sadece Hz. İsa Vasıtasıyla Olacağı; İsa'nın diğer din mensuplarına başlangıçta mesafeli, sonra ise saygılı davranmayı tebliğ ettiği söylenebilir bu yoruma göre İsrailoğullarından olmasanız da tebliğ alabilirsiniz. Ancak bu yorumda Hıristiyanlık tek doğru inanç ve diğer dinlerden üstün görülmüştür. “Benim aracılığım olmadan Baba’ya kimse gelemez.”¹⁹

Hıristiyanların Müslüman ve Yahudilere karşı davranışları ekseninde bakılırsa, ılımlı bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle Avrupa’da, 5. Yüzyıldan itibaren Katolik Kilisesi’nin bir devlet olarak teşkilatlanması ve yayılıp güçlenmesinin ardından Yahudiliğe karşı özellikle kilise tarafından baskılar artmaya başlamıştır. Sinagog yapımına ve ibadetlerin yerine getirilmesine sınırlamalar getirilmiştir.²⁰ 535 yılına ait bir kanun, sinagogların, kiliseye dönüştürülmesini ve paganların ve sapkınların toplantılarına izin verilmeyeceğini emretmiştir. Hıristiyanlığının gayr-i hıristiyanlara davranışı açısından bakıldığında, şüphesiz ki en ünlü yasa, Yahudilere karşı hazırlanan kral Justinian’ın “deuterosis”dir. Yasanın yürürlüğe girmesiyle, Hıristiyanlık öncesi ve

¹⁹ İsmail Taşpınar, “Dinler Arası İlişkiler, Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler ve Mensuplar”, Haz. Ali İsmail Taşpınar, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s.107-109.

²⁰ Baki Adam, “Katolik Kilisesi’nin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam’a Bakışı”, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 41, 2000, s.201.

Hıristiyan Roma hukukunun yüzyıllarca süren politikasına kökten aykırı bir şekilde Yahudilerin ibadet özgürlükleri kısıtlanmaya çalışılmıştır.²¹

Yahudilerin ibadetlerinin engellenmesinin yanı sıra bu yasayla Sinagogların tahrip edilmesi ve kiliseye dönüştürülmesi emredilmiştir. Bu yasa, Hıristiyanların kendi içerisindeki gayr-i hıristiyanlara karşı nasıl bir tutum içinde olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak bunun yanında bazı olumlu tutum ve yaklaşımlar da mevcuttur. Papa Büyük Gregory (590-604) Yahudi-Hıristiyan ilişkilerini konu alan 26 bildiri yayınlamış öncelikle, zoraki vaftize karşı çıkararak, sinagogların dokunulmazlığını savunmuştur.²²

Papa, II. Calixtus Gregory'nin sözleriyle başlayan Sicut Judeis içinde yer alan "Consuetio pro iudaeis" (Yahudiler lehine anayasa) yasası ile Yahudiler korunmaya çalışılmıştır. Mark R. Cohen'e göre Birinci Haçlı Seferi sırasındaki katliamlardan dolayı Yahudilerin başvurusu üzerine bu yasa yayınlanmıştır. Yine Cohen'e göre bu yasa Roma'da ya da İtalya'nın diğer yerlerindeki yerel Yahudi karşıtı şiddetle ilgili kaygılardan dolayı yayınlanmıştır.²³ Buradan anlaşılacağı gibi haçlı seferleri sırasında Yahudiler artan şiddetten kendilerini korumak adına papaya başvurmuşlardır. Yahudi-Hıristiyan Tarihi üzerine araştırmalar yapan Yahudi tarihçi Bernhard Blumenkranz, bir araştırmasında 11.yy.'da Haçlı seferleri başlamadan çok önce Hıristiyanların Yahudileri Bizans'a, Kuzey Afrika'ya ve İspanya'ya İslâm'ı yaymaya başlayan Müslümanların işbirlikçileri olarak görmeye başladıklarını ifade etmektedir. Haçlı seferleri dokümanlarında pek çok yerde Müslümanların öldürülmelerinden bahsedildiğinde Yahudilerin de aynı cümlede öldürülmesi dikkat çekicidir.²⁴

Hıristiyan ve Müslümanların ilişkilerine bakıldığında; 13. yüzyılda Hıristiyan nüfusun artmasıyla birlikte Hıristiyan kralları birlik siyaseti içerisine girmişlerdir. Bu birlik siyaseti Müslüman olan Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılmaya başlamasını sağlamıştır. 1212 yılında IX. Alfonso haçlı ordularıyla Las Navas de Tolosa'da zafer kazanmış ve Úbeda'ya doğru ilerlemiştir. Burada teslim olan 70.000 Müslüman, emân dileyerek fidye

---

²¹ Mark R. Cohen, "*Haç ve Hilal Altında Ortaçağ'da Yahudiler*", Çev: Ahmet Fethi, Köprü Kitapları, İstanbul, 2013, s.71-72.

²² Cohen, a.g.e., s.72.

²³ Cohen, a.g.e., s.73.

²⁴ Bülent Şenay, "*Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi C.11, Sayı:2, 2002 s.123.

ödemek istemiş, XI. Alfonso, başlangıçta bu şartları kabul etmişse de haçlı seferinin kilise kanadı şartları kabul etmemesi için kralı ikna etmiş ve köle olarak seçilenler dışında herkesin katledilmesini sağlamıştır. Yine, Aragonlu I. Jayme 1229 yılında Balear adalarını ele geçirmiş, buradaki Müslüman halka dokunmamıştır. Ancak 1248 yılında Papa IV. Innocentius, adada köle olanlar dışında hiçbir Müslüman'ın barındırılmaması emrini vermiştir.²⁵ Jayme bu emirleri yerine getirmemiştir. Ancak Papa'nın Müslümanların bölgede barınmasını istememiş olması Kilise'nin ve Hıristiyanların diğer din mensuplarına karşı tutumunu göstermesi açısından önemlidir.

1215 yılında gerçekleştirilen IV. Lateran Konsili'nde Yahudi ve Müslümanlarla ilgili birçok karar alınmıştır. Bu konsille birlikte, “Katalonya ve Belensiye’de yaşayan Müslümanlar ve Yahudilerin tefrik edici kıyafetler giyip, dinlerini gösteren bir işaret takmaları” emredilmiştir. Bu emir bir yandan hem aşağılayıcı hem de tehlikedir. Çünkü şehirlerarası emniyetsiz yolları kullanan Müslüman ve Yahudiler, kıyafetleri dolayısıyla hakaret ve kötü muameleyle karşılaşmışlardır. 1235 yılında Fransa’da gerçekleştirilen Arles Kilise Konseyinde Yahudilerin kendilerini belirtmeleri için, “kalplerinin üzerinde dört parmak eninde sarı renkli bir yama taşımaları” emredilmiştir.²⁶

1300 yılında ise Aragon’da yaşayan Müslümanların saç kesimlerinin kendilerini belirtecek şekilde olması için kanun çıkarılmıştır. 1312 yılında toplanan Vienne konsilinde ise “Müdeccenlerin²⁷, Hıristiyan hâkimiyeti altında ezan okumaları ve kendi din bilginlerinin etrafında toplanmalarının tahammül edilemez davranışlar olduğunu kabul ederek,” Hıristiyan yöneticilere Müdeccenlerin Hıristiyanlaştırılması emredilmiş, bunu kabul etmeyenlerin ağır biçimde cezalandırmaları talimatında bulunulmuştur.²⁸

XIV. yüzyılın sonundan itibaren özellikle Yahudilere karşı yoğun bir asimilasyon politikası uygulanmaya başlanmış, Yahudiler zorla Hıristiyanlığa sokulmaya çalışılmıştır. 1391 yılında İşbiliye’de, daha sonra da Kastilya ve Aragon’da Yahudi

---

²⁵ Hüseyin Gökcalp, “Moriskoların Hristiyanlaşma Süreci”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 47, 2019, s. 362.

²⁶ Ayşe Kılıç, “İspanyol Engizisyonu ve Müslümanlar”, İnsan ve Toplum Dergisi, C. VI, S.1, İstanbul, 2016, s.90-91.

²⁷ Mehmet Özdemir, “Müdeccenler”, TDVİA, C.31, ss.463-465.

²⁸ Mehmet Özdemir, “İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası (I)”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 35, Sayı 1, 1996, s.261.

mahallelerine baskınlar yapılmış, bu baskınlardan kurtulabilmek adına bazı Yahudiler Hıristiyanlığa girmiş ve vaftiz edilmişlerdir.²⁹

1372'de Kastilya'da II. Henry Toro *yüksek mahkemesinin (Córtes)* kararı gereğince Müslüman ve Yahudiler dinlerini gösteren bir işaret (sol omuzlarına kırmızı bir daire) takmaya başlamışlardır. Bu emrin pek uygulanmadığı söylenmektedir. Ancak, emrin uygulamasının yoğunlaştığı dönemlerde, bu emirden dolayı şehirlerarası yollarda pek çok cinayete rastlandığı ifade edilmiştir, bu durumda arşiv kayıtlarına yansımıştır. 1388 yılında gerçekleştirilen Palencia Konsili'nde, "Hıristiyanlar ile Müslümanların ve Yahudilerin arasındaki tüm zaruret dışı olan münasebetlere ağır cezalar getiren, Hıristiyanlar resmigeçit yaparken hem Müslümanların hem de Yahudilerin dizleri üstüne çökmelerini ve tüm Hıristiyan yortularını kutlayıp, bu zamanlarda çalışmaktan sakınmalarını şart koşan dinî kanunlar" çıkartılmıştır.³⁰ 1453'de Haro şehrinde yayınlanan bir emirle Yahudi ve Müslümanlara gayri-menkul satışını yasaklanmıştır. Aslında halkın buradaki tepkisi Müslümanlardan çok tefeci Yahudilere karşı olmuştur. Hıristiyanlar, Yahudilerin güçlenmesine, devlet kademelerinde görev almasına ve zenginleşmesine tahammül edememişlerdir. Yahudilerin bu yükselişine engel olmak için çıkarılan bu emirlerin yeterliği olmadığını düşünen Hıristiyanlar çeşitli bölgelerde Yahudilere saldırmaktan da çekinmemişlerdir.³¹

Bazı tarihlerde Yahudileri hedef alan ve ciddi boyutlara ulaşan halk hareketleri yaşanmıştır. "1449 ve 1467'de Tuleytula, 1470'de İbnu'l Velid Vadisi (Valladolid), 1473'de Kurtuba, Yahudileri hedef alan kanlı ayaklanmalara" sahne olmuştur. Ancak Müslümanlara karşı bir ayaklanma görülmemiştir. 1465 yılında Kastilya kralı LV. Henri, piskoposlara Yahudi dönmeleri yakından takip etmelerini emretmiş buna binaen *engizisyon mahkemeleri* kurulmuş, "Hıristiyanlığından şüphelenilen dönmeler, medeni haklardan mahrum bırakma, mülk müsaderesi, hapse atılma ve yakılarak idam edilme gibi muhtelif cezalar" almışlardır. En nihayetinde Yahudiler 1492 yılında çıkarılan bir fermanla, İspanya'dan sürülmüşlerdir.³²

---

²⁹ Özdemir, a.g.e., s.262.

³⁰ Kılıç, a.g.e., s. 91.

³¹ Özdemir, a.g.e., s.262.

³² Özdemir, a.g.e., s.262.

Aragon Kralı II. Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi İzabella 1474 yılında evlenerek uzun yıllardır dağılmış durumda olan Hıristiyan birliğini yeniden sağlamış ve ilk hedefleri Müslümanları yarımadaдан kovmaya çalışmak olmuştur.³³

1482-1492 yılları arasında yoğun savaşlar yaşanmış savaşlar sırasında Müslüman halk büyük zulüm görmüştür. Örneğin 1487’de Malaga bölgesini ele geçiren Hıristiyanlar burada yaşayan ve Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçen kişilere sivri uçlu kamışlarla öldürülünceye kadar işkence yapmıştır.³⁴

Hıristiyan ve Müslümanlar arasında yaşanan bu kanlı savaşlar, Müslümanlarının aleyhine sonuçlanmış, başkent Gırnata ‘da Müslümanlar esir alınmıştır. Ancak anlaşmaya varılarak esirlerin kişi başı 30 doblaya serbest bırakılması ve güvenli bir şekilde Kuzey Afrika’ya gönderilmesi kararı alınmıştır.³⁵ 25 Kasım 1492’de 50 maddeden oluşan bu anlaşmaya göre; “Kraliyet içerisinde yaşayan Müslümanların mülklerine el konulmayacak ve baskı yapılmayacaktır. Göç etmek isteyen kişilerin masrafları 3 yıl boyunca kraliyet tarafından karşılanacaktır. Müslümanların ibadet yerlerine Hıristiyanlar girmeyecek, Hıristiyan efendisinden kaçan köle geri istenmeyecek, Müslümanlar ile evlenen Hıristiyan kadınların istedikleri dinî seçme hakkı olacaktır. Müslümanlar, kendi içlerindeki meseleleri, kendi yasalarına göre çözebilecekler, savaşlara katılmak zorunda bırakılmayacaklardır.” Anlaşma, Gırnata Kralı Abdullah ile Ferdinand ve İzabella’nın imzalarını taşıyan iki nüsha şeklinde düzenlenmiştir.³⁶ Ancak Müslümanların çoğu bu anlaşmanın uygulanacağına pek inanmadıklarından dolayı olsa gerek Endülüs’ten ayrılmayı uygun bulmuşlardır.

Anlaşma’nın bozulması, Yahudi dönmesi olan Don Pedro Venegas’ın Alguazil/Alvazir(vezir) atanmasıyla başlamıştır. Don Petro’nun ilk icraatı “*Tabiîn Mescidi*”olarak bilinen mescidin “*San Juan de los Reye*” adı verilerek kiliseye çevrilmesidir. Daha sonrasında anlaşmaya göre göç etmek isteyenlerin arazileri satma hakları inkâr edilerek ellerinden alınmıştır. 1495 ve 1499’da yalnızca Müslümanların ödeyeceği ek vergiler getirilmiş, yine bu dönemde birçok mescit kapatılmış ve yeni tebaa

---

³³ Gökalp, a.g.e., s. 363.

³⁴ Gökalp, a.g.e., s. 366.

³⁵ Gökalp, a.g.e., s. 366.

³⁶ Gökalp, a.g.e., s. 365.

Mudéjares (müdeccen) olarak anılmaya başlanmıştır.³⁷ 1502 yılında yayınlanan bir ferman ile birlikte Gırnata ve Kastilya sınırları içindeki Müslüman varlığına tamamen son verilmek istenmiştir. Fermana göre Hıristiyan olmayanların ülkeyi terk etmeleri gerekmektedir. Hıristiyan olmayanların ülkeyi terk etmelerini sağlamak için, Kastilya ve Leon topraklarında yaşayan Müdeccenlerden, Nisan ayının sonuna kadar, altın ve gümüş dışındaki taşınabilir mallarını alıp, bu toprakları terk etmeleri istenmiştir. Yalnız, erkeklerden on dört, kızlardan ise on iki yaşın altındakilerin ayrılmasına izin verilmemiştir. Bu çocukların ailelerinden kopartılarak, Hıristiyan ailelere teslim edilmesi düşünülmüştür. Bu ferman, Müdeccenlerin göçüne izin veriyormuş gibi gözüküyor olsa da Müdeccenlerin güvenli yolları kullanmalarına izin verilmiyordu, bundan dolayı çoğu Müdeccen göçten korkarak zorunlu vaftizi kabul etmiş ve bu kimseler Morisko³⁸ olarak adlandırılmıştır.³⁹

1502 fermanıyla birlikte, daha önce Gırnata’da yapıldığı gibi, Kastilya ve Leon topraklarında da İslâm’la ilgisi olduğu varsayılan her şey yasaklanmış, Moriskolar’ın bu yasağa uyup uymadıkları denetlenmeye çalışılmıştır. Moriskolar’ın Hıristiyanlığı gerçek anlamda kabul edip, yaşayıp yaşamadıklarının takibini ise engizisyon mahkemeleri yapmıştır. 1502’den zorunlu sürgün fermanı olan 1609 tarihine kadar Müslümanlar çok büyük ıstıraplar çekmişler en nihayetinde 1609 yılında tamamen İber yarımadasından çıkarılmışlardır. Osmanlı bu fermanla ülkeden çıkarılan Yahudi ve Müslümanlara kucak açmıştır.⁴⁰

Hıristiyanların gayri-hıristiyanlara bakışı bağlamından son olarak II. Vatikan Konseyi ele alınabilir. Bu konsil, “Papa XXIII. John’un 25 Ocak 1959’da yayımladığı, Katolik kilisesinin sorunlarını tartışmak üzere bir konsilin toplanması yönündeki genelgesi uyarınca, 11 Ekim 1962’de resmen başlamış ve 8 Aralık 1965’te sona ermiştir.” II. Vatikan Konsili’nde şu iki temel hedef gerçekleştirildiği söylenebilir: İlk olarak “Meslektaşlar arasındaki ilişkileri geliştirmek için kilise idaresinde reform

---

³⁷ Gökalp, a.g.e., s. 366.

³⁸ Mehmet Özdemir, “Moriskolar”, TDVİA, C.30, ss. 286-289.

³⁹ Özdemir, a.g.e., s. 272-273.

⁴⁰ Özdemir, a.g.e., s. 273. Fermanın tam metni için bkz. F. Femadez Gonzalez, “*Estado social politico de los mudejares de Castilla*”, Madrid, 1866, s. 432.

yapılması.” İkinci olarak “Din adamı olmayanların kilise işlerine katılmasını teşvik etmek için dinsel uygulama ve törenlerde değişikliğe gidilmesi.”⁴¹

İlk defa bu konsilde Müslümanların inanç ve ibadetlerinden bahsedilmiştir. Konsili önemli kılan asıl husus ise Müslümanların inançları hakkında olumlu ifadeler kullanılmasıdır. Bu ifadelere Katolik Kilisesi'nin diğer dinlere bakışını ortaya koyması açısından çok önemli bir bildirge olan, Nostra Aetate ile Türkçe'ye ‘Tanrının Ailesi’adıyla çevrilen Lumen Gentium bildirgesinde rastlanılmaktadır. Konsilde yer alan Kardinal Fring, Yahudilerin “ilahın öldürülmesi” suçundan aklanması gerektiğini vurgulamış, aynı zamanda Yahudilerle ilişkilerin düzeltilmesini bazı şartlara bağlamıştır. Buna göre Katolik Hıristiyanlar Yahudiler hakkındaki deicide (Tanrı katili) ifadesini kaldırılacak ancak Yahudiler de Hıristiyanları sevmeyi öğütleyecek ve Hıristiyan karşıtı pasajları Talmut’dan silinecektir.⁴² Kilisenin diğer dinlere karşı tutumunu ortaya koyan Nostra Aetate, Müslüman ve Hıristiyanların geçmişte yaşanan kötülüklerin unutulmasını ve çeşitli konularda dinlerin kendi aralarında iş birliğine gidilmesini öngören bir bildirge olarak kabul edilmiştir.⁴³ Yalnızca Katolik Kilisesi aracılığıyla kurtuluşun mümkün olacağını kabul eden Katolik Kilisesi, Nostra Aetate bildirisi ile birlikte Hıristiyanlık dışındaki dinlerin de değerli olduğunu kabul etmiş ve ortak noktalara vurgu yapmıştır. Bildiri de Yahudilik üzerinde özel olarak durulmuş ve ‘antisemitizm’ reddedilmiştir. Hinduizm ve Budizmden de bahsedilmiştir. Müslümanlarla olan münasebetlere de değinen bildiride, “Tek Tanrı inancı, Hz. İbrahim, Hz. Meryem ile ilgili inançlar ile ahiret ve kıyamete olan inançlarından, namaz, zekât ve oruç ibadetlerinden” bahsedilmiştir.⁴⁴

II. Vatikan Konsili, ‘dinî özgürlüğü’ temel bir esas olarak kabul etmek suretiyle *Dignitatis Humanae* bildirisini yayınlamış herkesin özgürce istediği dinî seçebileceğine vurgu yapılmıştır.⁴⁵ II. Vatikan Konsilinde alınan kararlar, Katolik Kilisesi tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁶ Ancak en çok üzerinde durulması gereken nokta, diğer din

⁴¹ Mahmut Aydın, “Vatikan Konsili”, TDVİA, C.42, ss.568-571.

⁴² Xavier Rynne, “Vatican Council II”, Orbis Books, New York, 1999, s. 304.

⁴³ Ali İsmail Güngör, “Katolik Kilisesi’nin Çağdaş Misyon Anlayışında Diyalog Kavramı”, Dinler Tarihi Araştırmaları-I, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s.18.

⁴⁴ İsmail Taşpınar, “Katolik Kilisesi’nin Modern Dünyaya Uyumu: II. Vatikan Konsili ve Katoliklerin Yaklaşımı”, M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.2, 2011, s.116.

⁴⁵ Taşpınar, “Katolik Kilisesi’nin Modern Dünyaya Uyumu: II. Vatikan Konsili ve Katoliklerin Yaklaşımı”, s.118.

⁴⁶ Taşpınar, “Katolik Kilisesi’nin Modern Dünyaya Uyumu: II. Vatikan Konsili ve Katoliklerin Yaklaşımı”, s.120.

mensuplarına karşı tavrın değişmesidir. Katolik kilisenin düzenlediği birçok konsilde diğer din mensuplarına karşı olumsuz bir tavır alınmış, diğer inançlar hiçe sayılmıştır. Hatta bazı konsillerde zorla Hıristiyanlığa girilmesi⁴⁷, girmeyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılması yönünde kararlar alınmıştır. Diğer konsillerdeki olumsuz kararların ardından II. Vatikan konsilinde diğer dinlerin varlığının kabul edilmesi ve saygı duyulması önemli bir değişiklik olarak kabul edilmelidir.

1.3 İSLÂM'DA GAYR-İ MÜSLİMLERİN DURUMU

İslâm “insanlar arasında renk, ırk, dil ve ülke” esasına dayalı bir ayırım yapmamaktadır. “Kur'an- ı Kerim yaratılışın gayesini Allah'a iman ve O'nun iradesine uygun yaşama şekli olarak açıklamaktadır.” (Bakara, 2/21; Zariyat, 51/56; Mülk, 67/2). Bu bağlamda Kur'an insanları “inananlar” ve “inanmayanlar” diye iki gruba ayırmaktadır (A'raf, 7/87; Kehf, 18/29; Tegabün, 64/2). İslâm literatüründe İslâm'a inanmayan diğer bütün dinî toplulukları kapsayan bir terim olarak "gayr-i müslim" terimi kullanılmaktadır.⁴⁸

1.3.1 İslâm Hukukunda Zimmî Kavramının Gelişimi ve Kullanımı (Zimmî Kavramı- Zimmî Olma Şartları)

İslâm hukukuna göre ‘ehli zimmet’ veya ‘Zimmî’, İslâm Devleti sınırları içerisinde ikamet eden, itaati ve İslâm hâkimiyetini kabul eden gayr-i müslimlerin hepsidir. Dolayısıyla Ehl-i zimmet kendileri ile zimmet antlaşması yapılmış gayr-i müslimlerdir.

Zimmet kelimesinin sözlük anlamı “ahid, antlaşma, güvence ve koruma” demektir.⁴⁹ Zimmet kökünden gelen zimmî (çoğulu zimem) “kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi” demektir. Zimmet, Cihad’ın bir sonucudur. Cihad kavramı ise Darü’l Harb ve Darü’l İslâm ile ilgilidir. Fıkıh ilmine göre iki kısım toprak türü bulunmaktadır.⁵⁰

Darü’l İslâm Fıkıh kitaplarında “Müslümanların hâkimiyeti altındaki yer” veya “Müslümanların imamının (devlet başkanı) hükmünün yürürlükte olduğu ülke” şeklinde tarif edilmektedir. Buna göre Dâr’ül-İslâm, Müslümanların hâkimiyeti altında bulunup, İslâm hukuk sisteminin uygulandığı ülkeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Buradan

⁴⁷ Özdemir, a.g.e., s.262.

⁴⁸ Durmuş Arık, “Dinler Arası İlişkiler Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler ve Mensupları”, Hz. Ali İsmâ Güngör, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s.137.

⁴⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, “Hukuk-i İslamiyye ve Islahat-ı Fıkıkiyye Kamusu”, C.III, İstanbul, 1976, s.422.

⁵⁰ Nuran Koyuncu, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mabetlerinin Hukuki Statüsü,” Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s.6.

hareketle nüfusun Müslüman veya gayr-i müslim, az veya çok olması önemli değildir.⁵¹ Bir yerin Dâr'ül İslâm olarak adlandırılmasının tek şartı Müslüman idareci tarafından yönetilmesidir. Sonuç olarak bir yerin, Dâr'ül İslâm kabul edilebilmesi için nüfusunun tamamının Müslüman olması gerekmemektedir.⁵² Müslümanlar ilk olarak, Medine'de siyâsî anlamda bir toplum olarak meydan geldiğinde, gayr-i müslimlerle ilişkiler de milletlerarası bir nitelik kazanmıştır. İslâm yönetiminde faaliyet ve hukuk düzeninin uygulama alanı olarak Dâr'ül İslâm'ın başladığı söylenebilir. Dâr'ül Harp olarak kabul edilen bir ülke, halkının Müslüman olması veya fetihden sonra orada İslâm hükümlerinin uygulanmasıyla Dâr'ül İslâm'a dönüşmektedir.⁵³

“Dar'ül Harp” ise kelime anlamı olarak “kendisiyle Dâr'ül-İslâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke” manasını ifade ediyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında “Dâr'ül İslâm dışındaki ülkeler” anlamında ve bugünkü “yabancı ülke” tabirinin karşılığı olarak kullanılmıştır. İslâm hukukçularının ülkeleri bu şekilde ikiye ayırmaları ve yabancı ülkeleri Dâr'ül Harp şeklinde adlandırmalarından dolayı Dar'ül Harp, İslâm Devletinin savaş halinde bulunduğu ülke olarak düşünülmektedir ancak İslâm Devleti ile Dar'ül Harp arasında savaş durumu olması gerekmez. Dâr'ül Harb, dinlerinden dolayı ‘fiili olarak saldırı pozisyonunda olunan’ ya da ‘Müslüman devlet ile arasında saldırmazlık/barış anlaşması bulunmayan yabancı ülke’ anlamında da açıklanabilir.⁵⁴

İslâm “Dâr'ül Harp ve Dâr'ül İslâm” ayrımıyla bağlantılı olarak kişileri Müslüman (Müslim) olanlar ve Müslüman olmayanlar (gayr-i müslim) şeklinde ikiye ayırmaktadır. Müslümanlar dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın bir bütün olarak kabul edilmekte ve eşit bir konuma sahiplerdir.⁵⁵

Gayr-i müslim ise Müslüman olmayan, “İslâmiyet'in dışında olan” anlamına gelmektedir. Gayr-i müslimler, “mukaddes bir kitap sahibi olanlar, Mecûsîler, tabiatperestler ve ateistlerdir”. Kur'an-ı Kerimde bazı gayr-i müslim toplulukların kendi özel adları

---

⁵¹ Ahmet Özel, “*Dar'ülislam*”, TDVİA, C.8 ss.541-543.

⁵² Hayreddin Karaman, “*Anahatlarıyla İslâm Hukuku-I Giriş ve Amme Hukuku*”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993, s.183.

⁵³ Özel, “*Dar'ülislam*”, ss.541-543.

⁵⁴ Ahmet Özdemir, “*Uluslararası İlişkiler Alanında İslâm Hukukunun Temel İlkeleri- Emân Akdi Örneği Üzerinden Bir değerlendirme*”, The Journal Of Academic Social Science Studies, Volume 6, Issue 6, June 2013, s.894.

⁵⁵ Özel, “*Dar'ülislam*”, ss.541-543.

bulunmaktadır. Bunlardan “Yahudiler "hevd" kökünün çeşitli fiil kalıpları ve özellikle yehûd kelimesiyle; Hıristiyanlar, “Nasranî, Nasâra ve Ehlü'l İncil şeklinde” anlatılmaktadır.⁵⁶

Müslüman olmayanlarda kendi aralarında ikiye ayrılmaktadırlar. Bu ayrım Ehl-i Kitap ve müşrik şeklindedir. Ehl-i Kitabın kapsamı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Müşrik ise putperest olup dinlerinde kalma özgürlükleri olmayanlardır.⁵⁷ Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde Allah'a eş ve ortak koşan ve O'nunla başka ilahlar edinen kimseye müşrik denilmektedir.⁵⁸

Müslüman olmayanlar için yapılan ikinci ayrım ise, Müslüman olmayan kişilerin Müslümanlarla olan hukuki ve siyasal ilişkileri esas alınarak yapılan ayrımdır. Bu ayrım ile birlikte Müslüman olmayanlar Harbî, Müste'men ve Zimmî olarak sınıflandırılmaktadır. Harbî, Darü'l-Harb'de bulunan ve İslâm'ın koruması dışında olan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. İslâm ülkesine emân almadan giren harbîye “casus veya esir hükmü” uygulanmaktadır. Ancak böyle bir kimse elçi veya tüccar olduğunu iddia ederse ve yanında resmî belge, mektup, ticaret malı gibi iddiasını destekleyecek deliller bulundurabilirse canına ve malına dokunulmamaktadır.⁵⁹

İslâm egemenliği altına girerek, İslâm topraklarında sürekli bir şekilde yaşama hakkı elde eden Ehl-i Kitap ise Zimmî (Ehl-i zimmet) adını almaktadır. Zimmet anlaşmasının tarafı olabileceklerin Ehl-i Kitap olması gerekmektedir. Ancak Zimmet anlaşmasına taraf olacakların belirlenmesi konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Genel olarak Yahudi, Hıristiyan gibi semavî din mensuplarına "Ehl-i Kitap" denilmektedir.⁶⁰ Ehl-i Kitap “Müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahibi din mensupları” olarak adlandırılabilir. Hanif'i fikhına göre; Sabii, Mecusi, Yahudi, Hıristiyanlar ve Arap olmayan Putperestler de Zimmî olabilirler ve zimmet anlaşmasına taraf olabilmektedir. Maliki fikhına göre ise Kureyş kabilesi dışında kalan Putperest Araplar da zimmî olabilmektedir. İslâm da Sabiiler ve Mecusiler Ehl-i Kitap muamelesi görmüşlerdir. İslâmiyet Mecusilere ve Sabiilere vahdedilmiş birer kitap olduğunu ancak kitapların zaman içinde kaybolduğunu

---

⁵⁶ Koyuncu, a.g.e, s.6.

⁵⁷ Gülnihal Bozkurt, “İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukuki Statüsü”, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Prof. Dr.Kudret Ayiter Armağanı, C.3 Sayı: 1-4, 1987, s.117.

⁵⁸ Koyuncu, a.g.e, s.7.

⁵⁹ Ahmet Özel, “Harbî”, TDVİA, C.16 ss.112-114.

⁶⁰ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, TDVİA, C.10, ss. 516-519.

kabul etmiş ve onları Ehl-i Kitap saymıştır.⁶¹ Putperestlere de zimmî statü verilmesi zimmîlik statüsünün kesin çizgilerle ayrılmadığını göstermektedir.

Zimmîlik statüsündeki kişilere Osmanlı özelinde farklı isimlerde verilmiştir. Kanunname, ferman, fetva ve fıkıh kitapların da genel olarak, "Zimmîler" kefere taifesi", "haraçgüzar kefere" "kefere reayası", "Ehl-i zimmet reaya" gibi isimlerle anılmıştır. Belirli bir dine mensup olan Zimmîler belirtilmek istendiğinde ise, Hıristiyanlar için, Nasâra taifesi, Rum taifesi, Rum keferesi, Ehl-i zimmet Rum reayası, Rum Milleti, Millet-i Rum, Ermeni taifesi, Taife-i Ermeni, Millet-i Ermeniyen Yahudiler için ise, Yahudiler, Taife-i Yelud Yahudi taifesi, gibi tabirler tercih edilmektedir.⁶²

1.3.1.1 Zimmet Anlaşması

Gayr-i müslimler, İslâm Devleti içerisinde yaşama hakkı talep etmek için zimmet anlaşması yapmak zorundalardır. Bir gayr-i müslim, zimmet anlaşması yaparsa Zimmî olarak adlandırılmakta ve Zimmîlik haklarından yararlanabilmektedir. Müslüman olmayan birine Zimmî statüsünün tanınmasının çeşitli yolları bulunmaktadır. Bu yollardan birincisi, Müslümanlar tarafından kuşatılan bir şehrin cizye vermeyi kabul ederek teslim olması üzerine burada yaşayan halka Zimmî statüsünün tanınmasıdır.⁶³ Çünkü fıkıh hükümlerine göre, "Dârü'l Harbe yaklaşan Müslüman ordusu savaş başlamadan önce düşmanı Müslüman olmaya çağırır, eğer kabul edilmezse zimmete girmeleri" önerilirdi. İslâm hukukunda zimmete girme önerisi yapılmadan savaş yapılması kesinlikle yasaklanmıştır.⁶⁴

Zimmî olmak için ikinci yol ise savaş yapıldıktan sonra Müslüman halkın savaşta yenmesiyle haraç veya cizye karşılığında Zimmî olunmasıdır. Zimmî statüsünün kazanılmasının üçüncü bir yolu da Dârü'l Harb'ten Dârü'l İslâm'a emân ile gelerek cizye vermek suretiyle zimmet şartlarının kabul edilmesidir. 1394'te, I. Murad zamanında Fransa kralı VI. Şarl, 1470'te, II. Mehmet zamanında Bavyera kralı X. Ludving, 1492'de,

⁶¹ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler"s. 8.

⁶² T. Tankut Soykan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler", Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 69-70

⁶³ Soykan, a.g.e., s.70

⁶⁴ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.5

II. Bayezid zamanında İspanya kralı Ferdinand tarafından kovulan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna sığınarak Zimmî statüsünü kazanmaları bu yolla gerçekleşmiştir.⁶⁵

Zimmî statüsünün elde edilmesinin dördüncü yolu Dârü'l İslâm'da geçirilen süreyle ilgilidir. Dârü'l- İslâm'a gelen Müs'temem kendisine kalması için verilen süreyi geçirirse, cizye vermesi gerektiği söylenir, bu süreyi geçiren Harbî veya Müste'men, zimmîliği kabul etmiş sayılmaktadır. Bundan sonra Dârü'l Harb'e geri dönmesine de izin verilmemektedir.⁶⁶ Zimmî statüsünü kazanmanın beşinci yolu ise Müs'teme'nin Dârü'l-İslâm'da bir arazi satın alıp, üzerine satın alındığı arazinin haracını ödemesiyle gerçekleşmektedir. Bu durumda doğal olarak kişi cizye ile yükümlü olmaktadır. Harbî bir kadının zimmî ile evlenmesi de zimmî statüsünün kazanılmasını sağlamaktadır.⁶⁷ Diğer yollardan biri ise Hanifî ve Malikilere göre zimmîlerin köylerinde, kilise ve havra gibi ibadet yerlerinde bulunan çocukların zimmî sayılmasıdır. Ancak Şafii ve Hanbelî fıkıhına göre Darü'l-İslâm'da bulunmuş çocuk, o bölgede hiç Müslüman yaşamasa dahi Müslüman kabul edilmelidir.⁶⁸

Zimmet anlaşmasının tarafları ise, gayr-i müslim halk ve devlettir. Ancak yapılan anlaşma sonunda zimmînin sorumluluğu yalnız İslâm Devletini değil, Müslüman halkı da ilgilendirmektedir. İslâm Devleti içerisinde yaşayan Müslüman halkında Zimmîlere verilen hakları tanınması gerekmektedir. Müslümanların Zimmîlere karşı yapmakla yükümlü olduğu bazı görevleri bulunmaktadır. Zimmîlere, düşmanca davranmak, zimmîye herhangi bir zarar vermemek eğer zarar verilirse de derhal zararı karşılamak ve dışarıdan gelecek her türlü saldırıya karşı zimmîyi korumak bu görevlerdendir.⁶⁹

1.3.1.2 Zimmet Anlaşmasını Ortadan Hususlar

Zimmî olan kişinin Zimmîlik şartlarını yerine getirmemesi durumunda Zimmî statüsü ortadan kalkmaktadır. Zimmet durumunu ortadan kaldıran şartlar konusunda imamlar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanbelî ve Malikî fıkıhlarına göre zimmetin kaldıran hususlar şunlardır:⁷⁰ “Zimmî Darü'l Harb'e gidip Müslümanlara karşı savaşırsa. İslâm Devletinin yasalarını ve mahkemelerini kabul etmezse. Cizye vermeyi reddederse. Bir

⁶⁵ Soykan, a.g.e., s.71.

⁶⁶ Soykan, a.g.e., ss.71-72.

⁶⁷ Soykan, a.g.e., s.72.

⁶⁸ Hayrettin Karaman, “Mukayeseli İslam Hukuku,” C. III, İstanbul, 2001 s.247.

⁶⁹ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.8.

⁷⁰ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.8.

Müslüman'ı dininden döndürürse. Müslümanların düşmanlarına yardım ederse. Bilerek ve isteyerek bir Müslüman'ı öldürürse. Allah'a, Kur'an'a ve Hz. Muhammed ile İslâm dinine küfür ve hakaret ederse. Bir Müslüman kadın ile zina yapar veya evlenirse. Soygunculuk ve eşkıyalık yaparsa,” zimmîlik statüsü ortadan kalkar. Hanefilere göre bu şartlardan yalnızca birinin gerçekleşmesi dahi zimmîliği ortadan kaldırmaktadır. Şafîilere göre ise zimmetin kalkması için ilk üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir.⁷¹

Zimmîleri Müslümanlardan ayıran belirtiler olarak Zimmîlerin uymak zorunda oldukları durumlar şunlardır:⁷² “Zimmî Müslüman'dan farklı elbise giyecek. Zimmîlerin oturdukları binalar Müslümanlarınkinden yüksek olmayacak. Çan çalınmayacak ve yüksek sesle ibadet edilmeyecek. Genel yerlerde şarap içilmeyecek, haç ve domuz gösterilmeyecek. Ölüler gizli olarak gömülecek ve arkasından ağlanmayacak. Ata binilmeyecek. Zimmîlerin saç biçimleri ve isimleri Müslümanlarınkine benzemeyecek. Zimmî silah taşımayacak ve kullanmayacak. Süslü olmayan kemerler takabilecek. Binek hayvanlarında eğer kullanılmayacak.”

Bazı İslâm hukukçularına göre yukarı da sayılan ilk altı maddeden birine uyulmaması aynı zamanda zimmetin bozulmasına da neden olmaktadır. Zimmet sözleşmesinin İslâm Devleti'nin görevini yerine getirememesi durumunda da sona ermesi mümkündür. Hz. Ömer zamanında zimmet sözleşmesi yapılan Humus'un Herakliyus tarafından işgal edilmesinden sonra Müslümanlar şehri boşaltmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı İslâm ordusu kumandanı gayr-i müslim halktan toplanan cizyeyi iade ederek sözleşmeyi feshetmiş ve “Mademki biz sizi himaye edemiyoruz, sizden vergi almaya da hakkımız yok” demiştir. İslâm halifeleri bu gibi durumlarda aldıkları cizyeyi iade ederek sözleşmeyi feshetmekteledir.⁷³

1.3.1.3 Zimmet Anlaşmasının Gereği Cizye

Cizye “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” anlamındaki cezâ mastarından türemiş bir isim olup, “İslâm literatüründe tebaadan olan gayri-müslimlerin ödedikleri vergiye, harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına karşılık sayılan vergi olarak adlandırılmaktadır.”⁷⁴

⁷¹ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.8.

⁷² Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.9.

⁷³ A.Reşid Turnagil, “İslamiyet ve Milletler Hukuku”, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1972, s. 164.

⁷⁴ Mehmet Erkal, “Cizye”, TDVİA, C.8 ss.45-48.

Cizye aslında Zimmîlere tanınan haklara karşılık, onlardan istenilen en önemli yükümlülüktür bazı istisnaları olsa da Cizye kısaca güvenlik vergisi olarak tanımlanabilir.⁷⁵ Kur'an'da sadece hak dine inanların cizye ile yükümlü olduğu geçse de daha önce de belirtildiği gibi Zimmîlik statüsüne kimlerin girebileceği kesin sınırlarla çizilmemiştir. Ehl-i Kitap dışındaki gayr-i müslimler de (Mecusiler, putperestler, ateşe tapanlar vb.) İslâm Devletinin yönetiminde zimmî statüsünden yararlanmış ve cizye ödemekle yükümlendirilmişlerdir. Bernard Lewis göre ise, “cizyeyi sadece bir vergi olarak değil boyun eğmenin simgesel bir ifadesi” gibi görmüştür.⁷⁶

Cizye, “gayr-i müslimlerden kişi başına alınan yıllık bir vergidir.” Bu verginin mükellefleri, “olgunluk çağına gelmiş ya da askerlik yaşındaki erkeklerdir.”⁷⁷ Osmanlı özelinde ise, on dört yaş cizye vermeye başlama yaşıdır, yetmiş beş ise bitiş yaşı olarak kabul edilmektedir. Bu hususta en önemli mesele zimmînin yaşının tespit edilmesindeki zorluktur. Çünkü, Zimmî vergi vermemek için yaşını küçük gösterebilmektedir. Devlet zimmînin yaşını öğrenmek için bazı yöntemlere başvurmuştur. Zimmînin boynu bir iple ölçüyor bunun iki katı alınıyor daha sonra bu ipin iki ucunu Zimmî dişleri ile tutuyor ve oluşan ip halka başından geçiriliyor, eğer halka başından kolaylıkla geçerse zimmî vergi verecek yaşa gelmiş” demektir.⁷⁸

“Kadınlar, köleler, çocuklar, din görevlileri, fakirler ve çalışamayacak derecede yaşlı ve engelli olanlar” cizyeden muaf tutulmuşlardır. Eğer bir gayr-i müslim kendi istediğiyle askerlik yaparsa, askerlik sürecinde cizye vergisinden muaf sayılmıştır. Rahiplerden cizye vergisinin alınmaması kural olarak kabul edilmiş olsa da bu kişilerin bağlı bulunduğu manastırın gayr-i menkulleri fazla ise bu kişilerden de cizye vergisi tahsil edilmiştir.⁷⁹

Cizye vergisi, kişinin ekonomik durumuna göre alınmaktadır. Uygulamada cizye, “yüksek”, “orta” ve “aşağı” olmak üzere üç düzeyde toplanmıştır.⁸⁰ Arapça Âlâ olarak adlandırılan birinci grup “en yüksek sınıf, en yüksek” miktarı vermekle yükümlüdür. Bu

---

⁷⁵ Bilal Eryılmaz, “Osmanlı'da Birlikte Yaşama Politikası”, İşaret Yayınları, İstanbul, 2019, ss.22-23.

⁷⁶ Eryılmaz, a.g.e., s.23.

⁷⁷ Eryılmaz, a.g.e., s.23.

⁷⁸ Nedkoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye”, (çvr. Şinasi Altundağ), Belleten, C.VIII, ss.45-48

⁷⁹ Salih Tuğ, “İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı”, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul, 1984, s.131.

⁸⁰ Eryılmaz, a.g.e., s.23.

sınıf, sarraf, bezzaz, çiftlik sahibi, büyük tüccar ve bunlara benzer zengin halktan oluşmaktadır. Yıllık geliri 48 dirhem ve üzerinde olanlar bu grup içindedir. İkinci sınıf mutavassıt adını alıyor ve geliri 24'ten çok ve 48 dirhemden az olanlar bu sınıf içinde değerlendirilmiştir. Bu sınıftan sayılanlar, Terzi, boyacı, kunduracı, kundura tamircisi gibi 48 dirhemden az geliri olan sanat erbabıdır. Arapça edna denilen üçüncü sınıf ise, en aşağı sınıf olarak adlandırılıyordu. Bu grup 12 dirhem'den az geliri olanları ifade etmektedir.⁸¹ Hanefî hukukçularına göre cizye hicri yılbaşı itibariyle tahakkuk etmektedir. Yılbaşı'nda cizye ile mükellef olmayanlar, eğer yıl ortasında şartları oluşsa bile mükellef tutulmamışlardır. Yılbaşı'nda tahakkuk edilen verginin ödenme zamanı da yine yılbaşıdır.⁸² Ancak Cizye'nin ödenmesini kolaylaştırmak adına 2 ila altı taksit yapılabilmektedir. Taksitlerin ödenme usulü zamana ve mekâna göre değişmektedir. Bu zamansal ve mekânsal değişikliklerin var olmasının nedeni hem zimmîye kolaylık sağlamak hem de devletin çıkarlarını korumak içindir. Halife Ömer döneminde Kudüs halkı ile yapılan anlaşmaya göre haraç ve cizye vergilerinin hasat zamanında tahsil edileceği belirtilmiştir. Buradaki amaç ise ödemeyi kolaylaştırmak ve zimmînin zor durumda bırakılmak istenmemesidir.⁸³

Cizye nakdi bir vergidir ancak gerekli hallerde, ayniyat (parasal olarak alınmayan, doğrudan sahip olunan mal veya hizmet üzerinden alınan vergidir) şeklinde de tahsil edilmekteydi; mesela yük hayvanı ya da kıymetlerine göre eşya alınabilmektedir. Sakat hayvanlar, domuz ve şarap reddedilmekte; fakat bunların satılmasıyla elde edilen para cizye yerine kabul edilmektedir.⁸⁴ Hz. Ali'nin, sanatkârların yaptığı malları da değerlendirip cizye yerine kabul ettiği nakledilmektedir.⁸⁵

Geçen bir zaman için Cizye'nin tahsili istenmezdi. Cizye vermekle yükümlü olan Zimmî İslâmiyet'i kabul ettiği takdirde, cizyeden muaf olmuş olurdu. Fakat İslâmiyet'i kabul etmesine rağmen, bu geçmekte olan sene için vergi vermek mecburiyetinde idi.⁸⁶

Cizye ilk olarak Hz. Peygamber zamanında doğrudan mükelleflerden, gayr-i müslim kabile reislerinden veya halkın ileri gelenlerinin aracılığıyla toplanmıştır. İlk defa Hz.

---

⁸¹ Nedkoff, a.g.e., s.611- Erkal, "Cizye", TDVİA, C.8 ss.45-48.

⁸² Erkal, Cizye, ss.45-48.

⁸³ Erkal, Cizye, ss.45-48.

⁸⁴ Nedkoff, a.g.e., s.611.

⁸⁵ Erkal, Cizye, ss.45-48.

⁸⁶ Nedkoff, a.g.e., s.611.

Ömer zamanında gayr-i müslimlerden cizye ve haraç gibi vergileri tahsil etmek üzere özel memurlar görevlendirilmiştir. Emevi'ler döneminde ise eyaletlere tayin edilen amiller vasıtasıyla toplanmıştır. Vergi tahsili sırasında mükelleflerin boynuna kurşun ve deriden mühürler asılmış bu durum Emevi halifesi Hişam dönemine kadar devam etmiştir. Bu halife döneminde “barâ'a” ismi verilen bir makbuz mükelleflere verilmiştir.⁸⁷ Cizye vergisi toplanırken, Zimmîlere kötü davranılmaması cizye borcunu ödeyemeyen zimmînin dövülmemesi ve çeşitli işkencelere maruz kalmaması, bu kişilerin borçları varsa borçlarını ödeyene kadar sadece hapsedilme cezasının verilmesi yöneticilerden istenmiştir.⁸⁸

1.3.2 Zimmet Anlaşmalarının Tarihsel Gelişimi

İslâm'ın Ehl'i zimmetle ilgili hükümleri Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Hz. Peygamber ve yanındaki muhacirler Medine'ye hicret ettikten sonra burada Yahudiler (Nadir, Kureyza, Kaynukoğulları), Hıristiyanlar ve putperest Araplar olmak üzere üç toplulukla karşılaşmıştır.⁸⁹ Bu topluluklarla barışı tesis etmek ve bölgedeki düzeni korumak adına tarihe Medine sözleşmesi olarak geçen anlaşma imzalanmıştır. İslâm tarihinin ilk anayasası olarak tanımlanan sözleşme ilk emân örneği olarak kabul edilebilmektedir. Çünkü sözleşme ya da anlaşma olarak nitelendirilen bu belgede tıpkı Emânnâmelerde olduğunu din ve vicdan hürriyetinin korunması ve güvence altına alınması söz konusudur.

1.3.2.1 Hz. Peygamber Dönem İlk Emânnâme Örnekleri (İlk Emânnâme Örneği Medine Vesikası)

İslâm Devlet'inin “siyasi, sosyal ve hukuki birliğin” temellerinin atıldığı Medine Sözleşmesi, toplumsal barış açısından büyük önem taşımaktadır. Sözleşmenin ilk maddelerinden de anlaşılacağı gibi sözleşme, “Medine'de birliği tesis etme amacını taşımakta, bunun da arka planında Mekkeli muhaliflerin saldırısına karşı şehri ortak savunma stratejisini” barındırmaktadır. Medine Sözleşmesi⁹⁰, 622 yılından 632 yılına kadar somut olarak uygulanmış ve İslâm dünyasının ilk anayasal belgesi kabul edilmiştir.

⁸⁷ Ebû Yusuf, “*Kitabu'l Haraç*”, (Çev. Ali Özek) Hisar Yayınevi, İstanbul, 1973, s.77.

⁸⁸ Ebû Yusuf, a.g.e., s.201.

⁸⁹ Koyuncu, a.g.e., s.18.

⁹⁰ Abdurrahman Okuyan, “*Tarihi Belgeler Işığında Diğer İnanç Topluluklarıyla Birlikte Yaşamaya Dair Bazı Tarihsel Kanıtlar*”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (2008), sayı:3, s.160.

Medine sözleşmesinin en önemli özelliklerinden biri de her maddesinin kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerime uygun olarak hazırlanmış olmasıdır.⁹¹

Sözleşme'nin 25.maddesinde “Yahudilerin dinleri kendilerine, Müminlerin dinleri kendilerinedir”⁹² şeklindeki ifade ile iki topluluğun din işlerinde birbirlerine müdahale etmeyeceğini bildirilmiştir. Burada çok açıkça belirttiği gibi Medine’de yaşayan Müslüman olmayan topluluklara dinlerini özgürce yaşama hakkı tanınmıştır. İleri ki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz Fatih dönemine ait metropolit beratında “zimmî olan gayr-i müslimleri kendi dinleriyle baş başa bırakınız”⁹³ manasında bir madde bulunmaktadır buradan açıkça anlaşılacağı gibi Medine sözleşmesinin getirdiği inanç özgürlük sonraki İslâm devletlerinde de devam ettirilmiştir.

Sözleşme'nin bazı maddelerinde (Md. 37, 37b, 38, 40, 44)⁹⁴ “farklı inançlara sahip insanların birbirleriyle yardımlaşmasına, birbirlerinin haklarına tecavüz etmemelerine vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber, yaşadığı dönemde herhangi bir kimsenin zorla Müslüman yapılmaya çalışılmasını yasaklamıştır. Bakara suresinin 256. ayetinde “dinde zorlama yoktur” ifadesi hiç kimsenin ne dine girmesinde ne de dinini terk etmesinde baskı altında tutulamayacağını en açık belgesidir. Diğer İslâm devletlerinde devam eden bu anlayışın temelini teşkil eden belge Kur'an ayetlerine uygun olarak oluşturulan Medine sözleşmesidir. Diğer dinlere mensup topluluklarla anlaşma yapılması, din ve vicdan hürriyetinin tanımaya başlanması bütün bunlar Medine sözleşmesi ile gerçeklemiştir. Buradan hareketle emân geleneğinin bu sözleşme ile başladığını söylemek mümkündür.

1.3.2.2 Mekke'nin Fethi Sonrasında Verilen Emânnâmeler

630 yılında Mekke'nin fethi sonrasında Mekkeli gayr-i müslimlerle yapılan zimmet anlaşması büyük önem teşkil etmektedir. İslâm tarihi açısından bazı kaynaklarda ilk zimmet anlaşması olarak kabul edilmektedir.⁹⁵ Böyle kabul görmesinin en önemli nedeni Mekke'nin fethinden önce Müslümanlar ile diğer kavimler arasında yapılan anlaşmalarda bu kavimlerin İslâm'ın koruması ve hükmü altına girdiğinin söylenmemesidir.⁹⁶

⁹¹ M.Macit Kenanoğlu, “Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçekler” Klasik Yay., İstanbul, 2004, s. 33.

⁹² Muhammed Hamidullah, “El-Vesâiku's-Siyâsiyye”, Beyrut, 1987, s. 61.

⁹³ Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûki Tahlilleri”, İstanbul, 1990, C.I, s.406.

⁹⁴ Hamidullah, age., s. 61-62.

⁹⁵ Osman Güner, “Resüllah'ın Ehl'-i Kitap'la Münasebetleri”, Ankara 1997, s.266-267.

⁹⁶ Kenanoğlu, a.g.e, s.33.

İslâm orduları Mekke'ye ilerlemeden önce Mekkelilere çağrıda bulunulmuş; “Ey Kureyş topluluğu hakkında gelemeyeceğiniz bir ordu geliyor. Müslüman olun. Nefsiniz sizi aldatmasın. Hiç kimsenin bunlara gücü yetmez”⁹⁷ Bu çağrıdan sonra Ebu Süfyan, İslâm ordusunun gücünden çekinerek şehri teslim etmiş ve Müslüman olmuştur böylelikle Mekke savaş yapılmadan alınmıştır. Sonrasında Mekke'ye doğru hareket eden Resulullah, mecbur kalmadıkça kan dökülmemesini emrederek: “Kim, Ebu Süfyan'ın evine girerse o güvendedir. Kim evini kapatırsa güvendedir” diyerek Mekkelilere emân vermiştir.⁹⁸

Hız. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra da birçok gayr-i müslim toplulukla anlaşmalar yapmıştır. Örneğin “Hayber Yahudileri ile yapılan antlaşmada topraktan alınan ürünün yarısı karşılığında onlara zimmi statüsüne girme hakkı tanımıştır.”⁹⁹ Anlaşma “Halk yerinde kalacak, malları elinden alınmayacak fakat buna karşılık her yıl mahsulün yarısını verecekler” şeklindedir.”¹⁰⁰ Daha sonrasında “Fedek ve Vadi'u'l-Kura Yahudileri ile de aynı şartlarda anlaşmalar” yapılmıştır.¹⁰¹ Vergi ödeme şartına dayalı anlaşmalar Tebuk seferi sonrasında bazı Hıristiyan ve Yahudi kabileleri ile Dumatu'l-Candal Hıristiyanları ile Akabe körfezi yakınındaki Aila Hıristiyanları ile ve sonunda Arzuh Yahudileri ile yapılmıştır.¹⁰² Makna Yahudileri ile yapılmış anlaşmaya göre ise Müslüman olmayanlar vergi ödemeyecekler, ancak ellerindeki bütün köle, hayvan, silah ve kumaşlarını verecekler, her yıl kumaş, hurma gibi ürünler üzerinden dörtte bir ödeyeceklerdir.¹⁰³ Görüldüğü gibi Hız. Muhammed farklı topluluklar ile birçok zimmet sözleşmesi yapmıştır. Hız. Peygamberin Müslüman olmayanlarla yaptığı son ve en önemli anlaşma Necran bölgesinde bulunan Putperest, Yahudi ve Hıristiyanlarla yapılan zimmet anlaşmasıdır.¹⁰⁴ Bu anlaşmanın maddeleri genel olarak şöyledir.¹⁰⁵

---

⁹⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Vakidi, “*Hız. Peygamber'in Savaşları (Kitabü'l-Meğazi)*”, Çev. Musa K. Yılmaz, İstanbul, İlk Harf Yay., 2014, C.1, s.58.

⁹⁸ Vakidi, a.g.e., s.54.

⁹⁹ Koyuncu, a.g.e., s.19.

¹⁰⁰ Ercan, “*Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*”, s. 3.

¹⁰¹ Mustafa Fayda, “*Hız. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*”, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006, s. 149.

¹⁰² Hüseyin Yurdaydın, “*İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (1986) Sayı:27 s.98.

¹⁰³ Mustafa Fayda, a.g.e., s. 149.

¹⁰⁴ Koyuncu, a.g.e., s.19.

¹⁰⁵ Ercan, “*Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*”, s. 4.

“Her yıl 2000 elbise verilecek (hülle) ve her hüllenin değeri kırk dirhem olacak. Elbiselerin yarısı Safer ayında, yarısı da Recep ayında teslim edilecek. Gerekirse zırh ve binek hayvanları verilecek. Gönderilen memurların bir aylık ihtiyaçları Necranlılar tarafında karşılanacak ve memurlara otuz zırh, otuz at ve otuz deve kiraya verilecek. Kiraya verilecek bu mallara gelecek olan zararı memurlar ödeyecek. Necranlıların mal, mülk, ibadet ve kişisel özgürlükleri devletçe güvence altına alınacak (zimmet hakkının ortaya çıkışı). Necranlıların izni olmadan, kimse piskopos, rahip ve diğer din adamlarının yerini değiştirmeyecek. Necran halkına herhangi bir şekilde hakaret edilmeyecek ve İslâmlıktan önceki kan davaları için intikam alınmayacak. Asker olmayacaklar ve hiçbir ordu izin almadan topraklarına girmeyecek. Faizcilik yapanlar Zimmî olmayacak ve kimse kimsenin suçundan sorumlu tutulmayacak. Ancak bu şartlara uyulduğu takdirde zimmet hukuku devam edecek, aksi halde bozulacak.”

Bundan sonra kesin olarak bilinmeyen bir tarihte Necran Hıristiyanları'nın şeyhi Seyyid ve piskopos İşu, Hz. Peygamberden önceki anlaşmadan farklı olarak bir Ahidnâme almışlardır. Bu Ahidnâme ise şu şekildedir:¹⁰⁶ “Müslümanlar Hıristiyanları bütün tehlikelere karşı koruyacaklar (zimmet hukuku). Necranlıları kendileri ile savaşa zorlamayacaklar. Necran'ın gelenek-görenek ve yasalarında hiçbir değişiklik yapmayacaklar. Yıkılan bir kilisenin yeniden onarımı sırasında Müslümanlar Necranlılara yardım edecekler. Papaz veya rahip olmayan ve yoksul olan halktan dört dirhemden fazla vergi alınmayacak, tüccar ve zenginlerin vergisi on iki dirhem olacak. Hıristiyan bir kadın, bir Müslüman'ın evinde kalırsa, Müslüman olmaya zorlanmayacak ve ibadetinde serbest bırakılacak.”

1.3.2.3 Dört Halifeler Dönemi Emânnâme Örnekleri

Hız. Peygamberden sonra gelen halifeler daha önce yapılan zimmet antlaşmalarını yenilenerek uygulanmaya devam etmiştir. Yeni fethedilen topraklarda yaşayan halk ile yeni zimmet antlaşmaları yapılmıştır. Hız. Ebubekir Hire Hıristiyanlarıyla yapılan antlaşmayı yenileyerek onların hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarını korumayı sürdürmüştür. Hız. Ömer, Irak ve Suriye Hıristiyanları ile antlaşmalar yapmış ve Hız.

---

¹⁰⁶ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s. 5.

Peygamber tarafından konulan ilkeler bu dönemlerde de dikkatle uygulanmaya çalışılmıştır.¹⁰⁷

Adil yönleriyle tanınan Hz. Ömer zimmîlere çok geniş haklar tanımıştır. Hz. Ömer döneminde gayr-i müslimler İslâmiyet'ten önceki kötü durumlarından kurtularak bir anlaşmayı imzalayan iki eşit taraftan biri hâline gelmişlerdir. Nitekim Hz. Ömer Zimmîleri ilgilendiren idarî konularda Zimmîlerinde fikir beyan etmesine izin vermiş gereken durumlarda rızalarını almaya çalışmıştır. Vergi tahsil edilirken eziyet edilmemesi hususunda oldukça hassas davranmıştır.¹⁰⁸ Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiş önemli bir olay ise, Abdurrahman İbn Ganm'nın rivayetine göre¹⁰⁹ Necran Hıristiyanları Hz. Ömer'e halife olduktan sonra ona bir mektup göndermiş ve anlaşmaya çalışmışlardır. Necran'daki gayr-i müslimler ile Hz. Peygamber döneminde zimmet anlaşması imzalanmıştı, Necran Hıristiyanları bu anlaşmayı Hz. Ömer döneminde yeniletmeye çalışmışlardır.¹¹⁰

Hz. Ömer döneminde Zimmîlere verilen emânlardan en önemlisi Kudüs Emânnâmesi'dir. Sonraki birçok emâna kaynak olmuştur. Bazı tarihçilere göre sadece Kudüs'ün fethi sonrasında imzalanmış bir anlaşmadır. Ancak belgenin tamamına baktığımızda şüphesiz ki bir Emânnâme'dir. Çünkü tek taraflı olduğu göze çarpmaktadır. Emân karşılıklı yapılan bir sözleşme olmadığından Kudüs'e verilen belge kesinlikle bir emândır.

1.3.2.3.1 Kudüs Emânnâmesi

Hz. Ömer'in Kudüs'e verdiği iki Emânnâme'den bahsedilmektedir. Bunlardan biri Ya'kubî ve Taberî gibi İslâm tarihçilerin metnini eserlerine aldığı Kudüs halkına verilen "Emânnâme"; diğeri ise İbnü'l Cevzî'nin kitabına aldığı "Şurûtu Ömeriyye" (Ömer Şartnâmesi)'dir.¹¹¹ "Şurûtu Ömeriyye" birçok tarihçi tarafından kabul edilmemektedir. Çünkü Emânnâme birçok değişikliğe uğramıştır. İkinci belge kabul edilmediğinden dolayı sadece birinci belge incelenecektir.

¹⁰⁷ Mehmet Mahfuz Söylemez, "İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy.22, 2010, s.102.

¹⁰⁸ Koyuncu, a.g.e., s.20.

¹⁰⁹ Nedkoff, a.g.e., s.602.

¹¹⁰ Nedkoff, a.g.e., ss.602-603.

¹¹¹ Osman Aydın, "Kudüs'ün Fethi ve Hz. Ömer Emânnâmesi", Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (1) 2020 s.610.

Emânnâme'den bahseden ilk tarihçi Ya'kubidir. Ya'kubi'nin eserinde yer alan Emân'da "Kudüslüler'in canları, malları ve kiliselerine dokunulmayacağından bahsederken onlardan alınacak cizyeden bahsetmemektedir." Bu Emânnâme'ye ilk defa ve en geniş şekilde eserinde yer veren tarihçi Taberî'dir.¹¹² Taberî'nin kitabına aldığı "Ömer Emânnâmesi" diğer eserlerde bahsedilmeyen cizye ve diğer birtakım hususlarda da bahsetmektedir. Taberî'de yer alan ve Kudüs'e verilen Emânnâme şu şekildedir:

مل وسائر ربيها َّ أنه تها؛ عبد أعط ما هذا. الرحيم الرحمن هلا بسم ُ المؤمنين أمري عمر هلا أهل الأمان؛ من إيلياء نتقص ن شي من وال صليبيهم، من وال ها، ء أمانا أعطاهم َّ وب وسقيهما وصلبانهم، ولكنائسهم وأموالهم، أنفسهم َّ كرهون َّ يسكن وال منهم، أحد ُ من أحد معهم بإيلياء ت وال تسكنكنايسهم ال ُ ي وال هدم، ُ حري من وال منها ليهود، ُ ي كما الجزية وا ُ ع منها يخرجوا أن وعليهم المدائن، أهل ا ِ يط ي وال أموالهم، من ُ يضار وال دينهم، عمل الر وم مأمئهم؛ يبلغوا حت وماله نفسه عمل آمن فإنه منهم خرج فمن وال لصوت؛ وم َ أقام ن يعط أن إيلياء أهل وعمل هم ِ يع َ هم ب ال من إيلياء أهل عمل ما مثل وعليه آمن؛ فهو منهم ِ جز ُ من َ ب أح ومن ية، ُ يسري أن إيلياء أهل أهل بهامن نكان الر مع وماله نفسه ويخل وم َ ب ِ يع َ ُ وص هم ل ُ فإن بهم َ ب وعمل أنفسهم عمل آمنون مع سار شاء ومن ية، إبل رجع شاء ومن وم؛ وم يبلغوا مأمئهم، حت وصلبهم، َ منهم شاء فمن فالن، مقتل قبل الأرض وعمل حصادهم؛ حصدن وذم عهدهلا الكتاب هذا ي ة فإن أهله َ ال من إيلياء أهل عمل ما مثل عليه قعدوا ِ جز ُ الر المؤمنين وذمة الخلفاء ة خالد ذلك عمل شهد. الجزية من عليهم الذي أعطوا إذا شي منهم يؤخذ ال ه ي حت ء ُ ف ما خمسة سنة أ بن ومعاوية عوف، بن وعبدالرحمن العاص، بن وعمرو الوليد، بن ح وكتب. سفيان يب َ َ نض وذم رسوله َّ شة ع

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Bu sözleşme Allah'ın kulu ve müminlerin emiri Ömer tarafından İliyâ (Kudüs) halkına verilen Emân'dır. Onların canları, malları, kiliseleri, haçları, hastaları, sağlıklı olanları ve diğer (bütün) fertleri için verdiği Emân'dır. Kiliseleri mesken yapılmayacak, yıkılmayacak, onlardan herhangi bir alan eksiltilmeyecek, içlerindeki haç ve mallar gibi kutsal eşyalarına dokunulmayacaktır. Kimse dinî inançlarından dolayı zorlanmayacak, kendilerine zarar verilmeyecek ve Yahudilerden herhangi biri onlarla birlikte İliyâ (Kudüs)'te iskân edilmeyecektir. Buna karşılık İliyâ (Kudüs) halkı diğer şehir halkları gibi cizye vereceklerdir. Onların orada bulunan Rumlar ve hırsızları buradan çıkarmaları gerekir. Oradan çıkanların (Bizanslılar'ın) gidecekleri yere kadar can ve mal güvenlikleri sağlanacaktır. Orada kalmak isteyenler ise emniyette olacak ve İliyâ (Kudüs) halkı gibi cizye verecektir. İliyâ (Kudüs) halkından kim Rumlarla birlikte malıyla çıkmak, kiliseleri ve haçlarını tahliye

¹¹²Aydınli, a.g.e., s. 619.

etmek isterse, canları, kiliseleri ve haçları çıkıp gitmek istediği yere varıncaya kadar emniyette olacaktır. Filan kişinin (bir şahıs ismi) ölümünden önce bölgede (İliyâ'da) bulunan (can güvenliği için buraya sığınmış olan) diğer sakinlere gelince: bunlardan kim orada oturmak isterse İliyâ (Kudüs) halkı gibi cizye ödemek şartıyla oturacaktır; bunlardan isteyen Rumlarla çıkıp gidebilecek, isteyen de ailesinin yanına göç edebilecek ve onlar mahsullerini hasat edinceye kadar kendilerinden herhangi bir şey (vergi) alınmayacaktır. Bu Emânnâme, onların cizye vermeleri şartıyla, Allah'ın Resul'ünün, halifelerin ve mü'minlerin Kudüs halkına verdiği bir güvenlik ahdidir. Bu anlaşmaya Hâlid b. Velid, Amr b. Âs, Abdurrahman b. Avf ve Muâviye b. Ebi Süfyan şahittirler. Ömer bu anlaşmayı 15 yılında yazdı ve (Kudüslüler'e) verdi."¹¹³

Emânnâme'nin içeriği kısaca değerlendirilirse; Öncelikle bu emân sadece Kudüs'te ikamet eden ve daha sonra edecek olan herkesin can, mal güvenliğini garanti altına almaktadır. Kudüs'te yer alan dinî mekânlarında herhangi "bir yıkım, eksiltme veya bir değişikliğe gidilmeyecek, her yönden kilise ve haçları güven altında" olacaktır. Din konusunda hiçbir baskı yapılmayacak herkes özgür bırakılacaktır. İsteyen kişiler şehirden ayrılacak, çıkış anından istedikleri yere ulaşıncaya kadar "canları, malları, haçları ve mukaddes her türlü değerleri" güven ve emniyet altında olacaktır. Bazı kimselerin şehirden kesinlikle çıkmaları şart koşulmuştur. Bu kimseler silahlı askerler ve hırsızlardır, bu kişilerin şehrin kutsallığına ve emniyetine zarar verdikleri için şehirden çıkmaları istenmiştir. Böylelikle şehirde kalanların her yönden güvenliği garanti altına alınmış olmaktadır. Şehre zarar veren veya zarar verme ihtimali bulunan bu iki grubun dahi şehirden çıkıp varacakları yere gidene kadar can ve mallarını korunmuştur. Dünya üzerinde yapılan herhangi bir anlaşma veya Emânnâme'de bu durumun benzerine rastlanması zordur.¹¹⁴ Verilen bu emân karşılığında; Kudüs'te yaşayan halkında Müslüman yöneticilere karşı bir sorumluluğu ve görevi vardır; bunlardan ilki cizye, ikincisi de şehrin güvenliğinin tehlikeye sokulmaması ve şehrin güvenliğini tehlikeye sokacak kişilerin şehirde barınmamasıdır. Bu iki görev de bir devlete bağlı olan vatandaşın, yerine getirmesi gereken siyasi ve ekonomik görevlerdir.¹¹⁵

¹¹³ Taberî, Tarih, 3/ 609 (2405-6/I). Bu Emânnâmenin oldukça geniş ve farklı bir Türkçe (Osmanlıca) tercümesi Osmanlıca belgelerde bulunmaktadır (Bk. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn, [HAT.], No. 1516, Gömlek No. 47, 5).

¹¹⁴ Aydınli, a.g.e., s. 627.

¹¹⁵ Aydınli, a.g.e., s. 627.

Kudüs Emânnâmesi'nin bir diğere önemli özelliği bu emânın Osmanlı döneminde Hz. Ömer'e atıfta bulunarak devam ettirilmesidir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra Kudüs'ten rahipler Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hz. Ömer ile eski sultanlar tarafından kendilerine verilen Hatt-ı hümayunları göstermişlerdir. Fatih Sultan Mehmet'te onlara Emir-i Alişan vermiş ve haklarının aynı şekilde devam ettiğini teyit etmiştir.¹¹⁶

Dört Halife dönemin Halifesi Hz. Ali ise "Mallarının kendi malımız, canlarının da kendi canımız gibi olması için cizye verirler" sözüyle gayr-i müslimlerin korunma şartını ifade etmektedir.¹¹⁷ Yine Hz. Ali, bir rivayete göre "Yahudi'nin biri kendisini dava etti. Emir-ül Müminin, kadının davetine herkes gibi icabet ederek mahkemeye gitti." Buradan anlaşıldığı gibi Hz. Ali İslâm'ın himayesinde bulunan Ehl-i kitapların haklarına riayet etmiş ve özen göstermiştir.¹¹⁸

Sonuç olarak;¹¹⁹ Medine'de ilk İslâm Devlet'i kurulduktan sonra Yahudi ve Hıristiyanlara arkasından da Mecusilere Zimmî statüsü verilmiştir. İslâm Devleti'nin sınırlarının gelişmesiyle karşılaşılan Sabîiler, Maniheistler, Budistler ve Hindular gibi yeni dinî topluluklara da aynı statü tanınmıştır. İslâm toplumunda zimmîlere genel hatlarıyla şu haklar tanınmıştır;

1. Dinî özgürlük tanınmış, ibadetlere, dinî yaşantılarına müdahale edilmemiş, anlaşmalarla koruma altına alınmış olan mabetlerine -bazı istisnalar dışında- dokunulmamıştır.
2. Gayr-i müslimlere kendi din adamlarını yetiştirme ve cemaatlerine din eğitimi verebilme hakkı verilmiştir.
3. Zimmîler, zimmet anlaşmalarına uydukları takdirde devletin bir vatandaşı olarak kabul edilmiş ve devlet imkânlarından Müslümanlarla hemen hemen eşit bir şekilde yararlanmışlardır.
4. Zimmîler Müslümanlardan tecrit edilmemiş, aynı şehri zaman zaman aynı mahalleyi paylaşmışlardır.

---

¹¹⁶ "Kudüs'te Hristiyan Mezhep Ve Milletlerin İdaresi" , Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, İstanbul, 2019, ss. 60-61.

¹¹⁷ Abdülkerim Zeydan, "İslâm'da Fert ve Devlet Münasebetleri", (çev. Mehmet Akif Ersoy, sad. Burhaneddin Kayhan), Kayhan Yayınları, İstanbul, 1973, s. 123.

¹¹⁸ Koyuncu, a.g.e., s.21.

¹¹⁹ Söylemez, a.g.e., s. 106.

1.3.3 Osmanlı'da 'Millet' Sistemi ve Usulü Kadim Geleneği

Osmanlı Devlet'inde hukuk sistemi, temelde İslâm hukukuna dayanan şer'i ve örfi hukuk şeklinde ikili bir yapıya sahiptir. Osmanlı padişahları Zimmîler konusunda ise şer'i hukukunun sınırları içerisinde hareket etmiş, özellikle zimmîlerin din ve vicdan hürriyeti konusundaki durumları hakkında alınan kararlar şer'i hukuka uygun olarak alınmıştır. Padişahların kendi iradesiyle örfi hukuka dayanarak aldığı kararlar, zimmîlerin haklarını sınırlayacak şekilde değil aksine zimmîlerin haklarını genişletecek şekilde oluşturulmuştur.¹²⁰ Zimmîlere verilen hakların temel dayanağı şer'i hukuk olduğu için zaten Müslüman bir yönetici zimmî haklarını istediği şekilde değiştiremezdi. Ancak Osmanlılar Zimmî hukukunu millet sistemi denilen örfi hukuk uygulaması ile şekillendirip geliştirmişlerdir.¹²¹

Osmanlı'da yaşayan, Zimmîlerin ya da gayr-i müslimlerin durumunu İstanbul'un fethi öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmek daha isabetli olacaktır. Çünkü İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı devleti içerisinde yaşayan halkın durumunu, Millet Sistemi olarak oluşturduğu sistem dâhilinde değerlendirmiş ve uzun yıllar bu sistemi devam ettirmiştir. Millet sistemin uygulanmaya başladığı tarih İstanbul'un fethine¹²² kadar götürüldüğünden dolayı, Osmanlı'da yaşayan zimmîlerin durumu fetih öncesi ve sonrası olarak ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti, gayr-i müslimler ile olan ilişkilerinin temeline İslâm hukukunun zimmîlere ilişkin kurum ve düzenlemelerini esas almıştır. Devletin dinî alana müdahale etmeme doğrultusundaki tavrı, "gayr-i müslimlerin dinleri yaşama konusunda serbest bırakılması"nın öngören İslâm hukuku prensibi ile de uyumaktadır. İbadet ve âyin yönüyle zimmîlerin hareket tarzının, uygulamada çok fazla problem olmadığı ve devletin temelde zimmîlere verdiği imtiyazları her dönem koruduğu söylenebilir. Zimmîlerin; evlenme, boşanma, kilise vakıfları, kilise tarafından işletilen tarla, bağ, bahçe, ruhani reislerce cemaatlerinden toplanan bir kısım gelirler gibi durumları Osmanlı idari yapısına uygun olarak çözülmeye çalışılmıştır.¹²³

---

¹²⁰ Akgündüz, a.g.e, s.10.

¹²¹ Yuluğ Tekin Kurat, "Çok Milletli Bir Ulusu Olarak Osmanlı İmparatorluğu", Güler Eren ve Diğerleri (Ed.), Osmanlı, 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 218- 219.

¹²² Bozkurt, a.g.e, s.10.

¹²³ Kenanoğlu, a.g.e., s.53.

Toprakların genişlemesiyle içerisinde birçok mezhep ve dinî alan Osmanlı bu sorunu diğer İslâm devletlerinde daha önce görülmemiş bir yapı olan millet sistemiyle çözmüştür. Millet sistemiyle birlikte Osmanlı içerisinde yaşayan halkın statüsü, “ırk ya da dil esasına göre değil, din ve mezhep temeline göre” şekillenmiştir. Kişilerin toplum içerisindeki yerini belirleyen en temel faktör de din olmuştur. Toplum, inanç temeline göre, Müslüman, Yahudi, Rum, Ermeni gibi çeşitli “milletlere” ayrılmıştır. “Osmanlı İmparatorluğu’nda millet, günümüzdeki anlamını içermemekte, bir din ya da mezhebe bağlı topluluk anlamına gelmektedir.” Arapça’da millet, dinî topluluğu karşılayan bir terimdir.¹²⁴ Osmanlı için bu terimin dinî aidiyeti karşıladığına dair şüphe yoktur. Örnek verilmesi gerekirse; Clogg’a göre “Rum Milleti” tabiri sadece Rumları değil, Sırp, Rumenleri, Bulgarları, Vlahları, Ortodoks Arnavut ve Arapları da içine almaktadır.¹²⁵ Bu sistem içerisinde Müslümanlar, “hâkim millet” olarak kabul edilmektedir.¹²⁶ Millet kelimesi ise daha çok gayr-i müslimleri ifade etmek için kullanılmaktadır.¹²⁷

1.3.1.2 İstanbul’un Fethi Öncesinde Zimmîlerin Durumu

Osmanlı Devleti Bizans İmparatorluğuna sınır olan bir uç beyliği olarak kurulmuştur. Bundan dolayıdır ki; Osmanlı daha bağımsız bir devlet olmadan önce Müslüman olmayan toplulukla irtibat içerisinde olmuştur. Osman Bey, fethettiği bölgedeki gayr-i müslim halka karşı adaletli ve müsamahalı davranmıştır. Fethedilen bölge halkının bölgeden göç etmesi engellenmeye çalışılmış kısa sürede bölgenin bayındır olması sağlanmıştır. Hatta bu durumu öğrenen diğer bölgelerdeki gayr-i müslimler Osmanlı egemenliğindeki bölgelere gelerek kendi istekleriyle Zimmî statüsü altına girmişlerdir.¹²⁸

Osmanlı Beyliği, gaza ve cihat politikasına uygun bir şekilde Darü’l Harb’e akınlar düzenlemişlerdir. Bu akınların sonucunda Pachymeres, yerli Rum halkın panik halinde kaçtığını anlatmaktadır. Ancak beyliğin geçiminin sağlanabilmesi için yerli halkın yerinde kalması gerekmektedir. Bundan dolayı İstimâlet Politikası zorunlu olarak görülmüştür.¹²⁹ İstimâlet sözlük anlamı olarak “meylettirme, cezbetme, gönül alma”dır. Osmanlı kroniklerinde “halkı ve özellikle gayr-i müslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü

¹²⁴ Eryılmaz, a.g.e.,29-30.

¹²⁵ Kenanoğlu, a.g.e., s.56.

¹²⁶ Eryılmaz, a.g.e.,29-30.

¹²⁷ Kenanoğlu, a.g.e., s.44.

¹²⁸ Eryılmaz, a.g.e.,19.

¹²⁹ Halil İnalçık, “Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I Klasik dönem (1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.12.

davranma, raiyyetperverlik” mânasında kullanılmıştır. “Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı İstimâlet Politikası’nın başlıca unsurlarındandır.”¹³⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nun fetihlerini kolaylaştıran bir ilke olarak benimsenmiştir.¹³¹ Osmanlı devleti İstimâlet politikası kapsamında halkı hoş tutmak için vergi muafiyeti de sağlamıştır.¹³² Kuruluş döneminde birçok kale ve bölge emân verilerek teslim alınmıştır. İstimâlet politikasının başarısı buradan da anlaşılabilir. Fethedilen bölgelerde halk Zimmî statüsünü kabul ederek devletin içinde özgürce yaşamaya başlamıştır.¹³³

1.3.3.2 İstanbul’un Fethi Sonrası Millet Sisteminin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti’nden yaşayan Zimmîler dinleri bakımından “Hıristiyanlar, Museviler ve Sabiiler olmak üzere üç ana gruba ayrılırlar. Katolik Hıristiyanlar, Latinler, Gürcüler, Ermeniler, Süryaniler, Keldaniler, Marunîler (Lübnan katolikleri), Kıptiler ve Katolik Rumlar; Katolik olmayan Hıristiyanlar ise Ortodokslar, Gregoryenler, Nasturiler, Yakubi Süryaniler, Melkitler ve Mandeilerdi. Museviler ise Rabbaniler, Karaitler ve Samirilerdir.”¹³⁴ Fatih dönemine kadar bu topluluklara; “İslâm hukukunun tanıdığı haklar çerçevesinde muamele yapılmış, fakat onlara devletin hiyerarşik yapısında bir statü tanınmamıştır.” Gayr-i müslimlere, devletin yapısı içinde “millet statüsü” verilmesi Fatih zamanında gerçekleşmiştir.¹³⁵

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un fethinden sonra, Zimmîlerin kendi dinî şerifleri başkanlığı altında toplanmalarına izin vermiş ve böylece millet sisteminin temellerini atmıştır.¹³⁶ Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u aldığı anda tüm Bizanslıların, hayatlarını eskisi gibi sürdürebileceklerini ve dinî vecibelerini ifa ederken özgür olabileceklerini belirtmiş ve boş bulunan Patriklik makamına kendi dinlerine ve geleneklerine uygun olarak birini Patrik olarak seçmelerini emretmiştir. Dönemin Rum din adamları kendi törelerine uygun

¹³⁰ Mücteba İlgürel, “İstimâlet”, TDVİA, C.23, s.404.

¹³¹ İlgürel, *İstimâlet*, s.404.

¹³² Mehmet İpşitli, “*Tarihi Selanik-i II.*” Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları III. Dizi, Sayı: 25, Ankara, 1999, s.586.

¹³³ Gülcan Avşin Güneş, “*Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi*”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: I, Sayı: 2, 2015, s. 14.

¹³⁴ Bozkurt, a.g.e., s.11.

¹³⁵ Eryılmaz, a.g.e., s.19-20.

¹³⁶ Bozkurt, a.g.e., s.11.

olarak Georgios Scholarius'u "Gennadios" unvanıyla Patrik olarak seçmişlerdir.¹³⁷ Böylece millet sistemi oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte millet liderleri, mensup sayıldıkları topluluk ile devlet arasındaki ilişkilerde resmi merci haline gelmeye başlamışlardır. Aynı zamanda millet liderleri, başlarında buldukları milletin davranışlarının sorumluluğunu, vergi ve diğer yükümlülükleri de üzerine almışlardır. Osmanlı yönetiminde Fatih döneminden sonra gayr-i müslim tebaa ile ilgili işlemler millet liderleri ya da teşkilatlarıyla çözülmeye başlamıştır.¹³⁸

Her millet, gerek dinî, adli, idari ve eğitimle ilgili işleri ve gerekse hükümetle ilişkilerini yürütmek için güçlü birer teşkilat kurmuşlardır. Ortodokslar cemaat işlerini Fener Patrikhanesi; Museviler Hahamhane, Ermeni cemaatinin işleri ise Ermeni Patrikhanesi tarafından yürütülmüştür. Bunlardan başka Antakya, İskenderiye ve Kudüs'te müstakil Ortodoks patrikler bulunmaktadır. Derece bakımından İstanbul Ortodoks Patrik'i diğerlerinden üstün görülmüştür. Bir mezhep toplantısı yapılacak olsa, Rum Ortodoks patriğinin başkanlığında yapılması gerekmektedir.¹³⁹

1.3.3.3 Tanzimat Sonrası Durum

Osmanlı Devleti neredeyse kuruluşundan itibaren din esasına dayalı bir sistem olan millet sistemi içinde gayr-i müslim tebaayı yönetmiştir. Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonunda, Avrupa'da ortaya çıkmış olan Fransız ihtilalinin yaymış olduğu milliyetçilik akımıyla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti de bu dönemde "Milli Devlet" olma yönünde adımlar atamaya başlamıştır. Milli devlet olmanın yolu devlet içindeki gayr-i müslim reaya ile Müslüman reayayı aynı eşit haklara kavuşturmaktan geçmekteydi.¹⁴⁰ Osmanlı devlet adamları devletin milliyetçilik ve ulusçuluk akımları karşısında yıkılmasını engellemek amacıyla gayr-i müslimlere yönelik bir dizi reformlar hazırlama yolunda adımlar atmaya başlamıştır. "II. Mahmut döneminde başlayan reform hareketleri Sultan Abdülmecit dönemine kadar artarak devam etmiştir. Milliyetçilik esasına dayalı bağımsızlık isyanlarını ve gayr-i müslim Osmanlı vatandaşlarını ülkeye bağlamak amaçlı gayr-i müslim vatandaşlara bir dizi imtiyaz verilmiştir."¹⁴¹

---

¹³⁷ Bozkurt, a.g.e., s.12.

¹³⁸ Eryılmaz, a.g.e., s.53-54.

¹³⁹ Eryılmaz, a.g.e.,s.33-34.

¹⁴⁰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimat'ta İçtimai Hayat, Maarif Matbaası", İstanbul, 1940, s. 16.

¹⁴¹ Reşat Kaynar, "Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat", T.T.K Yayınları, Ankara, 2010, s. 100.

II. Mahmut döneminde Osmanlı devletinde ilk köklü toplumsal reformlar başlamıştır. Bu dönemde devlet içinde müsadere¹⁴² sistemi kaldırılarak önemli bir adım atılmıştır, Müslüman ve gayr-i müslim reaya arasında yakınlık sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁴³ II. Mahmut'tan sonra Abdülmecid reform hareketlerine devam etmiş ve şüphesiz ki gayr-i müslimlere verilen imtiyazlar doruk noktasına ulaşmıştır. “Abdülmecid dönemde ilan edilen Tanzimat fermanı ile devlet içinde yönetimde, sosyal yaşamda, millet kavramında ve toplumsal alanda birçok sonuç doğuracak yenilikler getirilmiştir. 1856 yılında ise Paris Konferansı öncesi Osmanlı devletinde Islahat Fermanı ilan edilmiş, Tanzimat Fermanından daha bir kapsayıcı olan Islahat Fermanıyla gayr-i müslim tebaaya birçok yeni statü ve hak verilmiştir.”¹⁴⁴

1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile tüm Osmanlı içinde yaşayan bütün reyanın; can, mal, ırz, konut dokunulmazlıkları güvence altına almıştır. 1856 tarihli Islahat Fermanıyla da bu haklar daha da genişletilmiştir.1864 yılında yayımlanan “Vilayet Nizamnamesi ile Müslüman ve Gayr-i müslim halkın idareye katılması sağlanmış, bu şekilde bir taraftan dış müdahalelerin önlenebileceği düşünülmüş, diğer yandan da İslâm Hukukunda zimmilerin siyasal haklarından yoksun bırakılması ilkesi kaldırılmıştır.” Gayr-i müslim tebaaya da tıpkı Müslüman halk gibi yaş ve sınav konusunda belirlenen şartları yerine getirdikleri takdirde hiçbir ayırım yapılmaksızın devletin sivil ve askeri okullarına, memurluk makamına girebilme hakkı tanınmıştır.¹⁴⁵

Vergilendirme konusunda da Müslüman ve Zimmî uyruklar arasında eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır. Cemaat liderlerinden vergilendirme yetkileri alınmış, cemaat liderlerine belli bir maaş bağlanmıştır. Müslüman ve Zimmîler arasındaki ticaret ve ceza gibi davalar karma mahkemeler açık bir şekilde görüşülebilecek ve bu davalarda taraflar hazır bulundurularak, şahitler kendi dinî usullerine göre yemin edeceklerdir.¹⁴⁶

---

¹⁴² Müsadere: Devletin verdiği resmi görevi yaparken, edinilen ve kazanılan mal varlığının devletin hazine malı olarak kabul edilmesi, mal varlığının bir bölümü ve tümüne devlet tarafından el konulması. Osmanlı Devleti'nde Fatih döneminde başlayan uygulama, II. Mahmut döneminde kaldırılmıştır. Bkz. Tuncay Öngün, “*Müsadere*”, TDVİA, C. 32, s. 68.

¹⁴³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “*Tanzimat Dönemi Reformları Tanzimat I*”, C. 1, İstanbul, 1940, s. 619.

¹⁴⁴ Mehmet Güneş, “*Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler*”, Journal of History and Future, December 2017, Volume 3, Issue 3, s. 14-18.

¹⁴⁵ Yelda Demirağ, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:13, 2020, s. 30.

¹⁴⁶ Demirağ, a.g.e., s. 30.

Tanzimat Ferman'ın ardından birçok kanun ve kararlarla Zimmîlere yeni haklar verilmiştir. Burada amaç “Zimmî tebaaya hak ve görevlerde Müslümanlarla eşitlik” bir konuma getirmektir. 19. ve 20.yy'da gerçekleşen bu değişimler, geleneksel İslâm Hukuku ilkelerine aykırı bir durumu doğurmuştur. Hz. Muhammed'in Zimmîler için koyduğu hukuki statüye aykırı bir durum oluşturduğu söylenebilir. Çünkü gayr-i müslimlerle müslümanların eşitliği ilan edilmiştir.

1.3.4 Osmanlı'da Zimmîlerin Hukuki Durumu

Zimmîler İslâm Devleti içerisinde çeşitli haklara sahipti ancak Zimmîlik statüsünün getirdiği hakların yanında İslâm ülkesi içerisinde yaşamının bazı kısıtlamaları da vardı. Ancak, can namus ve mal güvenliğinin taahhüdü karşısında Zimmîlerin hayatlarının çok kısıtlandığını söylemek doğru değildir. Bazı kısıtlama ve yasaklamaların konulmasının nedeni ise Müslümanların Zimmîlerden ayrılmasını sağlamaktır.

1.3.4.1 Zimmîlerin Din ve Vicdan Hürriyeti

Zimmîlere tanınan inanç hürriyeti dâhilinde şu hususlar sayılabilir; kendi dinlerini koruma, ifade etme, çocuklarının kendi dinlerini benimsemesi konusunda serbestlik ve dinleri dolayısıyla baskıya uğramayacakları hususundaki taahhüt.¹⁴⁷ Zimmîler kendi dinlerini koruma hakkına sahipti, ancak Müslüman olurlarsa tekrar eski dinlerine dönmeleri mümkün değildi.¹⁴⁸ Osmanlı'da padişahların Zimmîleri mezhep değişikliği ve din değiştirme baskısına karşı da koruduğunu görmek mümkündür. Hıristiyanlık içerisinde mezhepsel olarak gruplaşmanın yoğun olmasından dolayı mezhep değişikliği için baskılarında yapıldığını ve ayrıca misyonerlik faaliyetlerini de içinde barındıran bir din olması sebebiyle Hıristiyan Zimmîlerin diğer Zimmî topluluklara dinlerini değiştirmeleri için baskı yaptığı bilinmektedir. 1702 tarihli bir fermanla Katolik papazların Ermeni ve Süryani Zimmîleri kendi din ve mezheplerine sokmak için çalışmaları, Zimmîlerin şikâyeti üzerine bunların engellenerek suç ortağı dört Ermeni'nin kürek cezasına çarptırılmasına karar verildiği yazmaktadır.¹⁴⁹ Bu ferman anlaşılacağı gibi, İslâm Devleti Zimmî halkı diğer din mensuplarına karşı da korunmuş ve inanç özgürlüğünü sağlamaya çalışmıştır.

¹⁴⁷ Mehmet Akif Aydın, “*Türk Hukuk Tarihi*”, Tıpkı 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2013, s.146.

¹⁴⁸ Bozkurt, a.g.e, s.21.

¹⁴⁹ Bozkurt, a.g.e, s.21.

Osmanlı içerisindeki Zimmîler kilise ve havralarının içinde olmak kaydıyla ibadetlerini özgürce gerçekleştirmişlerdir. Burada kendi mabetlerinde ibadet etmelerinin istenmesi şartının yer alması kısıtlayıcı bir tutum gibi gözükse de aslında Zimmîler için olumlu bir durumdur böylelikle rahatsız edilmeden ibadetlerini ifa etmelerine olanak sağlanmıştır. Sadece ibadet yerlerinde kalmaları hususu akla şu soruyu getirebilir, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kilise ve havra sayısı zimmîler için yeterli sayıda mıdır.? Bu sorumuza Fatih Sultan Mehmed'in şu sözü cevap olabilmektedir. 'Her camiinin yanına bir kilise yapın' diye buyurmuştur. 1577 yılında yapılan bir sayımda İstanbul'da 485 camii, buna karşılık 743 kilise sayılmıştır. Buradan da göreceğimiz gibi Zimmîlerin ibadetlerini gerçekleştirebilmeleri için hiçbir engelleri bulunmamaktadır.

Müslüman olmayan grupların ibadetlerinin engellenmemesi hususuna çok özen gösterilmiştir. Örneğin; "Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'nde her sene yapılmakta olan Ateş Âyininde önceliğin Rumlara ait olduğu belirtilmiştir. Bu âyin için dışarıdan gelen Ermeni, Gürcü, Frenk, Habeş vs. Hıristiyan milletlerin âyine Rumlarda sonra girmeleri gerektiği söylenmiştir ancak İran tarafından gelen ve Gorgor denilen Ermeniler diğer taifelerin birleşip hâkimlerden para gücüyle usulsüz olarak aldıkları hüccete dayanarak yollarını kesip kendilerinin âyine önce girmelerini sağlamaya çalışmışlardır." Bunun üzerine Rumlar Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğine başvurmuş görülen davalar neticesinde IV. Murat Kudüs Kadısına bir ferman göndererek önceliğin Rumlara verilmesini sağlamıştır.¹⁵⁰

Kudüs'te özellikle Ermeniler tarafından Rumların ibadetlerini engellemeye yönelik birtakım girişimler olmuştur. Yine IV. Murat döneminde bu duruma izin verilmemesi hususunda bir ferman yayınlanmıştır. Bu fermanlar neredeyse her padişah döneminde tekrarlanarak Kudüs'teki Habeşlilerin¹⁵¹, Rumların¹⁵² hakları korunmaya çalışılmıştır. Yine Kudüs'te Frenkler Rumların elinde bulunun ve Hz. Ömer zamanında verdiği bilinen,

---

¹⁵⁰ "Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, İstanbul, 2019, s. 66

¹⁵¹ Bkz. Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi, TCC. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, 10 Nolu Kilise Defteri, Kudüs'teki Rumlara Bağlı Olan Habeşlilerin Ziyaretgâhlarına Ermenilerin Müdahalesine İzin Verilmemesine Dair Sultan IV. Mehmed Han Tarafından Çıkarılan Emr-i Âlişân s.68

¹⁵² Bkz. Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi, T.C.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, 10 Nolu Kilise Defteri Ermenilerin Kudüs'teki Rumların Elinde Olan Mar Yakub Gürcü Manastırı vs. Yerlere Yönelik Müdahalelerine İzin Verilmemesine Dair Sultan IV. Mehmed Han Tarafından Çıkarılan Emr-i Âlişân, s. 71

Beytullahm'in Anahtarları zorla Rumların elinden almış ve IV. Murat'ın fermanıyla anahtar Rumlara geri verilmiştir.¹⁵³

I. İbrahim döneminde de anahtar Frenkler tarafından zorla alınmış ve yine iadesi için padişah ferman yayınlamıştır.¹⁵⁴ Burada açıkça görülmektedir ki, bir gayr-i müslimi diğer gayr-i müslime karşı korumak bir devlet meselesi olarak görülmüş olay ne kadar sık vuku bulmuş olsa da haklı olan tarafın hakları iade edilmiştir. Ancak tanınan din ve vicdan hürriyetinin de sınırları vardır. Bu sınırlamalar İslâm hukukuna dayanan birtakım yasaklardır. Özellikle kendi ibadetlerini ifa ederken Müslümanları rahatsız etmemeleri hususuna dikkat çekilmiştir. Hz. Ömer Zimmîlerden Müslümanların yoğun olarak bulunduğu yerlerde ve mescitlerin yanında haç çıkarmamalarını ve ayrıca ezan vaktinden az önce ve ezan okunurken kilise çanlarını çalmamalarını istemiştir.¹⁵⁵ Osmanlı'da bu geleneği sürdürmüştür. Özellikle çan sesinin dışarı taşmaması ibadet yerinde kalması istenmiştir.¹⁵⁶ Bunun dışında yukarıda da bahsedildiği gibi Zimmî Akdi gereğince Zimmîler'in ibadet özgürlüğüne saygı duyulmuştur.

İbadethanelerin ve mabetlerin durumuna bakıldığında; Zimmîler'in ibadethanelerinin durumu fermanlarla düzenlenmiş ve bütünüyle dokunulmazlık verilmiştir. Devlet aynı zamanda Zimmîlere ait ibadet yerlerine yapılan saldırılara engel olmuş ve suçluları cezalandırmıştır. Bu işlemi yaparken de suçluyu Zimmî veya Müslüman diye ayırmamıştır. Yani kilise ve havralar her zaman devletin güvencesi altında bulunmuştur. Sadece ibadethanelerin yeniden yapılması ve ibadethanelerin onarılması hususunda eski yapısına uygun bir şekilde olmasına ve herhangi bir ek yapılmamasına dikkat edilmiştir.¹⁵⁷

---

¹⁵³ Bkz.Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi, T.C.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, 10 Nolu Kilise Defteri, Frenklerin Kudüs'teki Rumların Elinden Zorla Aldıkları Beytullahm'in Anahtarlarının Geri Alınıp Rumlara Verilmesine Dair Sultan IV. Murad Han Tarafından Çıkarılan Emr-i Âlişân, s.73

¹⁵⁴ Bkz.Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi, T.C.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, 10 Nolu Kilise Defteri, Frenklerin Kudüs'teki Rumların Elinden Zorla Aldıkları Beytullahm'in Anahtarlarının Geri Alınıp Rumlara Verilmesine Dair Emr-i Şerifin Sultan İbrahim Han Tarafından Yenilenmesi, s.75

¹⁵⁵ Fayda, "Hz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler",s. 192.

¹⁵⁶ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.241.

¹⁵⁷ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.233-235

Diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı'da Zimmîler'e ait olan ibadet yerlerini camii veya mescide çevrilmiştir.¹⁵⁸ Bu işlem İslâm-i bir gelenek olduğu için yapılmış, özellikle genelde fethedilen bölgedeki en büyük kilise camiiye çevrilmiş, bu da fethin bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Bir diğer neden ise yeni fethedilen bölgedeki camii ihtiyacına hemen cevap vermek ve bölgeye göç eden Müslümanların camiiden istifade etmelerini sağlamaktır.

Devlet kilise ve havraların yönetime de karışmamıştır. Zimmîler'in cemaat liderlerinin atanması hususu devlet tarafından yapılmıştır. Ancak atanacak patrik veya hahambaşı cemaatleri tarafından seçilir, seçme işine devlet karışmazdı. Yalnızca patrik veya hahambaşının görevden alınması bizzat devlet tarafından yapılmaktadır. Görevden alma nedeni genellikle devlet ve ülke aleyhinde davranışlarda bulunulması ve patrik veya hahambaşının kendi toplumunu iyi yönetememesi olmuştur. Görevden alma, patrik ve hahambaşı için bir cezalandırma şeklidir. Ayrıca patrik ve hahambaşı devlete ve ülkeye karşı suç işlediği zaman sadece görevden alınmamış, gerekirse cezalandırılmıştır.¹⁵⁹

Zimmîlerin eğitim ve öğretim durumlarına bakılırsa; Müslüman olmayan topluluklar tıpkı Müslümanlar gibi ibadethanelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İslâmiyet'in ilk dönemlerinden itibaren kiliselerdeki eğitime müdahale edilmemiştir. Aksine "Müslümanlar hikmeti Müslümanın yitik malı kabul etme" anlayışlarının bir gereği olarak, başta Dımeşk (Şam) olmak üzere bazı bölgelerde felsefe ve tıp eğitimi veren kiliselerdeki derslerden kendileri de faydalanma yoluna gitmişlerdir.¹⁶⁰ Osmanlı İmparatorluğunda da kiliseler ve havralardaki eğitime müdahale edilmediğini söylenebilir. Zimmîlerin eğitim ve öğretim konusunda serbest olmadıkları tek konu Kur'an ve İslâm dinine ait bilgileri okutmak, öğretmek ve öğrenmektir.¹⁶¹

1.3.4.2 Aile Hukuku (Zimmîlerin Evlenme ve Boşanma Durumları)

İlk İslâm Devletinden itibaren Zimmîlerin kendi aralarında evlenme ve boşanma durumlarına devlet müdahale etmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu da kendi içinde yaşayan Zimmîlerin evlenme ve boşanmalarına müdahale etmemiştir.¹⁶² Belgelerde genel ifade

---

¹⁵⁸ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.234.

¹⁵⁹ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.237.

¹⁶⁰ Söylemez, a.g.e., s. 114.

¹⁶¹ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s. 228.

¹⁶² Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s. 203.

biçimi olarak “akd-i nikâh, fesh-i nikâh ve münaziün fih olan iki zimmî arasına başkalarının girmemesi”, “akd-i nikâh ve fesh-i nikâh mâddelerinde münâzaa eden iki zimmî mâbeynlerin rizâlarıyla ıslâh ve iktizâ ederse kiliselerinde âyînleri üzere yemîn verdikde” şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Buradan anlaşılacağı gibi Zimmîlerin arasındaki evlilik boşanma gibi sorunların kendi rızaları ile patrik ve metropolit tarafından çözüleceği ve bunlara müdahale edilmeyeceği vurgulanmaktadır.¹⁶³ Ancak, köy ve mahalle imamlarının gayr-i müslimlere ait nikâhları kıymamaları ve Ehl-i Örf’ünde bu konuda cebir kullanmamaları sık rastlanan emirlerdendir. Köy papazları ve rahiplerinin nikâh kıymalarına izin verilmemesi aslında gayr-i müslimleri korumak adına konulmuş bir kuraldır. Usulsüz yapılan nikâhlara rastlanmasından dolayı devlet nikâhları belirli kişilerin kıymasına izin verilmiştir.¹⁶⁴

Zimmîler evlilik akdinî kendi âyinlerine göre yapabilmektedir. Patrikler kendi cemaatlerindeki bölgeye çağrılarak bölge kilisesinde nikâhları kıymıştır. İslâmiyet’ten farklı olarak Hıristiyanların boşanma koşullarının daha zorlayıcıdır. Boşanma ancak kilisede yapılabilmektedir. Boşanma nedenleri çok sınırlayıcı ve zor olduğundan, Ankara’daki bir Şer’iyye siciline göre bir adam sırf karısından boşanmak için Müslüman olmuş ve kadı karı kocayı boşanmıştır. Ancak adamın Müslüman olmasına aslında gerek yoktur. Çünkü Zimmîler arasında evlilik akdi gerçekleştirme konusunda yetkisi bulunmaya Müslüman din görevlilerine boşanma konusunda yetki tanınmıştır. Hatta köy imanları dahi boşanma işlemini gerçekleştirmekle yetkilendirilmiştir.¹⁶⁵ Bazı belgelere yansıdığına göre boşanma sırasında doğan bir takım mali problemler için de şer’i mahkemelere başvurulmuştur.¹⁶⁶

Evlenme işlemi yapıldıktan sonra Zimmî hem devlete hem de dinsel başkanlarına vergi vermek zorundadır. Devlete verilen vergiye “**resm-i arusane**” veya “**resm-i gerdek**” denilmiştir. Bu verginin miktarı Müslümanların evlilik için verdikleri verginin yarısı kadar olarak belirlenmiştir. Vergiyle ilgili Fatih kanunnamesi başta olmak üzere birçok kanunnamede kayıt vardır. 1540 tarihli “**Erzurum Vilayet-i Kanunu**”nda “**nikâh akçesi**” denilen bu vergi tümüyle kaldırılmıştır. Osmanlı imparatorluğu, kilisenin

---

¹⁶³ Kenanoğlu, a.g.e., s.308.

¹⁶⁴ Kenanoğlu, a.g.e., s.308.

¹⁶⁵ Ercan, a.g.e., ss.205-206.

¹⁶⁶ Kenanoğlu, a.g.e., s.310.

evlenme vergisi almasını yasaklamıştır. Ancak yine de patrikler bu vergiyi almaya devam etmiştir.¹⁶⁷ Zimmîler ve Müslümanlar arasındaki evlilik akdi mevcuttur. Çok fazla görünmese de Zimmîler ve Müslümanlar evlenmişlerdir. İslâm inancına göre Müslüman bir kadının başka dine mensup biriyle evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bundan dolayı evlilik akdi Müslüman bir erkekle Zimmî bir kadın arasında gerçekleşebilmektedir.¹⁶⁸

1.3.4.3 Miras Hukuku

Zimmîlerin miras hukukuyla ilgili aralarındaki ihtilafları kendi cemaat hukukuna göre mi yoksa İslâm hukukuna göre mi çözümlendiği konusunda tam bir düşünce birliği bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılara göre Zimmîler miras durumlarıyla ilgili sorunları kendi sistemlerine göre ve kendi dinî kurumlarınca çözülebilirlerdi. Eğer taraflar isterlerse, anlaşmazlıklarını İslâm hukuku kurallarınca ve Şer’i kurumlar vasıtasıyla da çözüme kavuşturabilmektedirler.¹⁶⁹ Ancak bazı araştırmacılar sadece Şer’i hukukun miras durumunu çözdüğünü savunmaktadır.¹⁷⁰

H. 884/m. 1479 tarihli Fâtih Kânûnnâmesi’nde miras hukuku konusunda oldukça aydınlatıcı bilgiler bulunmaktadır. Özellikle tartışılan şu hususa açıklık getirilmiştir. İslâm ülkesinde ölen ve hiçbir mirasçısı bulunmayan Zimmî’nin mirası kiliseye mi yoksa devlete mi kalır? Kanunnameye "Kefereye Mahsûs Ahvâli Beyân Eyler" başlığı altında yer alan metinde konu tüm açıklığı ile ortaya konmuştur.¹⁷¹

Kânûnnâme’ye göre ölen kişinin veya dinî liderin mallarına kilisenin el koyması için öncelikle kimsenin kalmaması gerekmektedir. Yine kanunnameye göre patrikhane Zimmî’nin mallarının yalnızca bir miktarına el koyabilmektedir. Kanunnameye bu sınır beş bin akçe olarak belirlenmiştir. Kilise’ye en fazla 4999 akçeye kadar mallara el koyma hakkı verilmiştir. Bu miktarı aldıktan sonra kalan mallar devletin hazinesine geçmiştir. Yani miras bırakmaksızın ölen kimsenin mirasçısının devlet olduğu kuralı, zimmîler için de geçerli olup devlet başkanı burada kendi yetkisine dayanarak patriğe (ruhani sıfatı olan kişiler için bir istisna tanıyarak) belli miktarda pay vermiştir.¹⁷² Burada miras bırakma

¹⁶⁷ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s. 206.

¹⁶⁸ Ümit Güler, “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicilleri Işığında İslâm Aile Hukuku Açısından Müslüman-Zimmî İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, Cilt: 1, Sayı 1, 2015, s. 63.

¹⁶⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 130.

¹⁷⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s. 313.

¹⁷¹ Kenanoğlu, a.g.e., s. 316.

¹⁷² Kenanoğlu, a.g.e., s.316-317.

hususunun devletin kanunlarına göre uygulandığı açıkça bellidir. Gayr-i müslimlerin miras davalarının Şer’i mahkemelerde çözüldüğüne dair birçok kayıt bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni bize göre kadıların mirasçı öldükten sonra miras dağıtımını yapılına kadar mirasın kadının koruma altına almasından dolayıdır.¹⁷³

Miras bırakma şartlarına bakılırsa; bir Zimmî genellikle istediği kurum ve kişiye kurallar dâhilinde mirasını bırakabilmektedir. Bir Zimmî Dar’ül Harb’ deki akrabasına miras bırakamaz, ona mirasçı olamazdı. Miras hakkı için aynı ülkede yaşama şartı konulmuştur.¹⁷⁴ Emân verilerek Müste’men statüsüyle Dar’ül İslâm’da ölen kişinin malları devlete kalır eğer Dar’ül İslâm sınırları dışında ölürse ancak mirası bırakabilmektedir. Zimmî kadınla evli olan Müslüman erkek, karısıyla arasındaki “din ayrılığı” sebebiyle ne miras bırakabilmiş ne de ona mirasçı olabilmıştır, bu durumda da eşlerin mirası kendi dinlerinden gelen akrabalarına kalmıştır. Çocukları olması halinde ise çocuğun İslâm dininden olduğu kabul edileceğinden, çocuk din farkı sebebiyle annesine değil sadece babasına mirasçı olabilecektir.¹⁷⁵

1.3.4.4 Ceza Hukuku

İslâm ceza hukukunu belirtmiş olduğu “hadd, kısas, diyet ve tazir” cezaları işlenen suçta göre uygular ve suçluya bunlar dışında ceza vermezdi.¹⁷⁶ Osmanlı imparatorluğunda tıpkı diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi ceza hukuku bakımından Zimmî Müslüman ayrımı gözetilmemiştir.¹⁷⁷ Bilindiği üzere bir kişiyi kasten öldürmenin cezası kısastır. Zimmîler ve Müslümanlar arasında bir ayırım yapılmadığına göre eğer bir Müslüman bir Zimmî’yi öldürürse cezası kesinlikle ölüm olmalıdır. Ancak bu konuda mezheplerin yorumları farklıdır. Zimmî’yi öldüren Müslüman’ın kısas edilip edilmeyeceği sorusuna Şafii ve Hanbeli mezhepleri kısas şarttır derken, Maliki mezhebi Müslümanın cinayeti Zimmî’nin malına sebep onu pusuya düşürerek işlediyse kısas edilmesi gerektiği aksi hallerde kısasın gerekmediği görüşündedir.¹⁷⁸

Para cezaları uygulanan suçlarda ise aynı suçu işleyen Müslüman ile Zimmî aynı tutulmamış Zimmî, Müslümanın ödemekle yükümlü olduğu cezanın yarısını ödemekle

¹⁷³ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.209.

¹⁷⁴ Bozkurt, a.g.e., s.132.

¹⁷⁵ Bozkurt, a.g.e., s.133.

¹⁷⁶ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.186.

¹⁷⁷ Yurdaydın, a.g.e., s. 107.

¹⁷⁸ Fidan, a.g.e., s. 206.

yükümlü tutulmuştur. Yavuz Ercan'a göre böyle olmasının açıklaması için üç olasılık vardır. "Birincisi Zimmîlerin nasıl olsa öbür dünyada cezalandırılacağı (Müslüman'a göre günahkâr olduğundan) ve dolayısıyla bu dünyada cezası hafifletilmiştir. İkinci olasılık ise Müslümanların Zimmîlere kıyasla daha az suç işlemelerini sağlamak için Müslümanlara daha çok ceza ödetilmiştir. Üçüncü olasılıkta bu cezanın Zimmî ile Zimmî arasında işlenen suç için konulmuş olmasıdır."¹⁷⁹

Osmanlı devletinde ceza hukukunda Zimmîler kendi dinlerinin hukukuna tabii olmasalar da yine de cemaat liderleri kendi cemaatleri içinde vukuu bulan olaylarda yetkilerini kullanmaya çalışmışlardır. Ruhani liderler sürgün, küreğe vurma, kalebend etme (kaleye hapsetme), kulebend (manastır kulesinde hapis), manastırbend (manastıra hapsetme) ve falaka cezasını uygulamıştır.¹⁸⁰ Ancak bu uygulamaların çoğundan devletin haberdar olduğunu bilinmektedir. Çünkü patrik bu cezaları uygulamadan önce devletin onâyını almak zorundadır, arşiv belgelerinde bu onayların örnekleri bulunmaktadır.¹⁸¹ Belgelerde patrik tarafından sürgün edilen bir adamın sürgünü için devletten onay alınmış ve dönmesi için tekrar bir onay alınması gerekmiştir. Ancak devletinde gözünden kaçan durumlar olabilmektedir. Örneğin, Yahudi cemaatinde din değişikliği yapan kişilerin hahamhanede bir hapisaneye atılarak falaka ile cezalandırıldığı söylenmektedir.¹⁸² Sürekli hahamhanelerin ve kiliselerin sürekli denetlenmesi gibi bir durum söz konusu olmadığından dolayı gözden kaçırılan cezalandırmalar olmuş olabilmektedir. Ancak sonuç itibariyle bakılırsa, ceza hukukunda istisnalar olsa dahi devlet tarafından uygulanmıştır.

1.3.4.5 Mesken ve Giyimleri

Hz. Muhammed ile başlayan İslâm Devleti döneminde gayr-i müslim teb'anın giyim, kuşamına yönelik yasakların uygulandığı görülmemiştir. Bununla birlikte "Kim bir kavme benzerse o da onlardandır" hadisi ve benzeri hadisler peygamber döneminde gayr-i müslimlere yasaklar uygulanmasından ziyade Müslümanların farklı giyinmesine yönelik yaklaşıma yol açmıştır.¹⁸³ Buradan anlaşılacağı gibi Zimmîlerin Müslümanlar

¹⁷⁹ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.189.

¹⁸⁰ Kenanoğlu, a.g.e., s.285-295.

¹⁸¹ Kenanoğlu, a.g.e., s.285.

¹⁸² Kenanoğlu, a.g.e., s.283.

¹⁸³ Ömer Faruk Bozkurt, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII.Yüzyıllar)", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s.10.

gibi giyinmelerinin yasaklanması ilk zimmet sözleşmeleriyle değil sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Zimmîlerin kılıf kıyafetine ilişkin bu kısıtlamalar Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir.¹⁸⁴

Osmanlı'nın tebaayı belirli grupların üyesi olarak belirme istediğinden dolayı giyim kuşama belirgin biçimler getirilebilmiştir. İmparatorluk içinde gezinen oturan birbiri ile konuşan kişilerden kimin devlet görevlisi kimin de reayadan olduğu, hangisi Müslüman hangisi Gayr-i müslim, kimin din adamı kimin esnaf ya da tüccardan olduğu anlaşılmaktaydı. Belgelere göre her cemaatin giyebileceği giysiler pabucundan gömleğinin rengine, biçimine kadar belirlenmişti.¹⁸⁵ Ancak imparatorluğun her köşesinde ve her döneminde sıkı bir şekilde giyim kuşam kuralları uygulanmıştır demek mümkün değildir. Özellikle kuruluş döneminde gayr-i müslimler ile Müslümanlar birbirlerinden kolaylıkla ayıramıyordu.

Osmanlı Devletindeki gayr-i müslimlerin giyim kuşamına kısıtlamanın yükselme döneminde getirdiği düşünülmektedir elimizde Osmanlı'nın kuruluş devrinde gayr-i müslimlerin kıyafetlerine kısıtlama getirildiğine dair bir belge bulunmamaktadır.¹⁸⁶ Goodblatt II. Murad'ın Makedonya'yı fethinden sonra "gayr-i müslimlerin giyim kuşamı konusunda bir ferman" yayımlandığını söylemektedir. Buna göre Hıristiyanlar mavi, Yahudiler sarı başlık ve uzun elbise giymek zorunda idi.¹⁸⁷ Bu fermandaki kısıtlamanın katı bir şekilde uygulandığını söylemek mümkün değildir. Ancak gerileme döneminde Zimmîlerin giyimlerine oldukça sınırlama getirilmiş bunlara uymayanlara ağır cezalar verilmiştir. Osmanlı tarihinde giyim, mesken yapma ve davranış kısıtlamasının en ağır olduğu dönem III. Murat dönemidir.¹⁸⁸

26 Şubat 1556 tarihli bir Mühimme Defteri kaydına göre Müslüman bir gece "kâfir suretine girip şapka ve kâfir libasıyla" hırsızlık yaparken "kol gezen ağa bölükbaşısı Süleyman" tarafından yakalanmış ve suçlular Yeniçeri ağasına teslim edilmiş, daha sonra idam cezasıyla (siyaseten katl) cezalandırılmıştır. Burada Zimmî kıyafetlerinin bir

---

¹⁸⁴ Gamze Nur Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Hukuki Durumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2015, s.85.

¹⁸⁵ Kenanoğlu, a.g.e., s.409.

¹⁸⁶ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.179.

¹⁸⁷ Kenanoğlu, a.g.e., s.409.

¹⁸⁸ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.179.

Müslüman giyiminden dolayı bir katlı söz konusu olsa da buradan anlaşılacağı gibi gayr-i müslimler de Müslüman kıyafeti giyer ise en ağır suçlulardan sayılmaktadır. Bu olayda olduğu gibi, suçlulara en ağır ceza olan "siyaset" uygulanmıştır. Şüphesiz bu ceza yalnızca Gayr-i müslim kıyafetine girdikleri için verilmemiştir. Ancak hırsızlık yapmanın cezası da “siyaseten katl” değildir. Buradan hareketle bu ceza hem hırsızlık yapıldığı, hemde gayr-i müslim kıyafeti giyildiği için verilmiştir.¹⁸⁹

Yine III. Murat döneminde 4 Eylül 1577 tarihli bir fermanla yasaya aykırı elbise giyenlerin doğrudan doğruya siyasetle cezalandırılmaları emredilmiştir.¹⁹⁰ Bu fermanın anlaşıldığı gibi Müslümanlar ve gayr-i müslimler arasında bir eşitlik söz konusudur iki tarafında birbirinin kıyafetlerini giymeleri yasaklanmıştır. Kıyafet konusundaki kısıtlara bakılacak olursa;¹⁹¹

“Yahudi ve diğer Müslüman olmayan halkın giydikleri feraceler külrenği" karaca çuhadan" yapıp, damgaları kumaş olmayacaktır. Astarlı olabilecek ve içine giydikleri de (içlik) astardan" yapılacak ancak legendeli (kaba kumaş) olmayacaktır. Bellerine sardıkları kuşağın değeri otuz kırk akçeyi geçmeyecek ve yarı yarıya ipek ve pamuk karışımından yapılmış bulunacaktır. Başlarına ancak Denizli tülbendi" sarabilecekler fakat tülbendin uzunluğu fazla olmayacaktır. Sadece siyah renkli, yassı yüzlü ve içi astarsız ayakkabı giyebileceklerdir. Aslında Müslüman olmayan halkın “başmak" denilen bu çeşit ayakkabıları giymeleri yasaklanmıştır. Gayr-i müslim kadınların ferace ve başmak giymeleri yasaklanmıştır. Müslüman kadınların giydiği boyundan eteğe kadar yakalı elbise ve ince külâhlarsa atlastan veya kutnudan olacaktır. Ermenilerin giyimi Yahudilerin giyimi gibi olacak, yalnız Ermeniler başlarına, yine fazla olmamak koşuluyla, alaca kuşak" saracaklar ve diğerleri gibi Ermeni kadınlar da ferace giymeyeceklerdir. Ferace yerine fahir terlik", içlerine de siyah ve külrenği Bursa kutnusu giyeceklerdir.”¹⁹²

---

¹⁸⁹ Ercan, “*Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*”, s. 182.

¹⁹⁰ Bkz. Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935,s.51.

¹⁹¹ Ercan, “*Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*”, s. 182.

¹⁹² Ercan, “*Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*”, s. 182.

2.BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİN'DE NASÂRA TAİFESİNE VERİLEN EMÂNNÂMELER ÖRNEKLERİ

2.1 Emânnâmelerin Şekli ve Özellikleri

“Emin olmak, güvenmek” anlamındaki Arapça emn kökünden türemiş bir isim olan emân “güven, güvence, güvenlik mânasına gelmektedir. “Hukuk terimi olarak İslâm ülkesine (dârüislâm) girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen yabancı gayri-müslime (harbî) can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt veya akdi” ifade etmektedir.¹⁹³

Halil İnalçık’a göre yabancılara verilen tek taraflı imtiyazları tanımlamak için kullanılan Emânnâmeler, Ahidnâme türünde değerlendirilmektedir.¹⁹⁴ Emân bir sözleşme ile karara bağlanır, düzenlenen belgeye Ahidnâme, içindeki maddelere de uhûd veya şurût denirdi. Ahidnâmeler berât biçiminde düzenlenirdi.¹⁹⁵ Arşivlerde yer alan emân sözleşmelerinin bir kısmı Ahidnâme adı verilerek kayda geçirilmiştir. Çünkü Emânnâme bir ahid yani anlaşma türüdür.

Ahidnâme; Arapça “söz verme, taahhüd, yemin” gibi anlamlara gelen “*ahd*” (عهد) kelimesi ve Farsça’da “*mektûb, kitâb*” anlamlarına gelen “*nâme*” (نامه) kelimesinin birleşiminden meydana gelen sözlük ve lügatlarda “*muahede, anlaşma kâğıdı*” gibi anlamlara sahiptir.¹⁹⁶ Emânnâmeler Ahidnâme türünde değerlendirilen belgeler olduklarından dolayı yazılış biçimleri de aynıdır. Ahidnâmeler yedi rükün ve dört şart üzerine yazılmaktadır. Ahidnâmelerin yedi rükünü; “Allah’a hamd, peygambere salavat, ahde sadakat, ahidden dönenin tehdidi, maddelerin açıklanması, ahdin korunmasına gayret gösterilmesi ve Allah’tan istikamet dilemektir.” Şartları ise, “Allah’a hamd ve peygambere salatın mükemmel olması, bunlar olmazsa tanrı kelamıyla başlama, karşılıklı şartların yazılması ve Ahidnâme metnini uygun ayet ve hadislerle süslemektir.”¹⁹⁷

¹⁹³ Nebi Bozkurt, “*Emân*”, TDVİA, C.11 ss. 75-77.

¹⁹⁴ Halil İnalçık, “*İmtiyâzât (Osmanlı Dönemi)*”, TDVİA, c. XXII, 2000, s. 246.

¹⁹⁵ İnalçık, “*İmtiyâzât (Osmanlı Dönemi)*”, TDVİA, s. 246.

¹⁹⁶Mübahat S. Kütükoğlu, “*Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*”,TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 163; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317, s. 956; Mehmet Zeki Pakalın, “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”, C.I, MEB Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 29; İsmail Parlatır, “*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*”, Yargı Yayınevi, Ankara 2011, s. 53.

¹⁹⁷ Kütükoğlu, a.g.e., s. 163.

2.1.1 Emânnâme'nin Tarafları

Emânnâme'nin tarafları emân veren ile emân isteyendir. Emân verecek kimse, herhangi bir Müslüman devlet başkanı veya temsilcisi olabilmektedir. İmâmiyye, Zeydiyye ve İbâziyye'nin de bulunduğu birçok mezhep imamı, “Müslümanlar kendileri dışındakilere karşı tek bir el gibidir. Kendi aralarında ise- kanları ve malları eşittir. En düşük seviyede olanları dahi onlar adına emân verebilir şeklinde bir görüşe inanmaktadırlar. Bu görüşe göre; kadın-erkek, hür-köle mükellef bulunan her Müslümanın verdiği emân geçerlidir ancak Mâlikî mezhebinden İbnü'l-Mâcişûn ve İbn Habîb es-Sülemî'ye göre devlet başkanının onayı getirmektedir.”¹⁹⁸

Emân isteyen taraf kadın veya erkek, bir dine mensup veya dinsiz olabilmektedir. Emân tek bir kişiye veya bir topluğa verilebilmektedir. Yalnızca, emân isteyen kişide “casusluk, sabotaj, kışkırtıcılık gibi zarar vermeye yönelik bir kastın olmaması şartı” aranmaktadır.¹⁹⁹

2.1.2 Emânnâme'nin İrade Beyanı

Emân vermenin ilk şartı, gayr-i müslim kişinin kardeşlik ve barış yemini ederek başvuruda bulunmasıdır.²⁰⁰ Bazı âlimlere göre emânın çift taraflı irade beyanı ile gerçekleşebileceğini ileri sürerken çoğunluk sadece emân verenin tek taraflı irade beyanını yeterli olarak görmüşlerdir. Bir Müslüman'a kendisinden emân talep eden gayr-i müslime olumlu veya olumsuz cevap verme hakkı verilmiştir. Emân vermek için gayr-i müslimin emân talepte bulunması şart değildir. Bunun bir örneği; “Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi esnasında birkaç kişi hariç bütün şehir halkına verdiği emândır.”²⁰¹ İrade beyanı sözlü, yazılı ve zimmî olmak üzere çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Sözlü beyan, “Sana Emân verdim”; “Emânım altındasın”, “el-emânü's-sarîh” gibi açık ifadelerle olabileceği gibi. “Gel”; “Hoş geldin”; “el-emân bi'l-kinâye”, “Başımızın üstünde yerin var” türünden kapalı sözcüklerle de olabilmektedir. Yazılı emân “el-emân bi'l-kitâbe” elden verilen ya da posta yoluyla gönderilen bir belge olabilmektedir.²⁰²

¹⁹⁸ Bozkurt, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.75-77.

¹⁹⁹ Bozkurt, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.75-77.

²⁰⁰ Delilbaşı, a.g.e., s. 95.

²⁰¹ Bozkurt, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.75-77.

²⁰² Bozkurt, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.75-77.

2.1.3 Emânnâme'nin Konusu

Emânın esas konusu emân verilen kimsenin can güvenliğinin sağlanmasıdır. Gayr-i müslimin kendi can güvenliğinin yanı sıra, yanındaki malların, eşinin ve velâyeti altındaki diğer aile fertlerinin emniyetini de içerip içermediği tartışma konusudur. “Hanbelîler ve Zeydîler emân verilen kişinin canı, malı ve küçük çocuklarının emânın kapsamına dâhil olduğunu söylerken Şâfiîler bunu emânın devlet başkanı tarafından verilmesi şartına bağlamaktadır. Mâlikîler'e göre de bu konuda hüküm koşulan şarta göredir. Hanefîler çerçeveyi daha geniş tutarak küçük çocuklar, eşler, bekâr kızlar, kız kardeşler, halalar, teyzelerle anne ve büyükanneyi aile fertleri arasında saymışlardır.”²⁰³

2.1.4 Emânnâme'nin Veriliş Amaçlarına Göre Çeşitleri

İslâm hukuk literatüründe, “belli bir şahsa veya sınırlı sayıdaki yabancıya verilen özel emândan (emân-ı hâs) ayrı olarak bir şehir, kale, bölge veya ülke halkı gibi geniş topluluklara tanınan genel emândan (emân-ı âm) bahsedilmektedir.”²⁰⁴

Emânnâmeleri dört gruba ayırarak incelemek daha uygun olacaktır. İlki Dar'ül Harb'e yapılacak olan savaş başlamadan önce emân verilerek Dar'ül Harb'teki kişilerin Zimmî olmaya çağrılmasıyla²⁰⁵ verilen Emânnâmelerdir. Osmanlı Yanya'yı bu şekilde topraklarına katmıştır. Bölgede yaşayan halktan emân dilenmesi istenmiş, buna karşılık canlarının bağışlanacağı ve zarar görmeyecekleri taahhüt edilmiştir.²⁰⁶ Bu tarz Emânnâmelere çok fazla rastlanmamaktadır, genellikle alınmaya çalışılan kale, şehir gibi yerleşim yerleri direnmeyi seçmişlerdir. Bu direnişlerinde başarılı olamadıkları durumda emân talebinde bulunmak zorunda kalmışlardır. Bu tür Emânnâmeler ikinci grupta değerlendirilebilir. Bu tarz Emânnâmelere Osmanlı'da oldukça sık rastlanmaktadır. Genelde savaş sırasında pes eden ya da ettirilen düşmana emân akdi verilmektedir. Ancak bölgedeki herkesin emâna dâhil edilme zorunluluğu bulunmamaktadır. Örneğin, 1690 Eylül'ünde Niş Kalesi fethedilirken kaleden çıkacaklara emân verilmiş, böylece “yaşlı, çocuk, kadın, erkek, Müslüman esirlerden 150'si çıkmış, Macar ve Avusturya askerlerine

²⁰³ Bozkurt, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.75-77.

²⁰⁴ Bozkurt, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.75-77.

²⁰⁵ Ercan, “Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler”, s.5.

²⁰⁶ Melek Delilbaşı, “Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Belleten Cilt: LI - Sayı 199, Nisan 1987, s.76.

istedikleri yere gitmelerine izin verilmiş, ancak bunların içinde yer alan 399 haydut öldürülmüştür.”²⁰⁷

Bir diğer emân grubu da bazı özel durumlarda verilen Emânnâmelerdir. Dönem dönem gayr-i müslimlerin ağır vergilerden yakındıkları için isyan ettikleri görülmüştür. İsyancıların bir kısmında gayr-i müslimler memleketi terk etmek durumunda kalmışlardır. Bir müddet tayin edilerek bu süre içerisinde geri dönmeleri halinde mal ve mülklerine dokunmayacağı taahhüt edilmiş ve emân dilemeleri istenmiştir.²⁰⁸

Son Emânnâme grubu ise kısa süreli Osmanlı devletinde bulunan kişilere veya gruplara verilen emânlardır. Bu Emânnâmeler genellikle ticari amaçlarla ülke içerisinde bulunan tüccarlara verilen Emânnâmelerdir. Emânnâme verilen Harbî, Müste'men statüsünde serbestçe İslâm Devletinde ticaret yapabilir, canına ve malına dokunulmazdı. Emân süresi boyunca Zimmî statüsüne sahip olmasa da Zimmî haklarına sahip olmaktadır.²⁰⁹ Tezin üçüncü bölümünde bu tür Emânnâmelere ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

2.2 Osmanlı Devleti'nde Emânnâme

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren Dar'ül Harp'e yaptığı fetihlerde savaşa başlamadan önce şehrin veya kalenin içine elçi göndererek 'Emân' ile şehri almaya çalışmıştır. Fıkıh hükümlerine göre, Dârü'l-Harb'e yaklaşan Müslüman ordusu savaş başlatılmadan önce düşmanı Müslüman olmaya çağırır, kabul edilmezse zimmete girmeleri önerilirdi. Bu öneriler yapılmadan savaş yapmak kesinlikle yasaklanmıştır.²¹⁰

Özellikle Osmangazi döneminde Bizans'a ait birçok kale savaş yapılmadan emân ile teslim alınmıştır. Osmanlı kaynaklarında çok çeşitli şekillerine rastlanan emânın en yaygın şekli bir şehrin, bir kalenin fethi öncesinde veya sonrasında uygulanan emân biçimidir.²¹¹ Neşri'nin yazdığı Kitab-ı Cihannumada '*Hikâyet-i Feth-i İznik*' bölümünde İznik kalesi fethi sırasında İznik halkına emân çağrısında bulunulmuştur. Rivayet olunur ki, evvel Kara- Tikin'i feth idüb andan İznik'a havâle konuşlardı. Hattâ İznik'a kapu açdur- mayub *teng ü târ* içinde kalmışlardı. Etrafındaki köylerini *emn ü âmân*'la tımar erlerine üleşdirüb, bu köylerün keferesine adâlet gösterüb hoşnud kılmışlardı. Hattâ gelüb

²⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Emân", TDVİA, C.11 ss.77-79.

²⁰⁸ Kenanoğlu, a.g.e., s.100.

²⁰⁹ Sertoğlu, a.g.e., s. 135. Özdemir, a.g.e., s.894.

²¹⁰ Ercan, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler", s.5.

²¹¹ İpşirli, "Emân", TDVİA, C.11 ss.77-79.

il kâfiri kal a halkına çağırırlardı ki: “ey miskinler! gelün, Türke itaat idin, açlıktan kurtulun, *emn ü emân* içinde olun, dirlerdî.”²¹² Savaştan önce halka Emân dileyin açlıktan kurulun emn ü emân içinde olun yani güvence altında olun tavsiyesinde bulunulmuştur. Neşri’nin eserinde bunun gibi emân çağrılarına sıkça rastlanmaktadır.²¹³

Osmanlı döneminde “kalelerin kuşatılması ve fethi sırasında emânın ve bir kaleyi barış yoluyla teslim anlamına gelen vire ile teslimin” sıkça karşılaşılan bir uygulama olduğu bilinmektedir. Osmanlı belgelerinde ve kroniklerinde “emân, emân vermek, emân kâğıdı” gibi tabirler yanında “vire, vire ile teslim, vire kâğıdı, vire bayrağı” tabirlerine de rastlanmaktadır. Belgelerden anlaşıldığına göre emân ile vire aynı anlamı veya birbirini tamamlayan iki safhayı ifade etmektedir. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman’ın Bosna Beyi Malkoç Bey’e ve Budin beylerbeyine gönderdiği iki hükümde karşı tarafın “vireye mugayir” harekette bulunmaması, Osmanlı idarecilerinin de “ahd ü emâna riayeti” tenbih²¹⁴ edilmektedir.”²¹⁵

Kalelerin Emâname ile teslim alınmaları genellikle kolay olmuyor kaleler uzun yıllar sonunda teslim alınabiliyordu. “1548’de İran seferinde Van Kalesi’nin kuşatılması sırasında zor durumda kalan kale müdafilerinden bazıları kaleden iplerle inip boyunlarında kefenleri olduğu halde Osmanlı ordugâhına gelerek emân dilemişler, bunun üzerine 24 Ağustos 1548’de içerideki muhafızların çıkıp gitmesine izin verilerek Van Kalesi emânla teslim alınmıştır. 1638’de Bağdat seferinde kuşatılan kaledeki muhafızlar bir aydan fazla direndikten ve birçok zayıt verdikten sonra emân talebiyle teslim olmuşlardır. 1645 Girit ve Resmo kuşatmaları da iki aya yakın sürmüş, çaresiz kalan düşman emân talebiyle teslim olmuştur.”²¹⁶

2.3 Nasâra Taifesine Verilen Emânnâmeler

2.3.1 Prodromos Manastırına Verilen Emânnâme

Erken Osmanlı belgelerinde Margarit manastırı (“buraya Osmanlılar, Serez’deki ileri gelen bir aile adından dolayı Margaridis/Margarid Manastırı demişlerdir.”)²¹⁷ olarak

²¹² Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma(Neşri Tarih-I)*, Haz. Faik Reşit Unat Dr. Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Seri- No:2, 1949, s.157-160.

²¹³ Bkz. Neşri, a.g.e.

²¹⁴ 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 341, 344.

²¹⁵ İpşirli, “*Emân*”, TDVİA, C.11 ss.77-79

²¹⁶ İpşirli, “*Emân*”, TDVİA, C.11 ss.77-79.

²¹⁷ Heath W. Lowry, “*Zihne*”, TDVİA, C.44 ss.407-408.

bilinen Serez yakınlarındaki Aziz John Prodromos Manastırı, Geç Bizans dönemi ve Osmanlı döneminin en önemli monastik²¹⁸ merkezlerinden biriydi. Manastırla ilgili, Bizans, Sırp ve Osmanlı dönemi hakkında bilgiler içeren birçok belgenin orijinaleri kayıp durumdadır. Elimizde manastırla ilgili en eski belge I. Murad'ın manastır rahiplerine ayrıcalıklar verdiği 1372 tarihli Emânnâmesidir.²¹⁹ Ancak bu dönemden önce Osmanlıların manastır ile ilişkilerinin başladığına dair bazı iddialar vardır. Bu iddialara ilk kez Yazıcıoğlu'nun Oğuz-name (Tevârih-i Âl-i Selçuk) eserinde rastlanmıştır. Yazıcıoğlu'nun anlattığına göre Sultan Osman'ın Söğüt'te yaşadığı dönemde Margaridis Manastırının keşişleri Osmanlı'nın Bizans'ı fethedeceğini öngörmüştü, bundan dolayı Söğüt'e giderek Sultan Osman'a hediyeler sunmuşlar ve bunun karşılığında her türlü vergiden muaf olduklarını belirten bir nişan almışlardı. Zachariadou'ya göre, anlatılan hikâye bir efsane olabilir ve doğruluğu şüphelidir. Ancak hikâye tam doğru olmasa dahi Serez'in fethinden önce manastırla ilişkilerin başladığını göstermektedir.²²⁰

Sultan I. Murad'ın 1372'de verdiği Emânnâme'yi takiben 1412, 1419 ve 1460 yıllarında manastıra üç ayrı emân daha verilmiştir. Bu Emânnamelerin Osmanlıca nüshaları elimizde bulunmamaktadır.²²¹ Başbakanlık Osmanlı arşivinde bulunan 1820 tarihli nüshada açıkça manastıra imtiyazlar verildiği belirtilmiştir.²²² Bu emânnâme daha önce hiçbir tarihçi tarafından çalışılmamıştır. Margarit kilisesine verilen emânlardan Osmanlıca nüshası elimizde bulunan tek emânnamedir. Emân verilen yıl itibariyle I. Abdülmecid tarafından verilmiş olabilir, ancak imzası bulunmamaktadır. Bu yıllarda tahta onun bulunması itibariyle bu emânı onun verdiğini düşünmekteyiz. Bu emannâme arşiv kayıtları “Siroz'daki Margarit Manastırı bütün vergilerden muaf tutulduğundan sahiblerin kendileri için imal ettikleri şaraptan vergi alınmaması” olarak geçmiştir.

“Elizabeth A. Zachariadou ‘Romania and the Turks (c. 1300-c. 1500)’” adlı eserinde bu 1372, 1412, 1419 ve 1460 Emânnâmeleri işlemiş, ancak 1820 tarihli Emânnâme'ye

---

²¹⁸ Manastırcılık (Antik Yunanca μοναχός , monakhos , μόνος , monos , 'yalnız') veya keşişlik, kişinin kendini tamamen manevi çalışmaya adanmak için dünyevi arayışlardan vazgeçtiği dini bir yaşam biçimidir. Bharati, Agehananda ve Johnston, William. “Manastırcılık”, Britannica Ansiklopedisi, 20 Kasım 2020, <https://www.britannica.com/topic/monasticism>.

²¹⁹ Elizabeth A. Zachariadou, “*Romania and the Turks (c. 1300-c. 1500)*”, Variorum Reprints, London, 1985, s.1.

²²⁰ Zachariadou, a.g.e. s.9.

²²¹ Zachariadou, a.g.e. s.1.

²²² Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.,ADL, Gömlek no:23-1355.

eserinde yer vermemiştir. Zachariadou Emânnâmeleri grekçe orijinal metninden çeviri yapmamış sadece İngilizce olarak Emânnâmeleri özetlemiştir. Grekçe orijinalinden çeviri yapmamasının nedeni ise çeviri yaparken metin bozulacağını düşünmesidir.

Zachariadou'e göre elimizdeki yunanca belgeler, Osmanlıca asıllarından çevrilmiş belgelerdir. Prodromos manastırında bir din adamı olan Theodosios imtiyazları yenilemek için yanına birkaç arşiv belgesini de alarak 1835 yılında İstanbul'a gitmiştir. Manastıra verilen imtiyazları neden yenileme ihtiyacı duyduğunu ayrıntılı bir şekilde bilinmemektedir. Zachariadou, Theodosios'un bu belgelerin içerisinde tam olarak ne yazdığını bilmediğini varsaymıştır.²²³

Zachariadou eserinde anlattığına göre, Theodosios İstanbul'da kaldığı süre boyunca bu üç belgenin yanı sıra birçok Osmanlı belgesinin Yunanca çevirisini yaptırmıştır. Bu çevirileri ise o dönemde Rum Patrikhanesi'nin kapu kâhyası olan Yiorgak Ağa'ya yaptırmıştır. Yiorgak Ağa çevirileri düzgün yapmaya çalışmıştır ancak çeviri sırasında Osmanlı, idare ve vergi sistemi terminolojisinde yer alan kelimelerin hepsini çevirmemiştir.²²⁴ Theodosios bu Emânnâmelerin çevrilmesini sağladıktan sonra yetkililere bu belgeleri onaylatmış olabilir çünkü elimizde 1864 yılında verilen belgeye göre²²⁵ manastır ağnam vergisinden muaf tutulmuştur. Belgeyi incelediğimizde ise açıkça manastırın elinde bulunan fermanlara dayanılarak bu vergi muafiyetinin verildiği vurgulanmıştır.

Theodosios'un çevirilerini yaptırdığı belgelerin otantikliğide tartışılabilir. Çünkü çeviriyi yapan Yiorgak Ağa çok doğru bir çeviri yapmıştır demek doğru olmaz, elimizde orijinal nüshaların bulunmamasından dolayı da çeviriye temkinli yaklaşmak gerekmektedir.

Margarit Manastırına ilk olarak 1372 yılında bir emân verilmiştir. Emânnâme'nin Osmanlıca nüshaları elimizde olmadığı için Emânnâme'nin hangi olay sonucu verildiğini bilememektedir. Ancak bu yıllarda Osmanlı, Serez yakınlarında bulunan Sırp despotluğu ile sınırdaştı. 1371-1372 yılları arasında Sırp despotluğu ile Çirmen savaşları yapılmıştır.

---

²²³ Zachariadou, a.g.e. s.1-2.

²²⁴ Zachariadou, a.g.e. s.1.

²²⁵ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.,ADL, Gömlek no:48-2900. "Siroz sancağında Margarid Manastırı papaslarının adet-i ağnamdan ve sair tekaliften muafiyetlerine dair ellerindeki fermanların yenileştirilmesi istidasına dair İstanbul Rum Patriği Sefer Vityos mührü ile verilen arzuhal"

Bu savaşları Osmanlı Devleti kazanmıştır. Bunun sonucu olarak Bizans İmparator'u ve diğer Balkan hanedanları I. Murad'ın haragüzârı olmayı kabul etmiştir. (1372 kışı).²²⁶

Bu tarihlerde I. Murad, Serez bölgesinde dâhil olmak üzerine büyük bir toprak parçasını Osmanlı topraklarına dâhil etmiş ve kiliseye verdiği emânı Çirmen savaşları sonrasında vermiş olabilir. Elimizde Osmanlıca asılları olmadığından Yunanca halinden çevrilmeye çalışılmıştır.

2.3.1.1 I. Murat Döneminde Verilen Emân

(H İdiki mou prostaği einai avtē): tous kratntas kai ēχontas tavtēn tēn ierân mou prostađēn kalogērous tēs ekklēsias Margaritou, diá) ta χωρία των, κτήματά των, ἀμπέλια των, μλους των, χωράφια των και βακούφια) των τους ēχω ελευθέρους²²⁷, ἀζάτη, ευχαριστία εις τον Θεόν και εν τω Θεώ και εἶθε να εἶμαι καθαρς ἔμπροσθεν του Θεού. Ἀπό την σήμερον και εις το ἐξῆς ἀπό τα δικά μου παιδιά και μουταλίκιδες σχετικς μου ἀνθρώπους κανέναν ἀπό τον αἰνα ἔως του αἰνος να μην ενοχλή αὐτς διόλου , και ὅστις ἤθελε να τους ενοχλήσῃ δια της κρίσεως , νά μή εισακούηται αὐτς , ἀλλά να διώκηται οἱ μελετήσαντες το ἔγγραφόν μου τυτο και ἀκριβσαντες να το στηρίζουν. " Ἐγράφη κατ ' αρχάς του Ρετζέπ , ἔτους.

evirisi;

Benim buyruğum şudur; (Benim hkmm odur ki)²²⁸ Margaritos (Prodromos) kilisesi rahiplerinin; köylerinde, malikânelerinde, bağlarında, değirmenlerinde, tarlarında ve vakıflarında aynı düzen devam etsin. Onları zgr bırakıyorum (Azad ediyorum).²²⁹ Bugünden itibaren, kendi çocuklarım ve benim soyumdan olan kimseler, onları hiç rahatsız etmemeli ve onları rahatsız etmek isteyen ne olursa olsun dinlenmemeli, (mahkemede kilise şikâyet edilirse eden kişi dinlenmemeli)²³⁰ benim bu belgemi okuyanlar onlara zulmetmemeli, ederler ise bedelini ağır öderler.

²²⁶ Halil İnalıcık, "I. Murad", TDVİA, Cilt:31, 2006, s.156-164.

²²⁷ Zachariadou, a.g.e. s.4.

²²⁸ Paul Wittek, "Zu einigen frühosmanischen Urkunden-VI,(Bazı Erken Dönem Osmanlı Belgeleri)", Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Vol. 58, 1962, s.196.

²²⁹ Devamında Tanrı şahit olsun gibi bir anlam vardır. Çeviride Yiorgak Ağa hata yapmış olabilir.

²³⁰ Zachariadou, a.g.e. s.2.

Yiorgak Ağa'nın çevirisinin İngilizce özetini Zachariadou, eserine eklemiştir.²³¹ Yiorgak Ağa'nın yunanca çevirisi üzerinden yaptığımız Türkçe çeviri pek sağlıklı değildir. Ancak belgenin özünün bir emân olduğunu ve kilisenin malları da dâhil olmak üzere rahiplerinin korunduğu açıkça belirtilmiştir. Ελευθέρους kelimesi Zachariadou'e göre vergiden muafiyet anlamına gelmektedir ancak cümlenin tümünde azad olsunlar özgür bırakılsınlar olarak geçmektedir. Vergiden muaf oldukları yönünde bir cümle geçmemektedir. Vergi muafiyeti tam olarak geçmese de kilisenin mallarına dokunmaması önemli bir husustur. I. Murad'ın kilisenin hiçbir şartta rahatsız edilmemesi istemiş ayrıca kendi soyundan gelenlerinde bu belgeye uygun davranmasını belirtmiştir.

Yukarıdaki bütün durumlar dikkate alındığında I. Murat'ın Prodromos Manastırına verdiği emânın bazı bölümleri eksiktir. Klasik bir emân metninde Allah'a hamd, Peygamberlere hamd, Ahde salavat bulunması gerekmektedir.²³² Ancak Yunanca'dan çeviri yapılırken bu kısımlar okumadaki zorluktan dolayı atlanmış olabilir. Ancak emândan dönenin tehdidi²³³ ve uyarılması Emânnâme'de mevcuttur.

2.3.1.2 Musa Çelebi Tarafından Verilen Emân

Elimizde bulunan ikinci emân ise 1412 yılında verilmiştir. Tarihçi Gedeon bu belgeyi I. Mehmet'te atfetmiştir. Ancak belgenin Edirne'de verilmesinden hareketle 1412 yılının başında, Edirne'de belge verebilecek tek Osmanlı hükümdarının I. Bayezid'in oğlu Musa Çelebi olduğu kanıtlanmıştır.²³⁴ Bilindiği gibi bu dönem Fetret Devri olarak adlandırılmaktadır. I. Mehmet tek başına ülkeyi yönetmeye başlayana kadar çift başlı bir yönetim bulunmaktaydı. Şehzade Süleyman'ı ortadan kaldıran Musa Çelebi 1411 yılında Edirne'ye yerleşmiş ve bu bölgeyi yönetmeye başlamıştır. O dönemde Bursa'da bulunan I. Mehmet'te Bursa ve çevresini yönetmiştir ve iki kardeş bir süre birbirlerinin yönetimlerine karışmamıştır²³⁵ Paul Wittek'e göre bu dönemde başkent Edirne olmasına rağmen Musa Çelebi kardeşi Mehmet Çelebi'nin vassalı olarak bölgeyi yönetiyordu.²³⁶

---

²³¹ 1st decade of Receb: 1372, 27th of December-1373, 5th of January.) (The Sultan] sets free the monks of the monastery of Margaritis, ogether with their villages, lands, vineyards, mills: i.e. their vakis. None of his successors or his dependents shall cause trouble to them ind if anyone denounces them in court he must not be heard but dismissed. Date.

²³² Kütükoğlu, a.g.e., s.163.

²³³ Kütükoğlu, a.g.e., s.163.

²³⁴ Zachariadou, a.g.e. s.3.

²³⁵ Fahameddin Başar, "Fetret Devri", TDVİA, C.12 ss.480-482

²³⁶ Paul Wittek, "Zu einigen frühosmanischen Urkunden (II)", Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Vol. 58, 1962, s.244.

Musa Çelebi'nin verdiği bu emân yine Yiorgak Ağa tarafından Yunancaya çevrilmiştir. Yiorgak ağanın çevirisi üzerinden Türkçe tercüme etmeye çalışacağız.

Verilen Emânnâme;

Ο ορισμός του παρόντος σημείου είναι; ότι ο μακαρίτης πατήρ μου και ο πάππος μου δόντες χούκμη, εις τους καλογήρους του Μαργαρίτα μοναστηρίου ήλευθέρωσαν τα άτομα των και τους έκαμαν ελευθέρους και ασυδότες και με τα πράγματα και κτήματα των, τα οποία είναι και συνίστανται εις αμπέλια, μύλους, χωρία, τόπους και όσπία, και τα κατά την Ζίχναν όσπία των ραγιά δων των), έτι δε και το δικαίωμα των προβάτων. Παρομοίως και εγώ), κατά την απόφασιν εκείνων, έχων τους ελευθέρους, δέδωκα τον παρόντα μου ορισμόν. Από αυτούς και από τους ανθρώπους των χαράτζια να μη λαμβάνονται να είναι κύριοι των άνω ειρημένων γαιών των ουσών απ' αρχής εις τας χώρας των, και τέλος πάντων από τον καιρόν του πάππου μου και πατρός μου έως την σημερινον καθώς ήτον, ούτω να είναι και το εξής: κανείς να μη τους εξετάζη και ενοχλή και παραβαρήνη και κανείς να μη παραλλάξη ταύτα και να είναι εμπιστευμένοι από μεγάλους και από μικρούς και ελεύθεροι από όλα τα αβαρύσγια ντιβανιού, Οι αναγινώσκοντες δε τον παρόντα μου ορισμόν να τον γνωρίζωσιν αληθή και να τον πιστεύωσιν.

Έγγραφή περί τα τέλη του Ραμα ζανιού το έτος 814 εν Αδριανουπόλει.

Belgenin Ek Kısmı;

"Έτι δε νά μή επιβαρήνη τις τας εκκλησίας και αμπέλια και δένδρα όπου ευρίσκονται εις το Στρογγυλόν ονομαζόμενον μέρος της Μαργαρίτ εκκλησίας: και αι αγέλαι των να περιφέρονται εις όποιον μέρος κάμνει χρεία ελευθέρως κανείς να μην εξετάζη, πλήν εις τα σπαρτά και αλώνια να μη τας εμβάζουν. Έτι δε και οι δαγκυτζήδες να μη τους βάζουν εις κόπους. Ούτω να ηξεύρουν.

Çevirisi;

Nişanı-ı Hümayun (Hükmüm şudur ki),²³⁷ Kutsal babam ve büyükbabam (belgede I. Murad ve Bayezid'in isimleri geçiyor diye tahmin edilmektedir, büyük ihtimalle isimler

---

²³⁷ Paul Wittek, "Zu einigen frühosmanischen Urkunden (III),"Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Vol. 55, 1959, s.135.

Arapça yazılmıştır ve Yiorgak Ağa çeviride zorlandığı için bu şekilde aktarmış olabilir).²³⁸ Margarita manastırının rahipleri, halkları özgürleştirdiler ve onları özgür kıldılar, üzüm bağlarından oluşan eşya ve mülkleri (Zihne²³⁹'daki reayanın evleri) onlarıdır, koyun vergisinden muaf tutulsunlar. Onlar (kilise) ve halkı haraç vergisinin muafıdır. Onlar ve Haraç halkı, yukarıda bahsi geçen toprakların maliki olarak kabul edilmeli, (belgede kelime hatasından dolayı kabul edilmeyecektir deniyor ancak kabul edilmeli olması gerekir) kendi ülkelerinde başlangıcından ve nihayet dedem ve babamın zamanından günümüze kadar nasıl olduysa, öyle olsun. Onları kimse rahatsız etmesin ve zorba olarak görmesin ve onları ayırıştırmasın (kılık kıyafetlerine karışılmasını), büyüklerden, küçüklerden, yetkililerden divaniyyelerden arınsın.²⁴⁰ (Bu maddede Yiorgak Ağa'nın hatalı bir çevirisi vardır; bu maddede esas anlatıdan halkın avarız-ı divaniyyeden muaf olduğudur.) Bu belgeyi okuyanlar doğru olduğunu bilmeli ve inanmalıdır.

Ramazan Âyının Sonu Hicri: 814 Edirne.

Musa Çelebi'nin yazdığı belge aslında burada bitmiş olmıyordu. Yazıldığı yer ve tarih verildiğinde belge sonlanmaktadır. Bu belgenin tarih ve yeri belirtildikten sonra ek bir bölüm eklenmiştir. Osmanlı belgelerinde bu tür eklemeler nadir değildir; belgenin altında yer olmadığında kâtip genellikle bu ekleri sağ kenar boşluğuna yazardı.²⁴¹

Ek Kısımın Çevirisi;

Margarit kilisesinin Yuvarlak kısmında yer alan asmalara ve ağaçlara kimsenin yüklenmesi (zarar vermemesi) ve sürülerinin serbestçe dolaşması için, tarlalar ve harman yerleri dışında, kimse onları rahatsız etmesin.²⁴² Emânnâme'yi genel olarak değerlendirilirse; Emânnâme'de Musa Çelebi kendinden önceki padişahlara atıfta bulunmuştur. Babam ve büyük babam Margarita kilisesini özgürleştirdi ifadesi önemlidir. Elimizde Musa Çelebi'nin babası I. Bayezid'e ait bir Emânnâme olmasa da bu ifadeden anladığımız kadarıyla I. Bayezid da bölge halkına ve kiliseye emân vermiş olabilir.

---

²³⁸ Zachariadou, a.g.e. s.4.

²³⁹ Lowry, "Zihne", ss.407-408.

²⁴⁰ Zachariadou, a.g.e. s.5.

²⁴¹ Zachariadou, a.g.e. s.5.

²⁴² Ek kısmında, Margarit Manastırı yerine kilise kelimesi kullanılmıştır. Osmanlıda manastır yerine kilise tabiri kullanılması yaygındır.

Emânnâme'nin getirdiği imtiyazlara bakarsak imtiyazların sadece manastır için geçerli olmadığını ve manastırı içine alan bölgenin de imtiyazlı gruba dâhil edildiğini söyleyebiliriz. Emânnâme 'de bölgenin adı Zihne (yunanca olarak Zichna) olarak geçmektedir. Bu bölge Yunanistan'ın güneybatısındaki Serez/Siroz ile (Serres) kuzeydoğusundaki Drama (Dırama) arasındaki bir yer almaktadır.²⁴³ Emânnâme'deki imtiyazlı gruplar açıkça belirtilmiştir. Kilise ve kiliseye bağlı olan halk haraçtan muaf tutulmuştur. Haraç vergisi gayr-i müslimlerinin toprakları üzerinden alınan bir vergi türüdür.²⁴⁴ Buradan anlaşılacağı üzere topraklar kilise tasarrufuna bırakılmıştır.

Kiliseye ve halka karşı zorbalık yasaklanmıştır. Kılık kıyafetlerine dahi karışılmaması istenmiştir. Onları kimse ayırıştırmasın ifadesi çok değerlidir. Çünkü böyle müsamahalı yaklaşıma çok sık rastlanmamaktadır. Osmanlı içerisinde Zimmîlerin kendilerini belli edecek şekilde giyinmeleri zorunluluğu bulunmaktadır. Hatta Zimmîlerin Müslümanlardan ayrılacak şekilde hangi renkleri ve hangi tür giysileri giyecekleri dahi taamüllerle belirlenmiştir.²⁴⁵ Ancak kiliseye ve halkına kılık kıyafet konusunda serbestlik verilmiştir ki bu çok önemli bir imtiyazdır.

2.3.1.3 I. Mehmet Tarafından Verilen Emân

Ταύτην την αυστηράν τεράν μου προσταγήν Κύριος φυλάξει μέχρι συντελείας του αιώνος. " Έστω γνωστόν ότι, εις τους επιφέροντας ταύτην μου την ιεάν προσ ταγήν , τους καλογήρους της εκκλησίας του Μαργαρίτου, ο μακαρίτης πατήρ και πάππος μου έδωκαν προσταγήν και το ίδιον αυτών νοφούζι εχάρισαν εις αυτούς εισφοράν , το μέλι και ιμιλιάκια αυτών και παχτζέδες και σπίτια των και τα εις Ζίχναν ραγιαδων αυτών όσπήτια και δικαιώματα προβάτων, τους έχουσιν ελευθέρους και τους έκαμαν μουάφιδες

Καγώ παρομοίως κάμνοντάς τους ελευθέρους , έδωκα εις αυτούς ταύτην την ιεράν μου προσταγήν. Από αυτούς τους ίδιους και τα παιδιά των χαράτσι και το σύνηθες να μη παίρνουν καθώς ανέκαθεν , έτσι και εις το εξής όλα ταύτα εις χείρας αυτών αφίνονται όλας τας ρηθείσας γαίας να εξουσιάζουν καθώς και από τον καιρόν τού πάππου μου και πατρός μου εξουσιάζον ταύτα έως τώρα ούτω και εις το εξής να είναι εις το ίδιον κα ράρι ουδείς να ενοχλή και να εμποδίζη ούτε να τζαλοπατη και αλλάξη ταύτα και από

²⁴³ Lowry, "Zihne", ss.407-408

²⁴⁴ Cengiz Kallek, "Haraç", TDVİA, C.16, ss.88-90, 1997.

²⁴⁵ Kenanoğlu, a.g.e., s.409.

Ταταρέους και από διαβάταςκαι από όλα τα αβαρύσγια ντιβανιού να είναι ανενόχλητοι και τα εις την Αγίαν Αναστασίαν αμπέλια των νά μή τζαλαπα τώνται .

Ἐγράφη εις τας επτά του Ζιλχιτζέ , έτος 821.²⁴⁶

Çevirisi;

Benim Emrim odur ki; Yüzyılladır var olan (her zaman olduğu gibi) bu kutsal düzeni getirler mübarek babam ve büyükbabamın zamanından beri Margaritos kilisesinin rahiplerine bir emir verildi ve topraklar onlara bırakıldı. Zihne reayasın malları, vakıfları, evleri, bağ ve bahçeleri serbest bırakıldı.

Ben onları özgür kıldım ve bu kutsal buyruğu verdim. (Καγώ παρομοίως κάμνοντάς τους ελευθέρους , έδωκα εις αυτούς ταύτην την ιεράν μου προσταγήν). Kendilerinden ve müsellemler çocuklarından ve her zaman olduğu gibi haraç ve cizye alınmayacak. Tüm bu sözü geçen topraklar onların ellerinde kaldı ve dedem ve babamın zamanından bu zamana kadar yönetti ve bundan sonra da devam etsin. Bundan böyle kimse onları rahatsız edilmeyecek ve Tatarlar ve yoldan geçenler tarafından rahatsız edilmeyecek ve değiştirilmeyecek ve tüm avarızını divaniyyelerden muaf tutulacak ve Aziz Anastasia'nın asmalarına dokunulmayacak. 821 yılının Zilhidce Ayının yedisinde yazılmıştır.

Bu Emânnâme'nin yukarıdaki bahsedilen diğer Emânnâmelerle hemen hemen aynı hakları içermektedir. Manastır olağanüstü dönemlerde alınan avarız vergisinden²⁴⁷ muaf tutulmuştur. Tatarlar yoldan geçenler onları rahatsız etmesin diye geçen ifade de tatar halkının kastedilmediğini düşünölmektedir. Tatar burada ulak yani haberciler anlamında kullanılmış olabilir.²⁴⁸ Emânnâme veren padişahın kendisinden önce emân veren hükümdarlara atıfta bulunması bir gelenektir. Ancak I. Mehmet Musa Çelebiye atıfta bulunmamıştır. Bunun nedeni onunla taht mücadelesi yapmış olması ve onun hükümdarlığını zaten hiç tanımaması olmuş olabilir.²⁴⁹ Emânnâme 'de eskisi gibi nasıl bir yönetim oldu ise öyle devam etsin vurgusu yapılmıştır. Manastıra verilen hakların devam etmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

---

²⁴⁶ Zachariadou, a.g.e., ss.6-7.

²⁴⁷ Halil Sahillioğlu, "Avârız", TDVİA, C.4, ss.108-109, 1991.

²⁴⁸ Zachariadou, a.g.e. s.7.

²⁴⁹ Zachariadou, a.g.e. s.6.

2.3.1.4 II. Mehmet Tarafından Verilen Emânnâme

Η δύναμις; του βασιλικού σημείου είναι , ότι με το να είναι γεγραμμένον εις το τεφτέρι ότι είναι επάνω εις τους καλογήρους του Μαργαρίτα μοναστηρίου ο εις Σέρρας ένας μύλος και τρεις παχτσέδες και εξ αμπέλια εις την πολιτείας της Ζίχνας , και εις πεστερχανές και σαφραλήκι, δέδωκα εις χεϊράς των την παρού σαν ισχυρών ιεράν ισχύν και επρόσταξα ότι από τα ειρημένα πράγματα κανείς να μη ζητή τίποτε και βάζοντάς τους εις κόπον να μη τους παραβαρύνης και καθώς από αρχής έφθασαν να είναι ασύδοτοι και ελεύθεροι από χαράτζια και σπέντζες και από την συνήθειαν των προβάτων κατά το παλαιόν καράρι, πάλιν να είναι ελεύθεροι και ασύδοτοι και περί τούτου κανείς , όποιος και αν είναι, να με τους εξετάζη και ανακατώνεται και ενοχλη και τους βάζη εις κόπον και παραβαρύνη. Ούτω κατά το Γερόν σημείον να πιστεύουν. Εγράφη τη 5 Ρετζεπή τω 864 έτει.²⁵⁰

Çevirisi;

Nişanı-ı Hümayun (Hükmün Odur ki);²⁵¹ Kilise defterlerine göre (padişah burada kendinden önceki atıfta bulunmamıştır, manastırın mali kayıtlarının olduğu tahrir defterlerine atıfta bulunmuştur. Kilise defterlerine atıfta bulunulmasının nedeni 1455 yılında yapılan nüfus sayımı olabilir.)²⁵² Margarita manastırının keşişlerinin Serrez'de bir değirmen ve üç çalılıkları ve Zichna eyaletinde üzüm bağları ve bisterhaneleri(yatakhane)²⁵³ ve sofralıklarının olduğu yazılıdır ve bu yerleri onlara hediye verdim kimse söylenen şeyleri onlardan istemesin ve kimse onları gücendirmeye çaba etmesin, ve en başından beri haraç ve ispençeden²⁵⁴ ve Adet-i Ağnamdan²⁵⁵ muaf idiler ve öyle devam etsin. Ber-i kararımdır.

II. Mehmet döneminde verilen Emânnâme'de diğer Emânnâmeler gibi manastırın özgür olmasını garanti etmiş, manastıra daha önceden verilen hakların devamı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu Emânnâme'de diğer Emânnâmelerden farklı olarak kilisenin malları daha ayrıntılı bir şekilde yazılmış ve mallara dokulmayacağı yinelenmiştir. Ayrıca klasik

²⁵⁰ Zachariadou, a.g.e. s.7-8.

²⁵¹ Wittek, a.g.e.,s.135.

²⁵² Zachariadou, a.g.e. s.7.

²⁵³ Zachariadou, a.g.e. s.8.

²⁵⁴ Halil İnalçık, "İspence", TDVİA, C.23, 2001, s.177.

²⁵⁵ Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", TDVİA, C.1, 1988, ss.498-499.

Emânnâmelerde olduğu gibi hükümdar kendisinden önceki padişahlara bir atıfta bulunmamıştır.

2.3.1.5 1820 Tarihinde Verilen Emânnâme

Emanname'nin hangi olay sonucu verildiğini bilmemekteyiz. Ancak emân Siroz Kaymakamı Porto Margarit Rahipleri ve Rum Patriğine gönderilmiştir.²⁵⁶ Tarihinden dolayı I. Abdülmecid tarafından verilmiş olabilir. Emânnâme şu şekildedir;

Siroz Kaymakamı Porto Margarit Rahipleri ve Rum Patriğine;

Siroz kazası dâhilinde kâin Margarit Manastırı selatin tarafından ita buyurulan emir-i âliye mucibince kâffe-i tekâliften muaf olduğu halde manastır-ı mezbura merbut bağlardan hâsıl olarak taşraya fûruht edilip yalnız manastır-ı mezkûr rahiplerinin keza-ı tefsir için sarf kılınan hamrdan talep olunmakta olan resmin meni istida olunması ve işbu manastıra fûruht olunur ise nizamına tevfikân icap eden resmin istihsal kılması emsâli iktizasından edilmiş olduğuna ol babla ifa-yı mukteziye meclis-i muhasebe ve meclis-i vâlâda tensip olunan ve keyfiyet-i mâliye nezaret-i celilesine de bildirilmiş olmağla ber menut muharrir icabına bekleyeceği beyarıyla.

Emannameyi incelediğimizde Manastırın bağlarından elde edilen şaraptan vergi alınmaması ve ayrıca Manastırın bütün vergilerden muaf olduğunun tekrarlandığı görülmektedir. Gereğinin yapılması gerektiği açık bir şekilde bildirilmiştir. Burada manastıra daha önceden bu hakların verdiğini gösteren ifade “nizamına tevfikân” yani burada kurulu olan düzene göre denilmek istenmiştir.

Bu belge dışında arşiv kayıtlarında manastırın Ağnam vergisinden de muaf tutulduğuna dair bir belge mevcuttur. Bu belge 1864²⁵⁷ yılında verilmiştir. II. Mehmet tarafından verilen emannamede net bir şekilde manastırın Ağnam vergisinden muaf olduğu belirtilmişti, bu durumun doğruluğu Osmanlı kayıtlarından teyit niteliğinde olan bu belge de şüphesiz çok değerlidir. Ayrıca daha önceden verilen ve vergiden muaf tutulmalarının sağlanması bu belgede geçmektedir. Manastır elinde bulunan fermanları kullanmıştır.

²⁵⁶ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.,ADL, Gömlek no:23-1355.

²⁵⁷ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.,ADL, Gömlek no:48-2900. “Siroz sancağında Margarid Manastırı papaslarının adet-i ağnamdan ve sair tekaliften muafiyetlerine dair ellerindeki fermanların yenileştirilmesi istidasına dair İstanbul Rum Patriği Sefer Vityos mührü ile verilen arzuhal”

2.3.2 Yanya Emânnâmesi

Osmanlı Devleti'nin balkanlardaki fetihlerinde önemli bir yere sahip olan Yanya ve Selanik'in fethi İslâm hukuku açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü Sultan II. Murat fıkıh hükümlerine uygun hareket ederek Selanik ve Yanya'nın savaşız alınması için büyük bir çaba sarf etmiştir.²⁵⁸ Selanik'e üç defa teslim olunması yani emân dilenmesi için çağrıda bulunulmuştur. Anagnostis kroniklerinde anlatıldığına göre halkın teslim olması için emân dilemelerini teklif eden mektuplar şehrin içine oklarla atılmıştır. Ancak Venediklilerin baskısından korkan halk emân tekliflerini kabul etmemiş ve Selanik zorla zapt edilmek durumunda kalmıştır.²⁵⁹

Selânik'in alınmasından sonra, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa da Yanya üzerine yürümüştür. Yanya'nın Osmanlı egemenliği altına geçmesi hakkında Grekçe Epir Kroniği (Xpoviká Hrgtoob) ayrıntılı bilgi vermektedir. Türk tarihi açısından önemli bilgileri içeren Kroniğin üçüncü bölümü, "Başlangıçtan Sultan Murad'ın Hükümdarlığına Kadar Osmanlı Sultanlarının Kısa Bir Tarihi, "Yanya'nın Teslimi ve Başka Tarihler" adını taşımakta ve bu bölümde, Osman Gazi'den Sultan Murad dönemine kadar meydana gelen olaylar bazı kronolojik hatalarla ile birlikte aktarılmaktadır. Sultan II. Murad zamanında Yanya'nın fethedilmesi ise ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır ve Sultan Murad'ın Yanyalıları gönderdiği Emânnâme de bu bölümde yer almaktadır.²⁶⁰ Sultan II. Murat ile Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa Yanya'nın fethinden önce Yanyalıları Grekçe nameler göndermiş teslim olmaları halinde verilecek imtiyazlar vaat edilmiştir. Yanyalıları da bu emân akdine karşılık olarak teslim olmuşlardır. Yanyaların teslim olması için gönderilen iki farklı emân bulunmaktadır. Biri II. Murat tarafından kaleme alınmış, diğeri ise Yanya'nın fethi için görevlendirilen Sinan Paşa tarafından kaleme alınmıştır.²⁶¹

Sultan II. Murad'ın Yanya halkına 1430 yılında gönderdiği Emânenin iki değişik metni bulunmaktadır. "Metinlerden bir tanesi (I nolu metin), Meteor Manastırında bulunan bir kodeksde ikinci metin ise Epir Kroniğinde bulunmaktadır."²⁶²

---

²⁵⁸ Delilbaşı, a.g.e., s.76.

²⁵⁹ Delilbaşı, a.g.e., s. 83-84.

²⁶⁰ Bkz. Değişik yazmalara dayanan ve dünyanın yaratılışından başlayarak on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar Epir tarihini ilgilendiren olayları içeren Epir Kroniğini ilk defa on dokuzuncu yüzyılda Fransız seyyahı Pouqueville, Voyage dans la Grèce adlı eserinde yayınlamıştır. Delilbaşı, a.g.e., s.93-94.

²⁶¹ Delilbaşı, a.g.e., s.95.

²⁶² Delilbaşı, a.g.e., s.95.

2.3.2.1 Sultan II. Murad'ın Yanyalılarına Gönderdiği Emânnâme

I. Metin- (Meteor Kodeksinden);

“Doğu ve Batı'nın Hükümdarı Murad, siz, Yanyalılarına yazıyorum; size karşı ordumla yürümemem ve kılıcımla kaleniz almamam için beni fazla kızdırmamanızı ve kendi isteğinizle gelmenizi; kalenizi teslim etmenizi ve bana hükümdarınız olarak, boyun eğmenizi tavsiye ediyorum. Aksi takdirde, istekleriyle bana boyun eğmeyen, kılıcımla yok olan ve askerlerim tarafından, tutsak alınan diğer kalelerde Doğu ve Batı'ya satılanların başına gelenler sizin de başınıza gelecektir. Sizi kalenizden hiç bir zaman çıkarmayacağıma ve sizin de hiç bir zaman Hükümdarlığıma ihanet ve itaatsizlik etmeyeceğinize dair aramızda yemin edelim.”

II. Metin (Epir Kroniği'nden);

“Doğu ve Batı'nın Hükümdarı Murad'dan Yanyalılarına: Benim ve Atalarımın zaferlerinden kesin olarak emin olunuz ki, Tanrı Hükümdarlığıma sınır koymadı ve O'nun yardımı sayesinde bütün Doğu'yu ve aşağı yukarı bütün Batı'yı idarem altına aldım. Dağlarımızın dışında bulunan herkes bana itaat etmiştir. Savaş sonu felâketini denemeden ve pek çok günahsızın kanının haksız yere akıtılmaktan, kenti yok olmaktan kurtarmak için ve direnenlerin kılıcımdan geçirildiklerini ya da askerlerim tarafından tutsak olarak Doğu ve Batı'ya satıldıklarını görmeden önce, kentinizi bana teslim edinîz. Bana yeminle itaat edip eğer boyun eğerseniz, sizi kalenizden hiçbir zaman çıkarmayacağıma dair söz veriyorum. Siz de Hükümdarlığıma, ihanet etmeyecek ve âsi olarak görülmeyeceksiniz. Dikkat edinîz, şayet teklifimi kabul etmezseniz, pişman olmaya zamanınız dahi kalmayabilir”.²⁶³

II. Murat'ın gönderdiği Emânnâme'ye bakılırsa, ilk metin ve ikinci arasındaki farkın sadece son kısım olduğunu söyleyebiliriz. Metinleri yayınlayan “Pouqueville'nin görüşüne göre II. metnin birincisine esas teşkil etmiştir.” Grekçe Türk Hükümdarları tarafından diplomatik dil olarak da kullanıldığı için kronikteki metinlerin çeviri olmayıp orijinalerin de Grekçe yazılmış olduğu düşünülmektedir. Melek Delilbaşı'na göre Osmanlı arşivinde yer almayan ancak Dar'ül Harb'e gönderilen birçok Grekçe mektup bulunmaktadır. Burada gördüğümüz gibi Yanya Emânnâmesi de bunlardan sadece biridir.

²⁶³ Delilbaşı, a.g.e., s.95-96.

II. Murad emân mektubunu yazdıktan sonra Türkçe bir kopyası alınmamış olabilir.²⁶⁴ Bu Emânnâme aslında bizim birinci grup olarak nitelendirdiğimiz emân grubuna girmektedir. Ancak şekil bakımından klasik bir Emânnâme şeklinde yazılmamıştır. Tanrı'ya atıfta bulunulmasına karşın Emânnâme'de Hz. Muhammed'e atıfta bulunulmamıştır. Diğer Emânnâmelerde olduğu gibi verilen imtiyazlara ayrıtıyla yer verilmemiştir. Halka teslim olmaları, teslim olmaları halinde asi sayılmayacakları belirtilmiştir. Asi sayılmamaları Zimmî statüsünü alabilecekleri şeklinde yorumlanabilir. Direnenlerin köle olarak görülüp satılacaklarından dolayı bu çıkarımı yapmaktadır.

2.3.2.2 Sinan Paşa'nın Yanyalılara Gönderdiği Emânnâme

“Ben, Beylerbeyi, bütün Batı'nın Bey'i Sinan Paşa Yanyalıların çok kutsal Metropolitine ve saygı değer idarecilerine, Kaptan Stratigopoulos'a, Kaptan'ın oğlu Bay Pavlos ve Başkumandan Boisabos ve Baş yargıç Stanitz ve diğer büyük ve küçük Yanya yöneticilerine emrediyorum ve onları selamlıyorum.”

“Malum ola ki, Dük'ün bölge ve kalelerini teslim almamız için bizi büyük Efendi (Sultan) gönderdi ve bize şöyle buyurdu: iyilikle boyun eğen kale ve ülkenin tahrip edilmekten hiçbir korkusu olmasın. Boyun eğmeyen kale ve ülkeyi, Selânik'te yaptığım gibi, yok etmemi ve temelinden yıkmamı emretti. Bu nedenle, Frenklerin Selâniklileri mahvetikleri gibi, sizi de mahvetmekten başka hiçbir yararı dokunmayacak olan sözlerine aldanmamanızı ve onları dinlememenizi size yazıyor ve söylüyorum.”

“Bu sebeple, göğün ve yerin Tanrı'sına, Peygamber Muhammed ve Yedi Musafıya (Mushaflar) ve Tanrı'nın 124.000 Peygamberi başım ve canım adına ve kuşandığım kılıç adına size yemin ediyorum ki, esaretten, çocukların alınmasından, kiliselerin tahrip edilmesinden ve cezalandırılmaktan hiçbir korkunuz olmayacaktır. Kiliseleriniz de âdet olduğu üzere çanlarını çalacaktır. Başpiskopos, Roma devrindeki yargılama yetkisine ve kilisedeki bütün haklarına, tımar sahibi idareciler yine tımarlarına, çocuklarına, kendilerine tâbi olanlara ve mallarına kayıtsız şartsız sahip olacaklardır. Daha başka istekleriniz olursa size bağışlayacağız. Şayet, inatla direnir ve iyilikle boyun eğmesseniz biliniz ki, Selânik'i yağma ederek kiliselerini tahrip ettiğimiz, her şeyi harap ve yok ettiğimiz gibi, sizi ve mallarınızı da tahrip edeceğiz. Tanrı günahı sizde arasın.”

---

²⁶⁴ Delilbaşı, a.g.e., s.95.

Bu Emânnâme şüphesiz ki II. Murat'ın emri üzerine yazılmıştır. Sinan paşa Yanya'yı almakla görevlendirildiğinden dolayı mektubu bizzat kaleme almıştır. Sinan Paşa mektubunda belirttiği gibi iyilikle boyun eğmeyen kale ve şehirleri tahrip etme emrini almıştır. Sinan Paşa'nın mektubu elimizde bulunan ender Aman/Emân örneklerindedir. Grekçe yazılmış olması da Osmanlı'nın fethettiği bölgedeki halka yaklaşımın ne kadar ılımlı olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Şekli bakımından bakıldığında Tanrıya, Hz. Peygambere, Yedi Mushafa²⁶⁵ ve dahi 124 bin peygambere atıfta bulunularak onların üzerine yemin edilmiş halkın canları ve mallarının garanti altına alınacağı vurgulanmıştır. Bu vurgu bir emân kuralıdır. Diğer emânlarda da göreceğimiz bir atıftır. Bu atıf genellikle giriş bölümünde padişah tarafından kendi adıyla başlayarak yapılır ancak Sinan Paşa bu yetkiye sahip olmadığından kendi adıyla kendi dengi kişileri selamlayıp giriş bölümü başlatmış sonuç kısmına üzerine yemin ettiklerini sıralamıştır.

Sinan Paşa Emânnâmesinde zimmî statüsünü kabul eden Gayrîmüslimlere Osmanlıların tanıdıkları hakları açık bir şekilde belirtmiştir. Buna göre; Yanyalıların malına mülküne dokunulmayacak ve dinsel inançlarında serbest olacaklardır. Ayrıca "kent'in yağma edilmeyeceği, halkın tutsak alınmayacağı, çocukların ise devşirme olarak toplanmayacağı" konusunda güvence verilmiştir. II. Murad ve Sinan Paşa'nın Yanyalıları gönderdikleri Emânnameler, daha sonraki Emânnâme'ye de örnek olmuştur.

Epir Kroniğine göre bu Emânnâmeleri alan Yanyalılar, Türklerin Doğu ve Batı'da kendi ülkelerinden daha güçlü kentleri egemenlikleri altına aldıklarını ve bu nedenle daha fazla direnmenin anlamsız olacağını düşünerek Sultan'a "bilgili ve akıllı Hıristiyanlardan" seçtikleri bir heyet göndermeye karar vermişlerdir. Yanyalıların gönderdikleri bu elçilik heyeti kentin anahtarını Sultan'a Selânîk'in dışında Kilidi adı verilen yerde teslim etmişler ve karşılığında da Sultan'dan bir fermanla imtiyazlar elde etmişlerdir. (9 Ekim 1430) Kent'e giren Türkler, "Turkopalukon" adı verilen yerde evler inşa ederek yerleşmişlerdir. Kronik'te ayrıca bir âyin sonunda Türklerin Grek kızlarını eş olarak aldıkları

---

²⁶⁵ "Mushaf" kavramı Kur'an, İncil, Tevrat, Zebur'la beraber diğer üç peygambere indirilen "suhuf" (sahifeler) için kullanılır. İlmihal kitaplarında genellikle "sekiz Mushaf" olarak geçer.

anlatılmaktadır. Sinan Paşa'nın Emânesinden anlaşıldığı üzere, Yanyalılar, bu imtiyazlı durumlarını Osmanlı egemenliği altında sürdürmüşlerdir.²⁶⁶

2.3.3 Galata Ahidnâmesi (Emânnâmesi)

II. Mehmed'in İstanbul'u 29 Mayıs 1453'te fethinin ardından Galata, Türk topraklarına katılmış ve burayı yönetmekte olan Cenovalı'ların bağılıklarını sulh yolu ile bildirmelerinin ardından Fatih, Galata Frenklere imtiyazlar içeren bir Ahidnâme vermiştir. Fethin ardından, "normal hayatın devam etmesi ve özellikle ekonomik faaliyetlerin zarar görmesi" istemediğinden ve şehir halkının dağılmasını önlemek için II. Mehmed Galata'da yaşayan Cenevizlilerle anlaşma yoluna gitmiştir. Fetihden sonra bir "emân" göstergesi olarak verilen Ahidnâme, "gayr-i müslimlerin hukukî statülerini" ortaya koyan ve belirleyen bir belge olması açısından önemlidir. II. Mehmed tarafından verilen bu "Ahidnâme, sıfatların eklenmesi ve bazı kelime değişiklikleri gibi ufak diplomatika stil değişiklikleri ile tekrar yenilenmiştir."²⁶⁷

Ahidnâme birçok yayına konu olmuştur, bunu nedeni ise Ahidnâme'nin birçok hatalı çevirisinin bulunmasıdır. Halil İnalçık'a göre J. Von Hammer'in hatalı kopyası büyük tartışmalara yol açmıştır. British Museum, belgenin tam içeriği ve orijinal kopyasını 1898'de halka açmıştır. Orijinal belge, ilk defa Yunanca olarak 1914'te N. Jorga tarafından ve daha sonra E. Dallegio d'Alessio tarafından düzenlenmiştir.²⁶⁸

Bu yayınlarda genellikle Ahidnâmenin British Museum'da bulunan Yunanca metni kullanılmıştır. Bunun nedeni uzun yıllar Ahidnâmenin Türkçe metninin elde bulunmamasıdır. Bu yayınlarda Ahidnâmenin Yunanca versiyonunun taslak, sahte veya orijinal olduğuna dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Ahidnâme'nin Türkçe metni ise ilk kez İskender Hoçi tarafından yayımlanmıştır. Hoçi'nin eski bir münşeat mecmuasında bulunduğu bu metnin giriş kısmında "Sultân Mehmed Hân hazretlerinin Galata Ahâlîsine virdiği Ahidnâmenin sûretidir" kaydı bulunmaktadır.²⁶⁹

---

²⁶⁶ Delilbaşı, a.g.e., s.95

²⁶⁷ Güneş, a.g.e., s. 16

²⁶⁸ Halil İnalçık, "Ottoman Galata, 1453-1553", *Premiere Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, ed. Edhem Eldem, İstanbul-Paris 1991, s. 17-18.

²⁶⁹ K. İlker Bulunur, *II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi Ve Buna Yapılan Eklmeler Hakkında Yeni Bilgiler*, *Tarih Dergisi*, Sayı 50 (2009 / 2), İstanbul 2010, s. 59-60.

Ahidnâme Fatih döneminden sonra I. Ahmed (1022/1613) ve IV. Murad (1033/1624) zamanında yapılan ufak değişikliklerle yenilenmiştir. I. Ahmed döneminde yapılan yenilemeyi gösteren belge Cenova Devlet Arşivi'nden, IV. Murad dönemindeki ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilmiştir. Bu iki yenileme 1453 Ahidnâmesine gönderme yapmakta ve II. Mehmed'in verdiği metni bazı ufak farklılıklarla yenileme ile korumaktadır. Bu ufak farklılıklar kâtipten kaynaklanan kelime hataları olup, Ahidnâmesi metninde ciddi bir değişiklik görülmemektedir. 1624 (1033) tarihli ve IV. Murad dönemine ait yenileme metni 1453 Ahidnâmesinin Türk arşivlerinde şimdiye kadar bulunabilen tek Türkçe nüshası olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca Ahidnâmenin 1613, 1617, 1624 ve 1652 yıllarında da yenilendiği bilinmektedir.²⁷⁰

Ahidnâme'nin yenilenme nedeni ise Venedik elçilik raporlarına göre, Galata kadısı burada bulunan bütün Frenk tüccarlarından, elçilik tercümanlarından ve diğerlerinden haraç istiyordu. Raporlardaki kayıtlara bakılırsa elçiler bu sayılanların haraçtan muaf olduğunu belirtiyor ve bu talebin karşısında durabilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Galata kadısının bu talebinin ardından Galata'nın yerli Frenkleri, talebin yapıldığı tarih olan 1613'te 1453 Ahidnâmesini yenilemişlerdir.²⁷¹ Burada tahminimizce yerli olan tüccarlar kendi imtiyazlarının devamını sağlanması adına bir yenileme yapılmasını istemiştir. Vuku bulan bu olaydan anlaşılacağı gibi herhangi haksızlığa karşı Zimmîler Ahidnâmelerini kullanarak kendilerini güvence altına almışlar ve onlara verilen imtiyazların devamını sağlamışlardır. IV. Murad döneminde yapılan yenilemenin nedeni de böyle bir olayı vuku bulması olabilir.

Ahidnâme teriminin İslâm'ın ilk yıllarından bu yana birbirinden değişik anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. 1453 Ahidnâmesi ise, Ahidnâme teriminin birkaç anlamını birden barındırmaktadır. Hem savaş öncesinde hem de savaş sonrasında yabancı gayr-i müslimler (harbî) ile yapılan ve onlara can ve mal güvencesi sağlayan sulh Ahidnâmesi (emân-nâme) hem de yabancı devletlere ekonomik imtiyazlar veren ticarî Ahidnâmesi özelliği taşımaktadır.²⁷² Bu Ahidnâme'nin çalışmamız açısından önemi Emânnâme özelliği taşımasıdır. Ahidnâme olarak adlandırıldığından dolayı direk emân başlığının kullanılması doğru bulunmamıştır. Çünkü metnin orijinali Ahidnâme başlığında

---

²⁷⁰ Bulunur, a.g.e., s.60-61.

²⁷¹ Bulunur, a.g.e., s.60-61.

²⁷² Bulunur, a.g.e., s.62-63.

yazılmıştır. Ama daha önce de ifade edildiği gibi Emânnâmeler, bazı belgelerde Ahidnâme adıyla da geçmektedir. Ayrıca bu Ahidnâme'nin verilme şartlarına bakacak olursak Galata halkının kaleyi sulh yolu ile teslim etmesi üzerine kendilerine can ve mal güvencesi yanında dinî ve idarî birtakım imtiyazlar tanınarak verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi Galatalılara Zimmî statüsü tanımıştır. Zimmî statüsünün tanınması da ancak emân verilmesiyle gerçekleşmektedir. Çalışmamızın bu kısmında madde madde Ahidnâme'yi inceleyerek açıklamaya çalışılmıştır.

***“II. Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Galatalılara verdiği 857 (1453)
Ahidnâmesi” (GŞS, no. 17, s. 190/1)***

“Ben ki ulu pâdişâh ve ulu şehinşâh Sultân Mehmed Hân bin Sultân Murad Hânım. Yemîn iderim ki, yerleri ve gökleri yaradan perverdigâr hakkıçün ve hazreti resûlün aleyhi's-salatü ve's-selâmın pâk, münevver, mutahhar ruhiçün ve yedi mushaf hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve dedem ruhiçün ve babam ruhiçün ve benim başım içün ve oğlancıklarım başıçün ve kuşandüğüm kılıç hakkıçün, şimdiki halde Galata'nın halkı ve merdüm-zâdeleri atebe-i ulyâma dostluk içün ilçileri Babilan Peravizin ve Markiz de Franko ve dragomanlan Nikoroz Papuço ile kal'a-i mezkûrenin miftâhını getiirüp bana kul olmağa itâ'at ve inkıyâd göstermişler.”

“Ben dahi; kabul eyledim ki, kendülerün âyinleri ve erkânları ne veçhile câri ola geldiyse yine ol üslûb üzre âdetlerin ve erkânların yerine getüreler. Ben dâhi üzerlerine askerimle varup kal'alarmı yıkup harâb etmeyem.”

“Buyurdum ki; kendülerün mallan ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağlan ve değirmenleri ve gemileri ve sandallan ve bi'l-ciimle metâ'lan ve avretleri ve oğlancıkları ve kullan ve câriyeleri kendilerin ellerinde mukaner ola, müteânz olmayam ve üşendirmeyem. (metâ'lan ve avretleri ve oğlancıklan ve)”

“Anlar dâhi rençberlik ideler, gayn memleketlerim gibi. Deryâdan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni ve müzâhim olmaya, mu'âf ve müsellemler olalar. Ve ben dâhi üzerlerine şer'i harâc vaz' idem, sâl-be-sâl edâ ideler, gaynlar gibi. Ve ben dâhi bunların üzerlerinden nazar-ı şerifim diriğ buyurmayup koruyam, gayn memleketlerim gibi. Ve kiliseleri ellerinde ola, âyinlerince okıyalar, amma çan ve nâkûs çalmayalar ve kiliselerin alup mescid itmeyem. Bunlar dâhi yeni kilisâ yapmayalar. Ve Ceneviz bâzirgânlan deryâdan ve kurudan rençberlik idüp geleler ve gideler, gümrüklerin âdet üzre vireler.

Anlara kimesne te'addî etmeye. Ve buyurdum ki; yeniçeriliğe oğlan almayam ve bir kâfiri rızası olmadın Müslümân itmeyeler. Ve kendüleri aralarında kimi ihtiyâr iderlerse maslahatlançün kethüdâ nasbedeler. Ve buyurdum ki; evlerine doğancı ve kul konmaya ve kal'a-ı mezkûr halkı ve bâzîrgânlan angaryadan mu'âf ve müsellemler olalar.”

“Şöyle bileler alâmet-i şerife i'timâd kılalar. Tahriren fî evâhir-i şehri cumâde'l-ülâ li-sene seb'a ve hamsın ve semâne-mie-Be-makam-ı Kostantiniyye”

Günümüz Türkçesiyle;

“Ben ki emir-i azam Sultan Murad'ın oğlu, Padişah-ı muazzam ve emir-i azam Sultan Mehmed Han'ım, yeri ve göğü yaratanın namına, büyük Peygamberimiz Muhammed namına biz Müslümanların inanmış olduğumuz Sebu'l-Mesani namına, Allah'ın yüz yirmi dört bin peygamberi namına, büyük babamın ve babamın ruhuna, oğullarımızın namına, kuşandığım kılıç aşkına yemin ederim ki;

Şehrin Katolik Archontlar tarafından Bab-ı Hümayunumuza mebus olan Archontlar ve Senyör Pallavicino ve Senyör Marki Drifango ve tercüman Nikola Pelazoni tarafından gerçekleştirilen istek üzerine bugün hükümet idareme boyun eğdiklerinden bütün memleketlerimde görüldüğü üzere;

Galata ahalisine kanunlarını ve serbestliklerini bırakıyorum. Binaenaleyh Galata surları yıkılacak ise de mallarını, evlerini, dükkânlarını, bağlarını, değirmenlerini, gemi ve sandallarını, ticaretlerini eş ve çocuklarını istedikleri gibi idare etmek üzere muhafaza edeceklerdir. Ticaret mallarını memleketimin her tarafında satabilirler. Denizde ve karada serbestçe seyahat edebilirler. Hiçbir gümrüğe, hiçbir angaryaya tabi olmayacaklardır. Ancak itaatim altında bulunan diğer memleketlerde olduğu gibi, vergi ile mükellef olacaklar. Bu kanunlar ve adetler bugünden itibaren ve ebedi olarak devam edecektir. Ben onları kendi şahsım gibi himaye ve müdafaa edeceğim. Oturdukları beldede kilise ve ibadetlerini muhafaza edebilecekler. Ancak çan çalmak yasaktır. Kiliselerini camiye çevirmeyeceğim fakat yeniden kilise inşa etmeyecekler. Tüccarlar serbestçe davranarak, ticaretle meşgul olabilirler. Yeniçeri sınıfına katmak üzere evlatlarını almayacağım. Dinimizi kabul etmeleri için asla hiçbir zorlama görmeyeceklerdir. Galata ahalisine vadederim ki, kendilerini bir köle sıfatı ile idare etmeyeceğim. Evlerinde ne yeniçeriler, ne de esirler iskân edilmeyecektir. İşlerini görmek için içlerinden birini intihap edeceklerdir. Archonte ve kâhyalar rencide edilmeyecektir. Tarafımızdan yazılan bu

fermanda yazıldığı üzere, vergi vermek şartıyla gidip gelmekte özgür olacaklardır.”
“Hilkat-i Âlemin ve hicretin 857 senesi Cemaziyevvel evahirinde” yazılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet Han-ı Sani (1) Tarih 29 Eylül 1458

2.3.3.1 Emânnâme'nin Önemi ve Verilen İmtiyazlar

Ahidnâme'nin giriş kısmına bakıldığında, "Ben Fatih Sultan Han" diye başlamıştır. Aslında ise "Ben ki Sultan Muhammed Han'ım" şeklindedir. İlk cümlede "ki" bağlacı ile güçlü bir vurgu yapılmıştır. Bu bağlacı kaldırdığımız zaman cümledeki o güçlü vurgu kaybolmaktadır. Diğer beratlarda, Ahidnâmelerde, fermanlarda ve Emânnâmelerde sıkça bu vurgunun yapıldığını görülmektedir. Galata Ahidnâmesi'nin başlangıç kısmı şekil bakımından klasik Emânnâme geleneğine oldukça uygundur. Yeri göğü yaratan Allah'a yemin ile başlamaktadır. Ardından Hz. Muhammed'e Yedi Mushaf'a ve diğer yüz yirmidört bin peygambere atıfta bulunulmuştur. Bu Emânnâmede ayrıca, Müslümanların itikâd etmiş olduğu seb'ü'l-me-sânî²⁷³ yani Fatiha süresine de bir atfî söz konusudur. Atıfların ardından Ahidnâme'de Galata halkının teslim olduğunu ve itaat ettiği vurgulanmış ve verilen imtiyazlar sıralanmıştır.

1. İlk maddede; Galata halkının dinî âyinlerini eskisi gibi yerine getirebilecekleri ve kendisinin bile ibadet yerine dokunmayacağı harap etmeyeceği vurgulanmıştır. İbadet özgürlüğünün genişliğini bu maddeden dahi anlaşılabilir. Çoğu Katolik olan Galata halkını kendisinden dahi korumuştur.
2. İkinci madde açıkça halkın mallarına mülklerine dokunulmayacağı belirtilmiştir. Maddenin devamında halkın canının devlet güvencesi altında olacağı belirtilmiş kadınların çocukların korunacağı dile getirilmiştir.
3. Ticari konularda serbest olacakları vurgulanmış ve deniz ve karada serbestçe seyahat etmelerine imkân verilmiştir.
4. İtaat 'altında bulunan diğer memleketlerde olduğu gibi, vergi ile mükellef' olacakları belirtilmiştir.
5. Kiliseler Galata halkına bırakılmış, âyin yapmalarına izin verilmiştir. Kiliselerin camiye çevrilmeyeceği konusunda taahhüt verilmiş ancak galata halkının çan çalması yasaklanmıştır. Bunun yanında yeni kilise inşasında yasaktır.

²⁷³ Mustafa Öztürk, "Kur'an'da "Seb'i Mesâni" Kavramı", Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 1971. Ss.103-123.

6. Cenevizler serbestçe kara ve deniz ticareti yapabilirler ancak gümrük vergisi vermeleri gerekir.
7. Yedinci madde özellikle önemlidir. Diğer Emânnâmelerde karşılaşılan bir imtiyaz değildir. Bu maddede Galata halkının çocuklarının yeniçeri olarak alınmayacağı taahhüt edilmiş ve zorla müslümanlaştırılmayacağı konusunda söz verilmiştir. Zimmî statüsü verilen kişiler zaten yeniçeri ocağına alınmaz ancak bazı dönemlerde asker sayısındaki yetersizlikten olayı cizye alınmayarak asker olarak Zimmîlerden yararlanılmıştır.²⁷⁴ Bu maddede açıkça Galata halkının çocuklarının alınmayacağı vurgulanmıştır.
8. Son maddede Galata halkının kul yani köle olmayacağı söylenmiş, angaryadan muaf olacakları belirtilmiştir.

2.3.3.2 Ahidnâme'ye Yapılan Eklemeler

Galata Şer'îye Sicillerinde bulunan bir diğer belge II. Mehmed'in Galata'nın yerli halkına 857 (1453) tarihli ilk Ahidnâmeden yaklaşık on yıl sonra, 867 (1463) tarihinde, verilen hükümnamedir. Daha önceki Ahidnâmesi gibi berat formunda verilen bu hükümnâme doğrudan nişan formülüyle başlamıştır. Nişandan sonra nakil, iblağ (narratio, expositio) ve ardından emir, hüküm (dispositio) kısımlarına geçilmiş, te'kid, tehdit (sanetio, comminatio) ve tarih ile de hüküm bitirilmiştir. Mahall-i tahrir kısmında ise herhangi bir yer adı kaydedilmemiştir. Hükümnâmeye konu olan belgenin ne tür bir süreçten geçtiği, bir talep sonucunda mı yoksa padişahın bir ihsanı neticesinde mi verildiği belli değildir. Bulunur'un kanaatine göre halkın talebi sonucunda verilmiştir. Bu hükümnâme ile Galata halkına yeni bir imtiyaz veya ayrıcalık verilmemiş, sadece mevcut imtiyazlar daha açık hale getirilmiştir.²⁷⁵

Devletin zarurî ve olağanüstü durumlarda, özellikle de savaş hallerinde masraflarını karşılamak adına halktan talep ettiği her türlü hizmet ve yardıma “avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyye” denilmekteydi. Pek çok çeşidi bulunan bu vergi, bazen hizmet, bazen de nakit olarak talep ediliyordu. Hizmet olarak talep edilenlerin başında “ordunun ihtiyacı için lazım gelen harp mâlzemesini, arpa ve samanı tedarik ve nakletmek, gerekirse

---

²⁷⁴ Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, TDVİA, C.9, ss.254-257, 1994.

²⁷⁵ Bulunur, a.g.e., s.68.

amelelik yapmak, araba ve hayvan bulmak, kürekçi, azap, cerahor, kavas v.s. isimler altında, orduya yardımcı sınıflar temin etmek, hisar yapmak”²⁷⁶ bulunuyordu.²⁷⁷

Avarız vergisini ister Müslüman ister gayr-i müslim olsun hane başına alınan bir vergi türüdür.²⁷⁸ Galatalıların vergiden muaf tutulmaları oldukça önemlidir, çünkü Müslümanlar dahi bu vergiyi ödemekle yükümlü olduğu halde, Galata halkı, II. Mehmed’in 867 (1463) tarihinde verdiği emân ile bütün avâırız dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyyelerden muaf tutulmuşlardır. Anlaşılan herhangi bir problemle karşılaşmamak için sadece avâırız ve tekâlîf-i örfiyye kavramları ile yetinilmemiş o dönemde bunların içine girebilecek bütün hizmetler yazılmıştır. Bunlardan salgun nakdî para talebine; suhre (angarya), hisar yapması zorunlu hizmetlere; ulak, doğancı, sekban, cerahor ve kürekçilik de orduya yardımcı sınıflar kategorisine giriyordu. Ayrıca II. Mehmed’in 867 (1463) tarihinde verdiği bu hüküm ile Galata halkının “ayrıcalıklı zimmî” statüsü biraz daha açıklığa kavuşmaktadır. Angaryadan ve avâırızdan muafiyet ancak “askerî sınıflarla, İlmî ve dinî sınıflara ve derbendci, tuzcu, çeltükçü, ortakçı, katrancı, doğancı” gibi bir hizmeti yerine getirenlere veriliyordu. Fakat burada gördüğümüz üzere Galata halkı herhangi bir hizmeti yerine getirmeden angaryadan ve avâırız-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyye türü vergilerin tamamından muaf olmuşlardır. Bu belge ve bunun aşağıda göreceğimiz tecdîdleri, 1453 ahidnâmesini açıklarken vurguladığımız Galata halkının “ayrıcalıklı zimmî” statüsünü tescil etmektedir.²⁷⁹

Galata Şer‘iye Sicillerinde II. Mehmed’in Galata’nın yerli halkına 867 (1463) tarihinde verdiği hükümnâme-i hümâyûnun I. Selim ve I. Süleyman zamanında yapılan yenileme metinleri de bulunmaktadır. II. Mehmed’in 867(1463) tarihinde verdiği bu hükümün - elimizde belgesi olmamakla birlikte- ilk kez II. Bayezid zamanında yenilendiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid’in yaptığı yenilemeyi, I. Selim ve I. Süleyman’ın yaptığı yenileme belgelerinde geçen ifadelerden öğrenmekteyiz.²⁸⁰

---

²⁷⁶ “Ba 'de 'l-yevm ulakdan ve suhreden ve doğancıdan ve sekbândan ve hisâr yapmasından ve solgundan ve cerahordan ve kürekçiliğe sürülmekten f i'l-cümle mecmû-ı avarız ve tekâlîf-i dîvâniyyeden mu'âf ve müsellemler olalar.” GŞS, no. 17, s. 191/2.

²⁷⁷ Bulunur, a.g.e., s.69.

²⁷⁸ Ömer Lütfi Barkan, “Avarız”, TDVİA, 1942, ss.13-14.

²⁷⁹ Bulunur, a.g.e., s.69-70.

²⁸⁰ Bulunur, a.g.e., s.70.

İki yenileme de II. Mehmed'in verdiği hükm-i hümayûndan daha ayrıntılıdır. II. Mehmed dönemine ait belgede sürece ait bilgi bulunmazken I. Selim ve I. Süleyman'ın yaptığı yenilemelerde talebin Galata'nın yerli Frenklerinden geldiği açıkça belirtilmiştir. Talebin nedeni taht değişikliğidir. Bazı ufak değişiklikler dışında birbirinin kopyası görünümünde olan bu yenilemeler muhtemelen elimizde olmayan II. Bayezid döneminde yapılan yenileme metni ile de birçok yönden benzetilmektedir. II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman zamanında yapılan yenilemeler daha ayrıntılı olsada ek bir imtiyaz verilmiştir. Yalnızca II. Mehmed'in verdiği Ahidnâme taht değişikliklerinden sonra onaylanmıştır.²⁸¹ II. Mehmed ve ondan sonra gelen bu üç padişah döneminde gerçekleşen yoğun askeri faaliyetler Galata Frenklerinden bir takım zorunlu hizmetlerin istenmesine neden olmuş olabilir, Galata Frenkleri de bu taleplerden kurtulmak için 1453 Ahidnâmesinde geçen ve yukarıda değindiğimiz zorunlu hizmetlerden muaf oldukları ile ilgili maddeleri açıklığa kavuşturma ihtiyacı duymuş olmasıdır.²⁸²

17 numaralı Galata Şer'ıye Sicili'nde bu Ahidnâmesi ve hükümler arasında bulunan ve Galata kadısına hitaben gönderilen 23 Şevval 934 (11 Temmuz 1528) tarihli bir ferman, ahidnâmenin yenilenmesi meselesi ile birlikte daha birçok konuya açıklık getirmekte ve ek bilgiler sunmaktadır. Galata'nın yerli halkının haraçlarının önceden ayrı bir şekilde toplanmakta ve kendi cemaat işleri ile ilgilenen bir kethüda bulunmaktaydı. Fakat daha sonradan bölgeye gelerek yerleşenler ile haraçlarının toplanmasının ayrıcalıklı durumlarına zarar verdiği düşünen Galatalılar ellerinde ayrıcalıklı durumlarını tescil eden ahitnameleriyle merkezi idareye başvurmuşlar ve durumun araştırılması için Galata Kadılığı görevlendirilmiştir. Galata Kadısının yaptığı inceleme sonucunda durumun yerli halkın arz ettiği şekilde olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun sonucunda Galata Kadısı'na hitaben, yerli halkın ellerindeki Ahidnâmeleri ve hükümleri gereğince muamele edilmesi hususunda bir ferman gönderilmiştir.²⁸³

Galata halkının bu fermana konu olan şikâyetlerinin asıl sebebi, haraçlarının (cizye) fetihten sonra belirlenen usulden farklı toplanmasıdır. 1453 ahidnâmesinde Galata halkının “şer'î harâc” ile mükellef tutulduğundan bahsedilirken, bunun toplanma şekli ve oranından bahsedilmez. İslâm hukukuna göre cizye, ya sabit ve değişmez bir meblağ

---

²⁸¹ Bulunur, a.g.e., s.70-71.

²⁸² Bulunur, a.g.e., s.70.

²⁸³ Bulunur, a.g.e., s.71-72.

(maktu) olarak cemaatten topluca veya şahıslardan kişi başına (ale'r-ruûs) alınırđı. Tam olarak ifade edilmese de 934 (1528) tarihli bu fermana göre cizye, Galata'nın yerli halkından fetih sırasında belirlenen sabit ve değişmez bir meblağ (maktu) olarak toplanıyordu. Anlaşılan Galata'ya sonradan gelenlerden de yerli halk kadar vergi alınıyordu bu da Galata halkının imtiyazlı statüsüne zarar veriyordu. Fermanda, Galata Frenklerinin avâriz-ı dîvâniyyeden muaf tutulduğundan istedikleri kişiyi kethüda seçebileceklerinden ve üzerlerine konan (vaz'olunan) haraçlarından fazlasının talep edilmemesine dair hükm-i şerîf verildiğinden bahsedilmektedir.²⁸⁴

Bütün bu yenilemelerden anlaşılacağı gibi emân veya Ahidnâme tek taraflı verilen belge olduğu halde, imtiyaz verilen tarafta kendisine verilen imtiyazların dışına çıkılırsa bu konuda itiraz hakkına sahiptir. Burada 1453 yılında verilen belge ve sonrasında yenilen Ahidnâmeler incelenerek Zimmî statüsündeki halk haklı görülmüştür. Osmanlı'da yaşayan Zimmî halkın ne kadar geniş haklara sahip olduğunu görmek açısından bu Ahidnâme önemli bir örnek sayılabilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Galata Ahidnâmesi birçok yayına konu olmuş üzerinde epey tartışılmış bir Emânnâmedir. Şekli, sahteliği ve orijinalliği tartışmalarının yanı sıra bu Emânnâme'nin bütün Latinleri teşmil edip etmediği konusunda tarihçiler arasında tartışılmıştır. İpşirliğe göre Emânnâme bütün Latinleri kapsamaktadır.²⁸⁵ Ancak bazı tarihçiler konuya daha temkinli yaklaşmaktadırlar. Verilen belgelerine baktığımızda "Galata Zimmîleri", "Galata'nın halkı"²⁸⁶, "mahrûse-i Galata'da mütemekkin olanlar"²⁸⁷ gibi genel ifadelerle; II. Mehmed sonrası döneme ait belgelerde ise "hîn-i fethde anun içinde mütemekkin bulunan yerlü Frenkler"²⁸⁸, "Galata'da mütemekkin olan kadîm harâcgüzârlar", "nefs-i Galata'da sâkin olan Efrenc tâifesi"²⁸⁹ gibi daha belirgin ifadelerle tanımlanmıştır. Bunun nedeni ahidnâmenin verildiği grubu, bölgeye sonradan gelenlerden ayırma ihtiyacıdır. Verilen imtiyazlar fetih sırasında burada yerleşik bulunan halk ile sınırlı tutulmuş, daha sonra gelenlere bu imtiyazlar "Osmanlı tebaası olsalar bile" tanınmamıştır. 1453 Ahidnâmesi ile verilen imtiyazlar, değerlendirdiğimiz bütün

---

²⁸⁴ Bulunur, a.g.e., s.72.

²⁸⁵ İpşirli, "Emân", s. 77.

²⁸⁶ GŞS, no. 17, s. 190/1.

²⁸⁷ GŞS, no. 17, s. 191/2.

²⁸⁸ GŞS, no. 17, s. 190/2; GŞS, 17, s. 191/1.

²⁸⁹ GŞS, no. 17, s. 190/3.

belgelerin kaydedildiği sicilin tarihi olan 1002 (1593/1594) tarihine kadar sadece fetih sırasında burada bulunan Latinler (Frenkler) için geçerlidir.²⁹⁰

Galata Şer‘iye Sicillerinde bulunan II. Mehmed’in Galatalılara verdiği 1453 Ahidnâmesi ile 1463 tarihli hükümnâme-i hümâyûnu, bize Zimmîler hakkında yeni bilgiler sunmaktadır. Galata halkına daha önce Zimmîlere verilmeyen birçok yeni imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlardan en önemli olanı Galata halkının her türlü zorunlu hizmetlerden (angarya) muaf tutmasıdır. Belgelerde açıkça belirtilen bu muafiyetler karşılığında bunlardan herhangi bir şey talep edilmemiştir. Verilen bu muafiyetlerin niteliği dolayısıyla Galata halkının, diğer Osmanlı tebaası gayr-i müslim gruplardan daha imtiyazlı bir konuma kavuştuğu anlaşılmaktadır.²⁹¹

Ahidnâme’nin bir diğer önemli özelliği Galata halkının haraç konusunda ayrıcalıklı durumda olmasıdır. Bu ayrıcalıklı statülerinin zarara uğradıklarını düşündüklerinde derhal merkeze başvurmaları büyük önem taşımaktadır. Buradan anlaşılacağı gibi, emânlar belirli bir dönem verilir sonrasında göz ardı edilebilecek belgelerden değildir. Şu da unutulmamalıdır ki padişah emân vermek zorunda değildir. Emân daha önce de belirttiğimiz gibi padişahın tek taraflı olarak verdiği bir belgedir.

2.3.4 Milodraz Emânnâmesi

Osmanlıların İstanbul’u feth etmesi ve Bizans İmparatorluğu’na son vermesi Avrupa’da büyük bir yankı yaratmıştı. İstanbul’un alınmasıyla birlikte Papa ikinci Pi’nin yeni bir haçlı seferine çıkılması için hazırlık yapmaya başlamıştır. Papa’nın bu haçlı seferi çağrısına *Bosna Krallığı* ile *Hersek Dükalığı* olumlu cevap vermiştir. II. Mehmed Balkanlar’da Osmanlı Devleti aleyhine gelişen bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Bu sırada, Bosna Kralı Stephan Tomaseviç devamlı olarak gönderdiği elli bin düka tutarındaki haracı kesmiştir. Bunun üzerine durumla ilgilenilmesi için II. Mehmed bölgeye iki elçi göndermiştir. Bosna kralı gönderilen elçileri hapse atınca, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmed Bosna seferine çıkmıştır.²⁹²

---

²⁹⁰ Bulunur, a.g.e., s.75.

²⁹¹ Bulunur, a.g.e., s.75.

²⁹² “*Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*”, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:7, Ankara, 1992, s.7.

Aşıkpaşazade'nin anlattığına göre; Fatih Sultan Mehmet Bosna'ya girince kral kaçarak bölgenin yakınlarında sarp bir yerde bulunan bir hisara sığındı. Fatih Sultan Mehmet bu sırada Yayıcsa (Yayca) adlı bir hisarı kuşatmış, bekletmekteydi. Kralın kaçıp bir hisara sığındığını öğrenince Mahmut Paşa'ya "Tez yürü, kralın üzerine var o hisarı kuşat dedi. Mahmut Paşa hisarı kuşatmadan önce Kralın bir adamıyla görüşmek istedi. Mahmut Paşa adama, bu gelen padişahın kim olduğunu bilir misiniz? Dedi, Adam Bu gelen Türk padişahlarındandır dedi. Paşa hala anlamamışsın bu gelen padişah İstanbul'u, Trabzon'u, Laz (Sırp) İli'ni, Morayım ve nice padişahların illerini alıp, kendi kullarına verendir. Aklınızı başımıza alında, benim nasihatimi kabul edin ki bu dünyada rahat edebilirsiniz dedi. Bu sözler üzerine adam şimdi sen ne dersin onu yapayım dedi. Mahmut Paşa, "Kral gelsin, padişahın elini öpsün ve bazı hisarlarını padişaha versin. Haraç vermeyi de kabul etsin. Padişah da o hisarlara kendi adamlarını koyup, devletle yine kendi vilayetine dönsün. Eğer benim nasihatimi kabul ederse hem kendisi hem de vilayeti hakkında iyi olur. Aksi takdirde ne olacağı bellidir dedi."²⁹³

Mahmut Paşa nihayet kralı ve adamını ikna etmiş ve kral teslim olmuştur. Ancak Aşıkpaşazade 'ye göre Fatih bu anlaşmadan pek hoşnut kalmadı. Ona göre padişahın isteği hisarı zorla ele geçirmektir. Bunun yanında bir ordu toplanmıştı savaşmak için ve ganimet isteyebilirlerdi. Fatih'in Mahmut Paşa şu şekilde çıkıştığı rivayet edilir; "Mahmut (Paşa) bu vilayet madem bu kadar kolaylıkla alınır imiş, o zaman niçin akıncıları bu vilayete akına gönderdin?"²⁹⁴

Mahmut Paşa İslâmi usullere göre şehri teslim almıştır. Fatih'in olaya tepki göstermesi ancak yorumlanarak açıklanabilir. Öncelikle neden Bosna'ya ilk girildiğinde emân önerilmedi sorusu akla gelebilmektedir. Tahminimizce Bosna zaten Osmanlı'nın haraçgüzar vilayeti idi her ne kadar tam olarak topraklara katılmamış olmasa da, haraç ödemekle yükümlü idi bu haracı kesmesi zaten bir sefer nedeni idi ayrıca durumun ne olduğunu öğrenmeye gelen elçiyi esir etmesi de savaş için bir nedendir. Hatta Aşıkpaşazade 'ye göre elçiyi öldürmek istemiş ama padişahın gazabından korktuğu için bunu yapamamış ve yanındakilerin tavsiyesi üzerine elçiyi bir gün esir tutabilmiştir.²⁹⁵

---

²⁹³ Aşık Paşazade, "Osmanoğullarının Tarihi", (çev. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul, K Kitaplığı, 2003), s.246-247.

²⁹⁴ Aşıkpaşazade, a.g.e., s.248.

²⁹⁵ Aşıkpaşazade, a.g.e., s.246.

Yine Bosna ve Hersek Dükalığı'nın Osmanlı'ya karşı başlatılacak olan Haçlı seferine olumlu yanıt vermesi bu vilayetin zorla zapt edilmek istenmesine neden olmuştur.

Bosna'nın fethinden sonra II. Mehmet Bosna'nın Milodraz şehrinde yaşayan Latin Katolik papazlara emân vermiş, dinî vecibelerini özgürce yerine getirebileceklerini taahhüt etmiştir.²⁹⁶ Bir rivayete göre bu Emânnâmeden önce Bosna'nın Sleprenitsa kentindeki halka bir emân verilmiş, ne yazık ki bu Emânnâme günümüze ulaşmamıştır.²⁹⁷

2.3.4.1 Emânnâme'nin Latince Transkripsiyonu;²⁹⁸

Hüve'l-Muin Muhammed bin Murad Han el-muzaffer daima Merhum ve niğforunleh Ebu'l-feth Gazi Sultan Muhammed Han rahmetullahi aleyh vel-gufran hazretlerinin hattı şerifidür. Nişan-ı hümayun şu ki:

“Ben ki Sultân Mehmet Hanım. Cümle avâm ve havâssa ma ‘lûm ola ki, işbu dârendegân-ı fermân-ı hümayûn Bosna ruhbânlarına mezîd-i inâyetim zuhûra gelip buyurdum ki, mezbûrlara ve kiliselerine kimse mâni‘ ve müzâhim olmayıp ihtiyâtsiz memleketimde duralar. Ve kaçıp gidenler dahi emn ü emânda olalar. Gelüp bizim hâssa memleketimizde hayfsiz sâkin olup kiliselerine mütemekkin olalar. Ve yüce hazretimden ve vezîrlerimden ve kullarımdan ve reâyalarımıdan ve cemî‘-i memleketim halkından kimse mezbûrelere dahl ve ta‘arruz edip incitmeyeler, kendülere ve cânlarına ve mâllarına ve kiliselerine ve dahi yabandan hâssa memleketimize âdem gelirler ise yemîn-i mugallaza ederim ki yeri, göğü yaratan Perverdigâr hakkıçün ve Mushaf hakkıçün ve ulu Peygamberimiz hakkıçün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkıçün ve kuşandığım kılıç hakkıçün bu yazılanlara hiçbir ferd muhâlefet etmeye. Mâdâm ki bunlar benim emrime mutî ve münkâd olalar.”

Şöyle bilesiz. Tahriren fi 28 Mayıs 1463 Be-yurd-ı Milodraz

2.3.4.2 Emânnâme'nin Günümüz Türkçesiyle Açıklaması

Murad oğlu Muhammed Han daima muzaffer olsun. Şanı yüce Sultanın, nişanı ve cihanı zabteden Hakanın parlak. Tuğrasının hükmü odur ki:

²⁹⁶ Osman Ergin, “Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkisâfi”, İstanbul 1936, s. 93-94.

²⁹⁷ Srećko M. Džaja, “The Bosnian-Herzegovinian Croats: A Historical-Cultural Profile”, Croatian Studies Review, C.8, 2012, s.78

²⁹⁸ Ergin, a.g.e., s. 93-94.

“Ben ki Sultan Mehmet Han’ım; sıradan ve seçkin bütün insanlar tarafından bilinsin ki, bu padişah buyruğunu ellerinde bulunduran Bosnalı [Fransiskan] ruhbanlara büyük bir lütüfta bulunarak şunları buyurdum;”Adı geçenlere ve kiliselerine hiç kimse engel olmayacak ve sıkıntı vermeyecektir ve onlar sakınmaksızın ülkemde yaşayacaklardır. Ve kaçıp gidenler bile güven içinde olacaklardır. Gelip ülkemizde korkusuzca oturacaklar ve kiliselerine yerleşeceklerdir. Ne ben, ne vezirlerim, ne kullarım, ne uyruklarım, ne de ülkenin bütün halkından hiç kimse adı geçenlere —kendilerine ve canlarına ve mallarına ve kiliselerine ve dışarıdan ülkemize gelenlerine— dokunmayacak, saldırıp incitmeyecektir. Yeri, göğü yaratan rızıklandırıcı adına ve Kur’an adına ve ulu Peygamberimiz adına ve yüz yirmi dört bin peygamber adına ve kuşandığım kılıç adına yemin ederim ki, bu kişiler emrime itaat ettikleri sürece, bu yazılanlara hiç kimse uymazlık etmeyecektir.” Böyle biline. 28 Mayıs {1463} Milodraz yurdunda yazılmıştır.

2.3.4.3 Emânnâme’nin Önemi ve Getirdiği İmtiyazlar

1. İlk kısımda anlaşılacağı gibi bu bölgede yaşayan halka ve kilisede bulunan gayri-müslimlere Zimmî statüsü verilmiştir. *“Adı geçenlere ve kiliselerine hiç kimse engel olmayacak ve sıkıntı vermeyecektir ve onlar sakınmaksızın ülkemde yaşayacaklardır.”*
2. Kaçıp gitmiş olanlar dahi emân akdine dâhil edilerek canlarına dokunulmayacağı vurgulanmıştır.²⁹⁹ Kaçıp gidenlere geri döndüklerinde ülkede serbestçe yaşayabilme hakkı tanınmıştır.
3. Padişahın kendi de dâhil olmak üzere, imparatorluk içerisindeki hiç kimsenin kilisenin ve bölge halkının canlarına, mallarına dokunmayacağı vurgulanmıştır.

Milodroz Emânnâmesini önemli kılan ilk unsur; Emânnâme’nin halen Milodraz’daki kilisede muhafaza edilmesi ve sergilenmesidir. “Doç. Dr. Uğur Özcan, doktora tezini hazırlarken, 2001 yılında Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna yakınlarında Fojnica kasabasında bulunan Fransiskan Kilisesi rahiplerini ziyaret etmiş, rahiplerin kendisine, bir bohça içerisinde muhafaza ettikleri Fatih Sultan Mehmet Han'a ait fermanı göstererek, bu ferman sayesinde hayatta kaldıklarını ve dinlerini özgürce yaşadıklarını ifade etmişlerdir.”³⁰⁰

²⁹⁹ Ve kaçıp gidenler bile güven içinde olacaklardır.

³⁰⁰ Takvim Gazetesi, İslamofobiye Karşı Fatih'in Fermanı, 29.07.2011.

Emân ayrıca, Kùltür Bakanlığı'nca 1999 yılında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700'üncü yıldönümü nedeniyle yayımlanmıştır. “Bu emân, Fransiskan kilisesi rahipleri için adeta bir kurtuluş ve yaşam reçetesi olmuştur. Başka diyarlara göç etmeye başlayan cemaatin, artık güvenli bir liman olarak gördüğü Osmanlı Devleti çatısı altında yaşamalarında hiçbir sakınca kalmamış ve göç durmuştur. Bugün dahi Fransiskanlar, varlıklarını Fatih'in yazdığı bu fermana borçlu olduklarını ifade etmekte. Fermanın verildiği güne özel bir önem atfederler ve her yılın Mayıs ayının son Pazar günü, fermanın veriliş günü olarak Milodraz köyünde kutlanıyor. Kutlama törenlerinde ferman, Türkçe olarak okunarak, Osmanlı Sultanı'na bir vefa örneği sergilenmekte. Manastırı ziyaret eden özellikle Türk misafirlere, etrafı ay ve yıldızla süslenmiş çerçeveye kaplı fermanı, mutlaka göstermektedirler.”³⁰¹

Bu Emânname her ne kadar Katolik Hıristiyanlara verilmiş olsa da, *Fatih Sultan Mehmed*, Bosna'yı aldığı zaman sadece Katolikler'e değil Bogomil mezhebindeki Bosna Hıristiyanlarına da çok müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır. Hz. İsa'yı Allah'ın kulu olarak kabul etmeleri ve Hz. Muhammed'i tanımalarından dolayı *Bogomiller* Müslümanlar'a daha yakın görülüyorlardı. Türklerin din ve vicdan hürriyetine hürmet göstermeleri, birkaç asır Katolik kilisesi ile bu mezhepteki kralların ve Macarlar'ın zulmüne uğrayan Bogomiller'in toplu olarak İslâmiyet'i kabul etmesine sebep olmuştur. Hatta tarihî bir rivayete göre, *Fatih Sultan Mehmed* bunlara dileklerinin ne olduğunu sorduğunda, devlet hizmetlerinde görev almak istediklerini öğrenmiştir. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin saraylarında ve ordusunda namuslu ve sadakatli olarak görevlerini yapmışlardır.³⁰² Katolikler açısından Emânnâme'nin bir diğer önemi de şudur; 1453 yılında Galata Emânnâmesiyle Ortodokslar kendi cemaatleri altında toplanma ve organize olma hakkını elde etmişlerdi, bu Emânneme ile Katoliklerde kendi cemaat liderleri altında toplanma hakkını elde ettiler.³⁰³

³⁰¹ Takvim Gazetesi, İslamofobiye Karşı Fatih'in Fermanı, 29.07.2011.

³⁰² "Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri," s. 9-10.

³⁰³ Mitja Velikonja, “*Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*”, Texas A&M University Press College Station, 2003, s.79.

2.3.5 Vlatadon Manastırına Verilen Emânnâmeler

XIV. yüzyılın ortalarında Aziz Grigorius Palamas'ın öğrencisi ve dostları olan Dorotheos ve Markos Vlatis kardeşler tarafından kurulan Vlaton Manastırı, İstanbul'daki Patrikhane'ye bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin Selanik'i fethi sonrasında kısa bir süre camiye çevrildiği düşünülen Vlatadon Manastırı yeniden manastıra dönüştürülmüş ve günümüze kadar ulaşmıştır.³⁰⁴ Manastır UNESCO dünya mirasları listesinde de kendi yer bulmuştur. Manastırın aktif bir şekilde kullanılan bir web sitesi mevcuttur. Birçok yazma eseri onlara ulaşım talep etmekte mümkündür. Ayrıca sitenin manastırın kısa tarihinin anlatıldığı kısımda manastırın Türk işgali sırasında manastırın büyük bir refah yaşadığının belirtilmesi çok önemli ayrıntıdır.³⁰⁵

Selanik tam üç kez emân teklif edilen lakin emâna yanaşmayınca zorla zapt edilen bir şehir olmasına karşılık Vlaton manastırı rahiplerinin Osmanlı güçlerine yardım ettikleri şeklinde bir rivayet söz konusudur. XVI. Yüzyılda İstanbul Patrikliği'nin Megos Logothetis'i³⁰⁶ olan "Hieraks"ın manzum kroniğinde kuşatma sırasında, bu manastırda bulunan din adamları Sultan II. Murad'a yardımcı olmak istemişler ve Hortiatis Dağı'ndan şehre su taşıyan yolların nasıl kesileceği ve şehrin daha kolay nasıl kuşatılacağı söz konusu keşişler tarafından Osmanlı güçlerine bildirilmişti. Kroniğe göre fetihten sonra, Sultan II. Murad rahipleri korumak için bir çavuşu muhafız olarak görevlendirmiş ve eski rahiplerin anısına manastır keşişlerinin vergiden muaf tutmuştur.³⁰⁷ Ocak 1446 tarihli, II. Mehmet tarafından Edirne'den gönderilen bir fermanla, manastır keşişleri için 20 mudluk arazi verilmiş, tüm vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu imtiyazlar 1486'da II. Bayezid tarafından da yenilenmiştir. 1513 yılında Sultan Selim tarafından gönderilen fermanda, Sultan II. Murad ve II. Bayezid tarafından verilen imtiyazların kendisi tarafından yenilendiği bildirilmiştir."³⁰⁸ Ne yazık ki II. Murad'ın vermiş olduğu emân elimizde mevcut değildir. İkinci olarak II. Murad'ın oğlu II. Mehmet tarafından verilen Emânnâme"³⁰⁹ elimizdedir. Elimizde mevcut olan bu

³⁰⁴ Diren Çakılcı, Selanik Şehrinden Bir Kesit: 19. Yüzyıl Ortasında Çavuş (Vlatadon) Manastırı Mahallesi, Cedrus The Journal of MCRI, Cilt:5, 2017, s.449-450.

³⁰⁵ <http://pipm.gr/el/node/925>. (Erişim Tarihi: 15.09.2021)

³⁰⁶ Bizans'ta tarih yazıcılığı yapan kimsedir. İstanbul'un fethinden sonra patriklik bu görevi yürütmüştür.

³⁰⁷ Delilbaşı, a.g.e., s.118.

³⁰⁸ Delilbaşı, a.g.e., s.118.

³⁰⁹ Franz Babinger, *Von Amurath zu Amurath-Vor-und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)*, Oriens, Oct. 31, 1950, Vol. 3, No. 2 (Oct. 31, 1950), Published by: Brill, s.258.

Emânnâme okunması zorlaşacak derecede tahrip durumdadır. Ancak yine de özü anlaşılacak şekildedir. II. Bayezid tarafından verilen Emânnâme elimizde mevcuttur bu emânda epey tahrip edilmiştir. Ancak II. Mehmet tarafından verilen Emânnâmeye kıyasla daha okunabilirdir durumdadır. I. Selim tarafından verilen Emânnâmeye maalesef ulaşmak mümkün olmamıştır. Vlatadon Manastırına II. Bayezid tarafından verilen Emânnâme incelenecektir.

2.3.5.1 II. Bayezid Tarafından Verilen Emânnâme

II. Beyazid döneminde verilen Emânnâme'yi ilk yayınlayan Vadravellistir.³¹⁰ Emânnâme'nin Osmanlıca nüshası okunmadığından dolayı Vadravellis'in çalışmasına eklediği Grekçe tercümesinden Türkçe tercüme yapılmıştır.

Metin; “Σοφολογιώτατε ἱεροδίκᾳ Θεσσαλονίκῃς, καύχημα τῶν κριτῶν καί τῶν δικαστῶν, ἐρμηνευτά τῶν θρησκευτικῶν διατάξεων καί κανόνων, εἴη διαρκῆς ἡ σοφία σου. Μόλις φδάσῃ τό υψηλόν αὐτοκρατορικόν φερμάνιον, ἔστω γνωστόν ὅτι πρό τίνος χρόνου οἱ μοναχοί τῆς ἐν Θεσσαλονίκη μονῆς Βλαττάδων, κατά τήν εποχὴν τοῦ αειμνήστου πατρός μου, εἶχον ὑπό τήν ιδιοκτησίαν των ἀνεγνωρισμένα κτήματα, διά τά ὅποια κατέβαλλον κάτι ὡς φόρον ωνίων, φόρον προβάτων, κήπων, ἀμπελώνων, ελαιῶνων καί ἄλλων, κατά τήν εποχὴν δέ ἐκείνην ἐχορηγήθη εἰς αὐτούς ὑπό τοῦ αειμνήστου πατρός μου ἱερά ἀπόφασις. Ἐν συνεχείς: τήν ἱεράν ταύτην ἀπόφασιν προσεκόμισαν εἰς τήν Ὑψηλὴν Πύλῃν μου καί ἠτήσαντο καί ἀπό ἐμέ κατά τόν αὐτόν τρόπον ἐγκριτικὴν ἀπόφασιν. Ἐγὼ δέ διέταξα καί ἡγευνήδησαν τά βιβλία,” “ἐκ τῶν ὁποίων διεπιστώδη ὅτι κατά τόν ἴδιον τρόπον οἱ μοναχοί εἶναι ἀπηλλαγμένοι φόρων καί κατόπιν τούτου εἶχον ἐγκρίνει καί ἐγὼ καί εἶχον διατάξει τήν ἀνανέωσιν τῆς ἀποφάσεως. Τώρα ὁμως οἱ μοναχοί ἀνέφερον ὅτι οἱ τιμαριούχοι τούς ἐτυράνουν καί ὡς ἐκ τούτου ἡρευνήδησαν ἐκ νέου τά σουλτανικά βιβλία, διεπιστώδη δέ ὅτι ἡ ἱερά ἀπόφασις τυγχάνει σύμφωνος μέ τήν εἰς τό σουλτανικόν βιβλίον ἐγγραφὴν. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἀπεφασίσθη ὅπως δοθῆ εἰς χεῖρας των εἰς ἀντικατάστασιν τῆς παλαιῆς νέα ἀπόφασις. Πρέπει νά ἴδῃς τήν εἰς χεῖρας των ἱεράν ἀπόφασιν καί νά καταστήσης γνωστόν..... φόρον προβάτων, κήπων, ἀμπελώνων, ελαιῶνων καί ἄλλων, ἐάν δέ ἐλήφθη τι παρ' αὐτῶν, νά τοῖς ἐπιστροφῆ. Εφεξῆς νά μὴ ἐπιτρέψῃς ἀνάμειξιν ἢ ἀντίθετον ἐνέργειαν πρὸς τήν

³¹⁰ Vasdravellis, “*Ανέκδοτον Φερμάνιον τῆς Μονῆς Βλαττάδων τοῦ ἔτους 1486*”, Makedonia, IV(1955-60), s.533.

ιερόνάποφασιν. Τούς μή ύπακούοντας ή έναντιουμένους νά αναφέρης εις τήν Πύλην μου,άφ' ού δέ ἴδης τήν παρούσαν ίεράν άπόφασιν νά τήν παραδώσης και πάλιν εις χεῖρας των.” Έγγραφή κατά μέσα του μηνός Σιαμπάν του έτους 891 έν τή έδρα Κωνσταντινουπόλεως.

Çevirisi;

Nişan-ı Hümayun;

Yüksek İmparatorluk kararnamesine vardım. Yüksek İmparatorluk kararnamesi gelir gelmez, bilinsin ki daha önce rahmetli babam zamanında Selanik'teki Vlatadon manastırının keşişlerinin kısa bir süre için kendi mülkleri için ödediklerini tanıdığımı bilsinler. (Burada ifade edilen Zimmîlik statüsünün tanınması olabilir.) Malları, koyunları, bahçeleri, üzüm bağları, zeytinlikleri ve diğer malları vergiden muaf tutuldu, o sırada kutsal babam tarafından kutsal bir karar verildi. Sonra kutsal karar benim yüksek kapıma getirildi ve bizim tarafımızdan bir onay kararıyla aynı şekilde muhafaza edildi. Ben bu kararı kendim vermedim ve kitaplar (belgeler) incelendi, keşişlerin de aynı şekilde vergiden muaf oldukları tespit edildi ve daha sonra onlar da onayladılar ve kararı yenilememi istediler. Ancak şimdi keşişler, tımarlıların onlara zulmettiklerini söylüyor ve bunun sonucunda padişahın verdiği belgeler yeniden incelendi ve kutsal kararın padişah kitabındaki (belgesindeki) yazıya uygun olduğunu bildiriyorum. Yukarıdakilerden ışığında karar verildi. Kararı azizlerin ellerinde görmeli ve duyurmalısınız. Şu andan itibaren, kutsal alanlarına karışılmasın veya aykırı hareketlere izin vermeyin. İtaat etmeyenleri veya muhalefet edenleri kapıma havale edin.

İstanbul 891 yılının Şaban ayında yazılmıştır.

2.3.5.2 Emânnâme'nin Önemi ve Getirdiği İmtiyazlar

Bu Emânnâmeden anlaşılacağı üzere, manastıra II. Mehmet döneminde bir emân verilmiştir. Bu Emânnâme'nin okunması oldukça güç olsa da vergi muafiyeti verildiğini ve kilisenin imtiyazlı bir statüde olduğunu anlıyoruz. II. Bayezid'de bu imtiyazları yenilemiştir. Bu imtiyazların yenilenmesinin nedeni, Vlatadon manastırı keşişlerinin o dönemde bölgeyi yöneten valiyi şikâyetlerinden dolaydır.³¹¹ Büyük ihtimalle Emânnâmede tımarlılar olarak geçen vali, manastırdan vergi talep etmiş, bunun üzerine

---

³¹¹ Vasdravellis, a.g.e.,s.536.

manastır keşişleri kendilerine verilen Emânnâmelerin incelenmesini istemiştir. II. Bayezid babasına atıfta bulunmuş ve keşişlerin haklı olduğu hükmüne varmıştır. Manastır eskiden olduğu gibi vergiden muaf tutulmuştur. Manastır keşişlerinin kendilerine yapılan haksızlık karşısında hükümdara başvurmaları çok değerlidir. Osmanlı Devleti'nin verilen emâna ve uygulanmasına ne kadar sadık olduğunu bu Emânnâmede açıkça görebiliriz. Emânnâme'ye uymayanların padişaha bildirilmesi hükmedilmiş, bununla Emânnâme'nin uygulanması garanti edilmeye çalışılmıştır.

2.3.6 Kudüs'e Verilen Emânnâmeler

Müslümanlar tarafından Kudüs patrikliğine verilen ilk Emânnâme Arapça olup Hz. Ömer tarafından verilmiştir Kudüs Patriği Sophronios'a verilen emân ile Hıristiyanların canlarına dokunulmayacağı, ibadetlerinde serbest olacakları ve ibadethanelerinin korunacağı ifade edilmektedir. Rum patrikliğine verilen ikinci emân ise Fatih Sultan Mehmet tarafından Athanasios'a verilmiştir. İstanbul'un fethinden beş yıl sonra Kudüs Rum Patriği Athanasios bir grup rahiple İstanbul'a gelerek Hz. Ömer'in kendilerine verdiği fermanı Fatih'e göstererek eski imtiyazların yenilenmesini istemişlerdir. Fatih de Hazret-i Resül-i Ekrem tarafından sadaka ve ihsan olunan mübarek pençesiyle imzalı hattı", Hz. Ömer'in verdiği kufi hattıyla yazılmış fermanı ve "selatin-i maziyyeden ihsan olunan hatt-ı hümayunları" gereğince imtiyazlarını yenilemiştir.³¹² Burada akla gelen soru daha fethi gerçekleşmemiş bir yere neden emân verilmesi yönünde olabilir. Buradaki amaç "Kudüs'teki ruhbanların Anadolu ve Rumeli'de özellikle "tasadduk akçesi"³¹³ toplamalarına engel olmamak amacıyla ve Kudüs Rum Patrikhanesi'ne bağlı ruhbanların Osmanlı topraklarında serbestçe seyahat edebilmek için verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1453'ten sonra İstanbul merkezli merkezileştirme politikası neticesinde Doğu Patriklerine İstanbul Rum Patrikliği altında bir statü verilmek istendiği bilinmektedir. Bu nedenle Kudüs Rum Patrikhanesi ile İstanbul Rum Patrikhanesi arasındaki ilişkinin böyle bir talebi ortaya çıkarmış olabilir."³¹⁴

³¹² İhsan Satış, *Muhammed Ceyhan, Kudüs'teki Rum Cemaatine Ait Bir Defter: 10 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri*, Belgeler, C. XXXIII, 2012, ss.23-24.

³¹³ Tasadduk:"sadaka, sadaka olarak verme" demektir. Tasadduk akçesi ise, Patrilderin gayrimüslim ahaliden kendi rızalarıyla toplanan sadakalar olup, geçimlerini sağlayacak geliri olmayan ruhban sınıfı için toplanmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenanoğlu, a.g.e., s. 189-196; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2009, s. 1036.

³¹⁴ İhsan Satış, *Muhammed Ceyhan*, a.g.e., s.24.

Yavuz Sultan Selim Mercidabık savaşıyla Kudüs'ü Memlûk Devletinden almıştır.³¹⁵ Kudüs'ün Osmanlı Devleti'nin eline geçiş tarihi gün olarak kesin belli değildir. Ancak Yavuz, 31 Aralık 1516'da şehre gelmiştir. Şehrin Osmanlı yönetimine geçişi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler yer almaktadır. Bazı kaynaklar, şehrin kendi isteğiyle Osmanlı yönetimine geçtiğini yazmaktadır. Ancak, o sırada Kudüs'te Memlûk valisi İli Bey ve Memlûk ordusu yer almaktaydı bundan dolayıdır ki şehrin kendiliğinden teslim olması hususu biraz kuşkuludur. Olayların gidişatından anladığımızı göre Kudüs'ün fetih tarihi Ekim 1516 (Ramazan-922) olmalıdır.³¹⁶

Kudüs alındıktan sonra Yavuz Sultan Selim Hz. Ömer'in Kudüs'teki Melkit Hıristiyanların Patriği Sophronius'a verdiği metni dayanak alarak Rum Patriği Atalya'ya (Attalia) emân vermiştir. Aynı tarihte benzer bir emân Ermeni Patriği Serkiz'e de verilmiş, ancak devlet kayıtlarında yer almamıştır, Sultan II. Mahmud döneminde Rumlarla Ermeniler arasında varılan uzlaşma sonucunda taraflara verilecek fermanlara yazılmak üzere 1226 (1811) yılında çıkan bir emirle bu emân da 9 numaralı deftere kaydedilmiştir.³¹⁷ Kudüs'e verilen bir diğer emân Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilmiştir. Kudüs Patriği Germanus'a verilen ferman/emân ile Rumların kutsal yerler üzerindeki hakları yenilenmiştir. Yavuz'un Attalia'ya verdiği fermanla aynı olup sadece bir kısım yerlerde daha açık ifadeler kullanılmaktadır.³¹⁸

Kudüs'e verilen bu belgeler çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle Yavuz'un Kudüs'ü fethinin ardından verdiği belge bir emân örneğidir. Yavuz Emânnâmesinde Rumların eskiden beri kullanmakta oldukları kilise ve manastırların tasarruf hakkı yine Rumlara bırakılarak, tasarruflarına bırakılan yerler sayılmaktadır. Ayrıca Rum Patriği'nin ölen rahiplerin, metropolitlerin ve piskoposların geri bıraktıklarına mallara el koyma yetkisine sahip olduğu, Rum taifesinin gümrük, bac ve diğer bütün vergilerden muaf tutuldukları

---

³¹⁵ Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara, 1988, s.12

³¹⁶ Şükran Yazar, “Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2003 Cilt:1 Sayı:2 s.109.

³¹⁷ Kudüs'te Hristiyan Mezhep Ve Milletlerin İdaresi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yayın No: 2, İstanbul, 2019, s.42.

³¹⁸ İhsan Satış, Muhammed Ceyhan, a.g.e., s.25.

belirtilmektedir.³¹⁹ Aynı haklar Ermeni halkına da verilmiştir. Tezin bu kısmında Ermenilere verilen Emânnâme işlenecektir.

2.3.6.1 Yavuz'un Kudüs Emânnâmesi;³²⁰

“Emr-i Şerifim mücebince her kim bir gayrı şekle giderse ve bozarsa, Allah Te`âlânın kılıncına uğrasun. Nişan-ı Şerif-i Alişân-ı Sâmi-i Sultâni ve Tuğrây-i Garrây-ı Cihan Sitân-i Hâkân-î bil- Avn'ir-Rabbânî ve'l-men'ni's-Sübhânî hükmü oldur ki [12]; avnillâhi Teâlâ ve Resûlihi, Kudüs-i Şerif'e gelüb mâh-i Safer-ül Hayr'ın 25. gününde feth-i bab olunub Ermeni tâifesine patrik olan Serkiz nâm râhib cümle ruhbân ile maa reâyâ ve berâyâ gelüb atâ ve in'âmımdan ricâ ve temennâ kılmışlardır. Kadimen meşrûtalari olub uhdelerinde olan kenise ve manastır ve sâir ziyâretleri ve içerüde ve taşrada vâki kenise ve ma'bedhâneleri kadimden zabt ve tasarruf edegeldikleri minval üzere Ermeni tâifesine patrik olanlar zabt ve tasarruf eyleyeler. Hazret-i Ömer (R.A.) Hazretlerinin olan Ahidnâme-i Hümayun ve merhûm melik Selâhaddin zamanından beri verilen evâmir-i şerifeler mücebince zabt ve tasarruflarında olan Kamame ve Beytullahım mağara ve şimal tarafındaki kapu ve kenise-i kübrâları, Mar-Ya'kub ve Deyr'üz Zeytun ve Habs'ül-Mesih ve Nablüs ve keniselerine tâbi' hem milletleri olan Habeş ve Kıbtî ve Süryânî milletleri, Mar Ya'kub keniselerinde mütemekkin olan Ermeni patrikleri tarafından zabt ve tasarruf olunup âher milelden min ba'd bir ferd müdâhele etdirilmemek babında bu Nişân-ı Hümayûn-ı saâdet-makrûnımı verdim.buyurdum ki; mücebince amel olunup, zikrolunan Kenise-i Kübraları, Mar Yakub'da mütemekkin olan Ermeni Patrikleri içerüde ve taşrada vâki olan keniseleri ve manastırlar ve sâir ziyâretgâhları ve kendülerine tabi milletleri ve yamakları olan Habeş ve Kıbtî ve Süryânî milletleri âyinleri üzere zabt ve tasarruf eyleyüp vâki olan umurlarına ve azl ve nasb ve sâir vakıflarına müteallik hususlarına ve mürd olan metropolid ve piskopos ve ruhban ve papaz ve yamaklarının ve sâir Ermeni tâiesi patriklerinin zabt ve tasarruflarında olan kenise ve manastır ve ma'bed ve sâir ziyaretlerinin ve kendülere tâbi hem milletlerine ve yamaklarına âher milelden min ba'd bir ferd müdâhele eylemeyüb ve Kamame ortasında vâki olan türbesi ve Kudüs-i Şerif taşrasında Meryem Ana Makberesi ve Hazret-i İsa (A.S.) doğduğu Beytullahım mağara ve şimal tarafında olan kapunun miftahı ve içerüde Kamame kapısında iki şamdan ve kandilleri ve türbe kapısında ve içerisinde olan kandilleri ve yaktıkları şem ve

³¹⁹ İhsan Satış, Muhammed Ceyhan, a.g.e., s.25.

³²⁰ Şükran Yaşar, a.g.e., s.113.

buhurları ve kamame içinde âyinleri üzre nâr-ı şem' zuhurunda kendülere tâbi olan hem milletleriyle türbe dâhiline gi-rüb ve havalisinde devr etmeleri ve kapu içerüsünün zir ü bâlâsı ve iki penceresi ve içerüde olan ma'bed ve ziyâretleri ve su kuyusu ve Kamame havlusunda vâki Mar Yuhanna Kenisesi ve taşrasında Mar-Yakub kurbünde vâki Habs'ül Mesih ve sâir manastırları ve makberelikleri ve medfenleri ve Beytüllahın mağara kurbünde olan odaları ve misâfirhâneleri ve bağ ve bağçe ve zeytünlükleri ve bilcümle zikrolunan kenise ve manastır ve ma'bed ve ziyâretgâhları ve kendülerine tâbi hem milletleri ve sâir emlâk ve tevâbi-i kadimeleri tâyin olunduğu üzre Ermeni tâifesi ve patrikleri zabt ve tasarruf eyleyüb ve keniselerine ziyârete gelen Ermeni taifesi zemzem tabir olunur su üzerine ve panayırlarına ve sâir ma'bed ve ziyaretlerine vardıklarında ehl-i örf tâifesinden ve âherden min ba'd bir ferd dahl ve taarruz eylemeyüb ba'del-yevm vech-i meşrûh üzre verilen Nişân-ı Hümâyûn-ı saadet-makrûnum mücebince amel olunub âher milletten bir ferdi müdâhele ettirmeyüb ol-babda evlâd-ı emcâdımdan veyahud vüzerây-i izâmımdan ve sulehây-ı kirâmımdan ve kadılardan ve beğlerbeği ve sancak beği ve mîr-i mîrân ve voyvodaları ve beytülmal ve kassâm adamları ve subaşlıları ve zuamâ ve erbâb-ı tımar ve mutasarrıfın-i emvâl ve sâir kapum kullarımdan ve gayriden muhassalâ vazî' ve refi' ve kebirden hiçbir ferd-i efrâd-ı âferideden kâne men kân vechen min'el-vücûh ve sebeben mine'l-esbâb dahl ve taarruz kılmayub tebdil ve tağyir eylemeyeler. Her kim dahl ve taarruz ve tebdil ve tağyir eder ise, indellâhil-Melik-il-Mu'în zümre-i mücrimîn ve a'dâd-ı âsiminden ma'dûd olalar. Şöyle bileler, hükmi-i kişverktişâ ve tuğrây-ı garrây-ı âlem-ârâ ile mücellâ ve müzeyyen görenler mazmûn-ı meymûnün muhakkak ve fahvây-i hü-mâyunun musaddak bilüb alâmet-i şerife itimad kılalar.”

Kütibe fi sene selâsin ve işrîne ve tis'amie Sahray-ı Kudüs-i Şerif"-Fî 24 L (evvâl) sene 923 (9 Kasım 1517)

Günümüz Türkçesiyle³²¹

“Yüce Allah ve Peygamberine hamd ile Kudüs'e gelip, Safer âyinin yirmi beşinci günü fethedilip, Ermeni toplumunun patriki olan Serkis adlı rahip, diğer bütün rahipler ve halk ile gelip benden yardım ve ihsan dilediler. Eskiden beri bazı şartlarla kendilerinde olan kilise, manastır ve diğer kutsal yerleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kilise ve

³²¹ Yaşar, a.g.e., ss.110-111.

ibadethaneleri, eskiden hangi şartlarla ellerinde bulunuyorsa, yine aynı şekilde devam etmek üzere Ermeni toplumuna patrik olanlar sahip olacaklardır. Hazreti Ömer -Yüce Allah ondan razı olsun- hazretlerinin verdiği nâme ve Melik Selahaddin zamanından beri verilen emr-i şeriflerine göre sahip buldukları Kamame, Beytü'l- Lahm Mağarası ve kuzey tarafındaki kapı, büyük kiliseleri olan Mar Yakub, Deyr-i Zeytun, Habsü'l-Mesih ve Nablus ve kiliselerine bağlı mezhepdaşlar olan Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına, Mar Yakub Kilisesinde oturan Ermeni patrikleri tarafından sahip olunup, başka toplumlardan hiçbir kimsenin karışmaması için bu nişân-ı hümayûnu verdim. Emrim budur ki; söylenilen şekilde hareket edilip, adı geçen büyük kilise Mar Yakub'da oturan Ermeni patrikleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kiliseleri, manastırları ve diğer kutsal yerleri ile kendilerine bağlı mezhepdaşlar ve yamaklar Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına, gelenekleri üzere sahip olacaklardır. Ortaya çıkan işlerine, atama, görevden alma ve vakıflarıyla ilgili konularına, metropolit, piskopos, ruhban, papaz ve yardımcıları ile diğer Ermeni halkının miraslarına el koyabileceklerdir. Eskidenberi olduğu gibi Ermeni toplumu patriklerine, ellerinde olan kilise, manastır, mabet ve diğer kutsal yerlerine, kendilerine bağlı mezhepdaşlar ve yamaklarına, başka toplumlardan hiç kimse karışmayacaktır. Kamame Kilisesinin ortasında bulunan türbe, Kudüs'ün dışında bulunan Meryem Ana mezarı, Hazret-i İsa'nın - duâ ve selam onun üzerine olsun- doğduğu Beytü'l-Lahm Mağarası, kuzey tarafındaki kapının anahtarı, Kudüs'ün içinde Kamame kapısında iki şamdan ve kandilleri, yaktıkları mum ve buhurları, Kamame içinde inançları üzere ateş ve mum çıkarıldığında kendilerine bağlı olan mezhepdaşlarının türbe içine girip çevresinde dolanmaları, kapı içinin alt ve üstünde iki pencere, içeride bulunan mabet ve kutsal yerleri, Su Kapısı, Kamame avlusunda bulunan Mar Yuhanna Kilisesi, dışarıda Mar Yakub Kilisesi yakınındaki Habsü'l- Mesih ve diğer manastırlar, mezarlıklar ve mezarlar, Beytü'l-Lahm mağarası yakınında bulunan odaları ve misafir evleri, bağ, bahçe ve zeytinlikleri ve sözü edilen bütün kilise, manastır, mabet ve kutsal yerleri, kendilerine bağlı mezhepdaşlar ve diğer emlak ve eskiden beri sahip oldukları eyer, belirtildiği üzere Ermeni toplumu ve patrikleri elinde ve tasarrufunda olacaktır. Kiliseleri ve kutsal yerleri ziyarete gelen Ermeni toplumu -Zemzem-denilen su yerine, panayırlarına ve diğer mabet ve kutsal yerlere vardıklarında, devletin yönetim görevlilerinden ve başkalarından hiç kimse karışmayacak ve rahatsız etmeyecektir. Bugünden sonra, ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere verilen nişân-ı hümayûn gereğince

hareket edilip, başka toplumlardan hiç kimseyi karıştırmayıp, bu konuda çocuklarımdan, vezir-i azâmlardan, sulehâ-i kiramdan, kadılardan, beylerbeyi, sancakbeyi, mîrmîrân ve voyvodalar, beytü'l-mal ve kassâm görevlileri subaşilar, zaimler, timar sahipleri, mübaşirler, âmiller, iş erleri, mal sahipleri ve diğer kapım kullarından ve başkalarından özet olarak, küçük ve büyükten, yaratılmış hiçbir fertten, ne olursa olsun her ne suretle olursa olsun, her ne sebeple olursa olsun, karışmayacak, rahatsız etmeyecek, değiştirmeyecek ve bozmayacaktır. Her kim karıştır, rahatsız eder, değiştirir ve bozarsa, hükümdarların yardımcısı olan Allah'ın katında suçlular takımından sayılınsınlar. Şöyle bilinsin; hazineler açan hükmümü, âlemi süsleyen ak tura ile parlak ve bezenmi(süslenniş) görenler, kutlu anlamını doğru ve anlatmak istediğimizi onaylamış bilip, şerefli tuğrama güvensinler” 9 Kasım 1517

2.3.6.2 Emânnâme'nin Önemi ve Getirdiği İmtiyazlar

Emânnâme'nin ilk maddesinde emân akdinin bozulamayacağı vurgulanmıştır. Ardından fethin tarihi belirtilerek emân dileğinin kimden geldiği belirtilmiştir. Emânnâmeye göre Ermeni patriki Serkis başta olmak üzere diğer bütün rahipler ve halk emân talebinde bulunmuştur. Özellikle Emânnâme'de bölgeye daha önce imtiyazlar veren Hz. Ömer ve Seladdin Eyyübi'de zikredilerek onlara atıfta bulunulması oldukça kıymetlidir. Bu gösteriyor ki Yavuz Sultan Selim bölgeye daha önce verilen imtiyazlı durumdan haberdardır ve bu imtiyazlı durumun devamını sağlamaya çalışmıştır. Yavuz Sultan Selim verdiği Emannâme'de Fatih'in adını zikretmemektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Fatih Sultan Mehmet Kudüs'teki ruhbanlara bir eman vermişti. Ancak Yavuz Fatih'e atıfta bulunmamıştır. Nedenini ancak hakkında tahmin yürütebiliriz. Hz. Ömer ve Seladdin Eyyübi'yi bölgeyi fethettikten sonra bölgeye emân vermişlerdir. Ancak Fatih ruhbalara bölgesel bir emân vermemiştir. Sadece Osmanlı topraklarında rahatlıkla dolaşabileceklerini tahaddüt etmiştir. Yani doğrudan bölgeyi fethedip ardından bir emân vermemiştir. Bundan dolayı Yavuz Fatih'in adını zikretmemiş olabilir. Emânnâmede özellikle emân akdine konu olan kiliseler, manastırlar ve mezhepsel olarak bu kurumlara bağlı olan gayr-i müslim gruplar adlarıyla zikredilmiştir. Ardından Emânnâme ile verilen imtiyazlar sıralanmıştır;

1. Geçmişten beri bazı şartlarla kendilerine verilen kilise, manastır ve diğer kutsal yerler, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kilise ve ibadethaneler, eskiden hangi şartlarla ellerinde bulunuyorsa, yine aynı şekilde devam edecektir.

2. Emânanme’de Mar Yakub’da oturan Ermeni patriklerine özel bir statü verilmiştir. Kudüs içinde ve dışında yaşayan Ermeniler, Kıptiler, Habeşler, Süryaniler bu patrikliğin geleneklerine uymak durumunda bırakılmıştır.³²²
3. Ermeni patrikliği; ‘atama, görevden alma ve vakıflarıyla ilgili konularından sorumlu tutulmuş. Metropolit, piskopos, ruhban, papaz ve yardımcıları ile diğer Ermeni halkının miraslarına el koyma hakkı tanınmıştır.’
4. Ermeni toplumu patriklerine, ellerinde bulunan kilise, manastır, mabet ve diğer kutsal yerlerine, kendilerine bağlı mezhepdaşlarına başka toplumlardan hiç kimse karışmayacaktır.
5. “Kamame Kilisesinin ortasında bulunan türbe, Kudüs’ün dışında bulunan Meryem Ana mezarı, Hazret-i İsa’nın doğduğu Beytü'l-Lahm Mağarası, kuzey tarafındaki kapının anahtarı, Kudüs’ün içinde Kamame kapısında iki şamdan ve kandilleri, yaktıkları mum ve buhurları, mabet ve kutsal yerleri, Su Kapısı, Kamame avlusunda bulunan Mar Yuhanna Kilisesi, dışarıda Mar Yakub Kilisesi yakınındaki Habsü'l- Mesih ve diğer manastırlar, mezarlıklar ve mezarlar, Beytü'l-Lahm mağarası yakınında bulunan odaları ve misafir evleri, bağ, bahçe ve zeytinlikleri ve sözü edilen bütün kilise, manastır, mabet ve kutsal yerleri, kendilerine bağlı mezhepdaşlar ve diğer emlak ve eskiden beri sahip oldukları yerler belirtildiği üzere Ermeni toplumu ve patrikleri elinde ve tasarrufunda olacaktır.”³²³
6. “Kiliseleri ve kutsal yerleri ziyarete gelen Ermeni toplumu -Zemzem- denilen su yerine, panayırlarına ve diğer mabet ve kutsal yerlere vardıklarında, devletin yönetim görevlilerinden ve başkalarından hiç kimse karışmayacak ve rahatsız etmeyecektir”
Emânnâme’de Ermeni patrikliğine özel bir önem verilse de bölgede yaşayan Kıpti, Habeş, Süryanilerinde eskisi gibi yaşamlarını sürdürebilecekleri belirtilmiştir. Emânnâme ‘de verilen haklar Kudüs’te yaşayan gayr-i müslim halk açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle Emânnâme’de padişah kendi çocuklarını da kiliseye verilen imtiyazlara uyması gerektiğini belirtmiştir. Öyle ki bununla sınırlı kalınmayarak, Osmanlı Devlet yönetim kademesinde bulunan her görevli tek tek sayılarak ki bu

---

³²² **Emrim budur ki;** söylenilen şekilde hareket edilip, adı geçen büyük kilise Mar Yakub'da oturan Ermeni patrikleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kiliseleri, manastırları ve diğer kutsal yerleri ile kendilerine bağlı mezhepdaşlar ve yamaklar Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına, gelenekleri üzere sahip olacaklardır.

³²³ Yaşar, a.g.e., s.111.

görevlerin arasında padişahın mutlak vekili sayılan Vezir-i azamlar dahi vardır, bu görevlilerden hiçbirinin kiliseye karışmayacağı ve bu akdi bozamayacağı vurgulanmıştır. Emânnâme ‘de özellikle kilisenin sahip olduğu ve ibadetlerini gerçekleştirdikleri yerler tek tek sayılarak bunların kiliseye ait olduğu vurgulanmış ve bu yerlere kimsenin karışmaması emredilmiştir. Hz. İsa’dan bahsedilirken dua ve selam³²⁴ ile zikredilmesi de oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Hz. İsa her ne kadar Müslümanların da peygamberi sayılsa da ondan böyle hassasiyetle bahsedilmesi başka toplumlarda karşılaşılamayacak bir yaklaşım biçimidir. Yine Emânnâme’nin son cümlelerinde emân akdinin bozulmaması bozanların ise Allah katında suçlu sayılacakları dile getirilmiştir. Padişah’a Emânnâme’nin uygulanması konusunda güvenilmesi gerektiği belirtilerek emân bitirilmiştir.

Emânnâme özellikle Ermeni Kilisesi açısından önemlidir. Ancak Osmanlı’da, Ermenilere özel bir yer verilmesi bu olaydan öncelere dayanmaktadır. “II. Mehmet, İslâm Hukukunda yeni bir kilise yapılması kesinlikle yasaklanmışken, hatta onarımı bile pek çok kayıt ve şartlara bağlanmışken, yeni bir Ermeni Patrikhanesi kurdu muştur.” Fatih’in bu girişimini, Yavuz’un Kudüs Ermenilerine vermiş olduğu bu ayrıcalıklar izlemiştir. Hatta, kutsal yerler dışındaki konularda, Fatih’in İstanbul Ermeni Patrikhanesine verdiği (metni bugün elde bulunmayan) hak ve imtiyazlar Yavuz tarafından Kudüs Ermeni Patrikhanesine de verilmiştir.³²⁵

Yavuz’un Kudüs’te yaşayan gayr-i müslim halka verdiği bu imtiyazlar ile, Haçlıların “1099 da Kudüs e girişleri ile Müslüman ve Yahudi halkın tümünü kılıçtan geçirmeleri”, “Müslümanlara ait kutsal mekânlar tahrip, hatta bir kısmını helâ yapmaları” ile kıyaslanılırsa,³²⁶ farklı dine mensup kişilere ve topluluklara Hıristiyanların ve Müslümanların nasıl bir yaklaşım içine girmiş olduğu anlaşılabilir, bununla birlikte Osmanlı’nın gayr-i müslim halka müsahamalı olduğu da açıkça görülmektedir. Yavuz Sultan Selim’in ardından gerek görüldüğünde Kudüs’e diğer Osmanlı padişahları da Emânnâme vermişlerdir. Bu Emânnâmelerin ortak özelliği; Yavuz’un neşrettiği Emânnâme’den daha detaylı ve daha genişçe haklar içermeleridir.³²⁷

---

³²⁴ *Hazret-i İsa’nın- duâ ve selam onun üzerine olsun.*

³²⁵ Yaşar, a.g.e., s.112.

³²⁶ Yaşar, a.g.e., s.112.

³²⁷ Yaşar, a.g.e., ss.112-113.

3.BÖLÜM

DİĞER AMAÇLARLA VERİLEN EMÂNNÂMELER(AHİTNAMELER)

3.1.TİCARİ AMAÇLA VERİLEN EMÂNNAMALER

3.2.1 Müste'men Statüsü

Müste'menler, İslâm Devleti'nden "Emân" olarak belirli bir süre İslâm topraklarında oturma iznine sahip olan Dâr'ül-Harb vatandaşı olan harbîlerdir. Emân, Müste'menlere Dâr'ül- İslâm içinde iken Müslüman otorite tarafından koruma hakkı veren bir güvenlik taahhüdüdür. Emân akdi, belirlenen sürenin dolmasıyla ya da Müste'menin kendi isteği ile Dâr'ül-İslâm'ı terk etmesiyle sona erer. Bu kimseler İslâm ülkesinde en fazla bir yıl kalabilirler.³²⁸ Geçici olarak buldukları İslâm ülkesinde kaldıkları sürece can ve mal güvenliğine sahiptirler. Ancak vatandaşlık statüleri bulunmamaktadır. Hz. Peygamber zamanında, Medine'yi ziyaret eden ve onunla iş yapan Müslüman olmayan yabancılara emân verildiğini gösteren birçok örnek bulunmaktadır.³²⁹

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransızlara verilen imtiyazlarla Fransız tebaası olan Müste'menler tıpkı Zimmîler gibi hukuki ve kazai bir takım muafiyetlere sahip olmuşlardır.³³⁰ Bu imtiyazlar kendi aralarındaki davalarda kendi konsolosluk mahkemelerinde yargılanma hakkı ve karşı tarafın Müslüman olduğu davalardan 4000 akçeden fazla meblağa ilişkin husumetlerde Divan-ı Hümayunda yargılanma şeklindedir.³³¹ Bu tür imtiyazlar zamanla diğer Avrupalı devletlere de tanınarak Müste'menler için genel geçer bir kaideye dönüşmüştür.

Müste'menlere mensup olduğu devlete verilen Ahidnâmesi hükümlerine göre beratlar verilir, kendilerine can ve mal güvenliğinin yanında bazı hallerde kıyafet serbestliği, müslim ve gayr-i müslim Osmanlı tüccarından ayrı olarak çeşitli imtiyaz ve muafiyetler tanınır, buna karşılık belirlenen şartlara riayet etmeleri istenirdi. Ancak emânlı tüccarın

³²⁸ Midhat Sertoğlu, "Osmanlı Tarih Lugatı", Düzeltilmiş 2. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986, s. 135.

³²⁹ Ahmet Özdemir, "Uluslararası İlişkiler Alanında İslâm Hukukunun Temel İlkeleri- Emân Akdi Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme", The Journal Of Academic Social Science Studies, Volume 6, Issue 6, June 2013, s.894.

³³⁰ Mehmet Akif Aydın, "İslam Osmanlı Aile Hukuku" Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985, s. 155.

³³¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk", Arı Yayınevi, İstanbul, s. 325.

Osmanlı ülkesinde nâil olduğu muafiyet ve imtiyazlardan dolayı birçok Osmanlı tebaası, zimmî tercüman ve tüccar adı altında elçiliklerden temin ettiği “patente” denilen belge ile müste’men statüsüne kavuşuyordu. Ahidnâmelerde yabancı devlet elçilerine bu konuda tanınan sınırlı kontenjan özellikle Rus elçilerince alabildiğine istismar edilmiş, ticarî ve siyasî açıdan Osmanlılar aleyhine olarak pek çok zimmîyi bu statüye kavuşturmuşlardı. Devlet her bakımdan kendi zararına olan bu uygulamayı önlemek ve hatta kaldırmak için XVIII. yüzyılda birçok ferman çıkarmış, ancak dış siyasetteki gücünün zayıflaması sebebiyle bunun önünü alamamıştır.³³²

III. Ahmed, Şubat 1722’de İzmir ve civarındaki kadılıklara gönderdiği uzun bir fermanda bütün ayrıntılarıyla bu gayri hukukî uygulamayı anlatarak önlenmesini istemiştir. Bu konuda ciddi sayılabilecek başarı ise ancak III. Selim zamanında sağlanabilmiştir. Ayrıca devlet çeşitli vesilelerle emânli harbîleri zimmî statüsüne kaydırarak onları cizye mükellefi yapmaya çalışmıştı. İkamet süresi bir yılı aşan müste’men zimmî sayıldığı gibi emânla Osmanlı ülkesine gelip zimmî erkekle evlenen harbî bir kadının da zimmî olacağı bu fetvalarda belirtilmiştir. Öte yandan başlangıçtan beri devlet kendi tebaası olan zimmîyi harbîden hukuken üstün görmüştür.³³³

3.2.2 Emânnâmelerin Verdiği İmtiyazlar

Osmanlı memleketleriyle ticaret yapan ve Osmanlı topraklarında oturan müste’minlere kanunlar önünde bazı haklar tanınmıştır:³³⁴

1. Hürriyet, haraç ve yağmadan korunmak.
2. Müste’min statüsünde olanlar giyimlerinde ve yaşayış tarzlarında serbest bırakılmışlar; hatta bazı özel durumlarda Müslüman kıyafeti giymelerine dahi müsaade edilmiştir.
3. Evli veya bekâr olsun, müste’minlerden hiçbir zaman haraç alınmayacağı, malları herhangi bir sebeple yağmalandığı takdirde buldurulup iade edileceği ve buna sebep olanların cezalandırılacağı da garanti edilmişti.
4. Bir müste’min öldüğünde malı ancak kanunî vârislerine intikal edilmektedir. Vârissiz veya vasiyetsiz ölüm halinde ise malların kime intikal edeceği hususuna ilgili

³³² İpşirli, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.77-79.

³³³ İpşirli, “Emân”, TDVİA, C.11 ss.77-79.

³³⁴ Mustafa Fayda, “Ahidnâme”, TDVİA, C.1, 1988, ss.546-540.

konsolos karar vermektedir. Elçilik ve konsolosluklarda vazifeli Osmanlı tebaası tercümanların vâriissiz ölümleri halinde ise malları beytül mâle kalmıştır. Bir kimsenin borcundan ancak kefilî mesul tutulabilir ve herhangi bir vatandaş ödeme yapmaya zorlanmazdı.

5. Müste'min tüccarın Osmanlı tebaası ile olan davaları kadılar tarafından görülürdü. Ancak davaya bakılabilmesi için ticaret ve kefalet gibi konularda daha önce kadıya müracaatla sicile kaydettirilip hüccet alınması ve elçi, konsolos veya tercümanlarından birinin de mahkemede hazır bulunması gerekmektedir. Şahitlik hakkı sadece Müslümanlara tanınmış bir değildir; müste'min ve zimmîlerin şahitlikleri de daima kabul edilmektedir. Fakat yalancı şahit kullanarak itham ve iddialarda bulunmaları halinde şer'î şerifi ihlâllerine müsaade edilmemektedir. Kararın âdilâne verildiği konusunda herhangi bir şüphe halinde davanın yeniden görülmesi istenebilmekteydi. Ancak bu ikinci defa aynı yerde görülemez, başka bir mahkemeye havale edilmesi gerekirdi. Aynı milletten iki kişi arasındaki davalar ise konsolos veya elçi tarafından görülmüş, Osmanlı adlî makamları müdahalede bulunmamıştır.

3.2 Dubrovnik'e Verilen Emânnâmeler

Dubrovnik ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler Edirne'nin fethinden sonra başlamıştır. Çanakkale Boğazı'nın ve Balkanlar'dan İstanbul'a giden karayolunun Türkler' in eline geçmesi üzerine Dubrovnik Cumhuriyeti I. Murad'a elçiler göndererek Osmanlı topraklarında ticaret izni verilmesini istemişler, I. Murad da "mûtat vergiler dışında yılda 500 altın duka ödenmesi şartıyla" Dubrovnikliler'e ticaret serbestliği tanıyan bir Ahidnâmesi vermiştir.³³⁵ "1365 tarihli olan bu Ahidnâmesi" ile Dubrovnik Osmanlılar'ın haraçgüzârı olmuş ve Osmanlı himayesi altına girmiştir.³³⁶

1365 yılında verilen bu Ahidname, Yıldırım Bayezid'in tahta çıkışıyla (1390) yenilenmiş, Emîr Süleyman (1408) ve Çelebi Sultan Mehmed de (1414) kendi tahta çıkışlarında Ahidnâmeler vermişlerdir. "II. Murad Dubrovnik beylerine gönderdiği 10 Temmuz 1430 tarihli fermanda, kendi ülkesinde ticaret yaptıkları halde görüşüp tanışmak ve dostluk kurmak için elçi göndermediklerini belirtip bazı şikâyetlerde bulunmuştur." Bunun üzerine Dubrovnik Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'ne iki elçi göndermiştir. II. Murad da 6

³³⁵ Şerafettin Turan, "Dubrovnik" TDVİA, 1994, C.9, ss. 542-544.

³³⁶ Turan, "Dubrovnik" TDVİA, ss. 542-544

Aralık 1430 tarihli mektubunda gerekli vergileri ödemeleri şartıyla serbestçe alım satım yapabileceklerini bildirmiştir.³³⁷

Ticaret serbestliği dışında Dubrovnikliler'in uyması gereken kurallar ve onlara tanınan imtiyazlar Şubat 1442 tarihli fermanında daha ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre Dubrovnik tüccarları ancak mallarını sattıklarında "Edirne, Filibe ve Kratovo'da %2 gümrük vermek" yükümlü kılınmışlardır. Borçlu kalan birinin yerine bir başkası rehin tutulmayacak, Eğer Osmanlı topraklarında Dubrovnikli Müste'men ölürse malına ve servetine dokunulmayacaktır. İslâm miras hukukunda bu hususta müstemin mallarının devlete kalması gerekmektedir ancak burada Dubrovnikli Müste'menlere imtiyaz olarak servetine dokunulmaması hakkı tanınmıştır ve bu nokta çok önemlidir. Dubrovnik Cumhuriyet'inden olanlar arasındaki meseleler kendi aralarında çözülecek, bir Dubrovnikli ile bir Müslüman arasındaki anlaşmazlıklarda ise Osmanlı kadısına başvurularak çözümlenecektir. 1422'deki fermanında verilen imtiyazlara karşılık Dubrovniklilerin "500 duka olan vergisi yükseltilecek 1000 altın filori değerinde gümüş bir kap" olarak belirlenmiştir.³³⁸

Dubrovnik Cumhuriyetine en ayrıntılı Emânnâmeler Yavuz Sultan Selim döneminde verilmiştir. Bunları ilk kez Türkçe olarak neşreden Ahmed Akgündüz'dür.³³⁹

3.2.1 Dubrovnik Ticaret Fermanı

Tek nüshası ve sureti, Bursa Şer'iyeye Sicilleri, A, 20, sh. 387'de bulunan Dubrovnik Ticaret Fermanı, 918/1513 tarihinde tanzim olunmuştur. Daha önce de 886/1481 tarihinde gümrük tarifelerini Dubrovnik Beyleri lehine düzenleyen bir hükmün verildiğini bu belgeden öğreniyoruz (md.1). Bu fermanında da eski hükme uyularak gümrük vergisi oranları yeniden düzenlenmektedir.³⁴⁰

³³⁷ Turan, "Dubrovnik" TDVİA, ss. 542-544.

³³⁸ Turan, "Dubrovnik" TDVİA, ss. 542-544.

³³⁹ Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, III. Cilt, İstanbul, 1991, s.382.

³⁴⁰ Akgündüz, a.g.e., s.382.

**Hazihi Süret'ül-Hükm'iş-Şerif'il-Ahar-Li Kudvet'is Selatin'il-İzam. Zübbdet'il-
Havakın'il-Fiham Es-Sultan'il-A'dejil A'zam V'elhakan'il-Ecell'il- Efham Es-
Sultan Selim Şah -Tale Bekahu ve Nale Münahu**

Mefahir'ül-kudati vel-hükkam mezahir'üş-şerayi'i ve-lahkam Rumeli ve Anadolu Kadıları -Zide fadluhum- tevki'i refi'i hümayiin vasıl olıcak ma'lum ola kim;

1. Bundan akdem Memalik-i Mahrüsemde iskelelerin kadılarına ve eminlerine hüküm gönderüp müslümandan yüz akçede iki akçe ve harbfden yüz akçede beş akçe ve Zimmî den yüz akçede dört akçe gümrük alına deyu emr olunduğı ecilden Dubrovnik Beğlerinin tacirlerinden dahi Memruik-i Mahrusemde olan iskelelerde yüz akçede beş akçe ve ba'zı iskelelerde dört akçe gümrük talep olunduğı için ve Dubrovnik Beğ/erinin elçileri gelüb bizüm tacirlerimizden iskelelerde yüzde dört akçe ve İstanbul'da beşer akçe gümrük talep olunmak hayfdır. Sabıkan verilen Ahidnâme'de ikişer akçe gümrük alına deyu emr olunmuşdur deyu sitte ve semânine ve semâne-mi 'ete Ramazan'ın evabiri tarihiyle müverrah hükm getürürb nazar olundukda mazmunda kaydolunup.

2. Dubronik Bazirganları benüm memalik-i mahrüseme ticaret ede-geldiklerinde ve gittiklerinde mezkür bazirganların rızıklarına ve davarlarına ve sair esbaplarına kimesne dahi edüb zahmet vermeye.

3. Ve yollarda Bac talep etmeye. Meğer ki, davarların ve meta'ların satar. Ol vakit satdıkları yerlerde adet üzere gümrüklerin eda edeler. Amma gümrükleri yüz akçede iki akçe alınmak üzere ola. Meta'ları satılmayacak olursa alub kendüler diledükleri yerlere ileder, kimesne mani' olmaya deyu emr olunub; sonradan yemni ik bal ile serir-i saltanata cülüs ettiğimde mezkürlerin tacirlerinden geru yüzde beşer akçe gümrük alınmasın emr etmiş idim.

4. Haliya Dubrovnik Beğlerinin elçileri olan İstebkosor Koçovik ve diğere İsteb Koçornik ve Yuvan Sarakovik ve Luka Bonik gelüb bizden beşer akçe alınmak zulümdür deyub Ahidnâmelerin ve hükümlerin ibraz ettükleri ecilden, haliya benüm izz-i huzuruma anlarun halleri ve ol Ahidnâme arz olundukda, buyurdum ki;

5. Bunların Ahidnâmeleri milcibince amel edüb bunların tacirleri davarların ve meta'ların satdukları yerlerde adet üzere gümrüklerin eda edeler; amma gümrüklerin yüzde iki akçe vereler, ziyade vermeyeler.

6. Ve gümrüklerin emin olan yerlerde eminler ve eminler olmayana yerlerde kadılar alub defter edüb hasıl olan akçe iki üç ayda bir defter bile Dergâh-ı Mu'allama göndereler.

7. Ve yollarda bunlardan kimesne Bac talep etmeye.
  8. Ve meta'ların satdıklarında ne yere alub gitmek isterler ise, alub gideler.
  9. Ve bunları hilaf-ı emr kimesne üşendirmeye. Şöyle ki, hilaf-ı emr bunları kimesne üşendirecek olursa, siz ki, kadıarsız, getürdüb haklarından gelesiz, eslemeyeni yazub bildüresiz.
  10. Ve bunların tacirleri kumaşların ve gayrın satdıkları yerlerde kumaşları ve gayrı gerek kurudan gelsün gerek denizden gelsün, yüzde iki akçe hesabı üzere gümrüklerin alub vech-i meşruh üzere zabt ve defter edüb hasıl olan akçeyi iki üç ayda bir kapuma gönderesiz.
  11. Hilaf-ı emr bunları kimesneye üşendirmeyesiz. Şöyle ki, zıkr olan Dubrovniklilerin Bazirganları kendülerin iskelelerinden gayrı benüm iskelelerimden kumaş ve sair esbab alub gidecek olurlarsa, ol vakit dahi yüzde iki akçe gümrük vereler, ziyade vermeyeler. Amma kendülerin iskelelerinden alub gidecek olurlarsa, hilaf-ı kanun gümrük alınmaya.
- Şöyle bileler, alamet-i şerife i 'timad kılalar.

Tahriren fil-yevm 'is-sübi' vel-işrfn min Zilhicce't'iş-Şerife sene semiin-!aşerete ve tis'a-mi'ete.

Bi Makam-ı Bursa

3.2.1.1 Ferman'ın Getirdiği İmtiyazlar

1. Bu Fermanla Dubrovnikli tüccardan alınan gümrük vergisi oranı belirlenmiştir. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Müslüman ve Zimmî lerin vergi oranı belirlenmiş, Dubrovnikli tüccarların vergi oranı Zimmî lerden alınan vergi oranıyla aynı olmasına karar verilmiştir.
2. Fermana göre Dubrovik'li tüccarların mallarına, hayvanlarına kimse zarar vermeyecektir.³⁴¹
3. Ticaret yaparken yollarda kimse onlardan Bac yani vergi talep etmeyecektir. Osmanlı'da ticaret ve seyahat ederken halk birçok vergi kaleminden sorumludur. Ancak Dubrovnikli tüccarlar bu vergilerden muaf tutulmuştur.³⁴²

---

³⁴¹ Dubronik Bazirganları benüm memalik-i mahrüseme ticaret ede-geldiklerinde ve gittiklerinde mezkür bazirganların rızıklarına ve davalarına ve sair esbablarına kimesne dahi edüb zahmet vermeye.

³⁴² Ve yollarda bunlardan kimesne Bac talep etmeye.

4. Tüccarların mallarını diledikleri gibi satabilecekleri vurgulanmıştır, eğer tüccarlar mallarını satamazlarsa istedikleri yere gidip mallarını satabilirler.
5. Yine Fermandan anlaşılacağı gibi Sultan Yavuz'un tahta çıktığı yıl tüccarlar gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Ferman'a göre bu muafiyet daha önceden taahhüt edilmiştir.
6. Fermanda üzerinde durulan diğer husus ise, Dubrovnikten gönderilen elçilerin istekleri üzerine tüccarlardan alınan vergi düşürülmüştür. Elçiler padişahın huzuruna çıkarak daha önce verilen Ahidnâmelere uygun olarak alınan vergi oranının yeniden düzenlenmesini istemişlerdir. Alınan yüz akçede beş akçe vergi oranı yüz akçede iki vergiye indirilmiş, daha fazlasının alınmaması vurgulanmıştır.
7. Ferman'a göre kimse tacirleri rahatsız etmeyecek, tacizde bulunmayacaktır. Tüccarları rahatsız edenler cezalandırılacaktır.

Yavuz Sultan Selim'in verdiği bu Ferman kuşkusuz ki bir emân örneğidir. Tüccarlara verilen imtiyazlı yaklaşımın yanı sıra mallarına ve canlarına dokulmasının yasaklanması bunun bir emân olduğunu bize gösterir. Ayrıca Osmanlı hoşgörüsünün yine güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toprakları içerisinde vatandaşlık statüsünde olmayan kişilerin dahi, hükümdarın huzuruna çıkıp vergiye itirazlarına kayıtsız kalınmamıştır. İspanya'da yaşayan Müslüman ve Yahudi tüccarlara yapılan muameleyle karşılaştırıldığında Osmanlı'nın bu yaklaşımı çok değerlidir.³⁴³

3.2.2 Yavuz Sultan Selim Tarafından Verilen Ahidnâme

Tek nüshası ve sureti, Bursa Şer'iyeye Sicilleri, A, 20, sh. 387/b'de bulunan Ahidnâme, daha önce Fatih ve II. Bayezid devrinde verilen imtiyaz fermanlarının tekrarı mahiyetindedir. Yine Yavuz Sultan Selim tarafından verilmiştir. Ahmed Akagündüz tarafından ilk defa neşredilmiştir. Ayrıca yine Ahmed Akagündüz'e göre bu Ahidnâme insan hak ve hürriyetleri açısından, altınla tarihe yazılması gereken şaheserlerden sadece biridir.³⁴⁴

---

³⁴³ Kılıç, a.g.e., s.90.

³⁴⁴ Akgündüz, a.g.e., s.385.

AHİDNAME-İ DUBROVNİK

Nişan-ı şerif-i ali-şan-ı Sultan-ı ve tuğra-i garray-ı kiti-sitan-ı Hakan-ı –Nüffize bil-avn'is-Samedani vel-menn'is-Sübhani- hükmi oldur ki;

1. “Bundan evvel Dubrovnik küffarı ve beğleri merhümeyn mağfüreyn dedem Sultan Muhammed Han ve babam Sultan Beyezid Han -Tabe serahüma- zamanlarında istikamet birle ita 'at gösterdikleri sebebden, şimdiki halde atebe-i ulyama mezkur beğler elçiler gönderüb benden şefkat ve merhamet ve inayet tevakku edüb yeni ahidname taleb ettikleri ecilden ben dahi mezid-i merhamet-i Padişahanemden merhamet ve şefkat edüb bu hükm-i cihan-muta'ı vacib'ül-ittiba'ı verdim ki, min b'ad zıll-i zalil-i havza-i devletimde müreffeh'ül-hal olalar.”

2. Ve buyurdum ki, sabıkan babam -Tabe serahu- zamanında verdikleri on iki bin beş yüz filori sal be sal adet-i kadime üzere elçileriyle Dergâh-ı Mu'allama göndereler. Ve min ba'd mezkûrlardan bu zikr olan on iki bin beş yüz filoriden ziyade harav taleb olunmaya.

3. Ve mezkûrların hisarlarına ve vilayetlerine ve kendülerine benüm sancak beğlerümden ve subaşılardan ve tımar erenlerinden fil-cümle benüm saye-i saltanatımda olan kimesnelerden vechen minel-vücuha ve nev'an minel-enva' ziyan ve elem yetişmeye.

4. Ve bundan evvel kal'aları ve illeri ve köyleri ne vech üzere emn ü emân içinde olı-gelmişlerse; yine ol vech üzere emn-ü emân içinde olalar.

5. Ve bunların cevanibinde olan illerden, yağı olsun ve ilik olsun, kurudan ve yaşdan olsun, mezkurların kal 'alarına geleler ve gideler. Hiç ehad man i' olub medhal kılmaya. Ve bunların bazirganları benüm Memalik-i Mahrüseme ticaret edeler, geleler ve gideler. Mezkûr bazirganların rızıklarına ve davalarına ve sair esbahlarına kimesne dahi edüb zahmet vermeye.

6. Ve yollarda dahi bac taleb etmeyeler. Meğer ki, davarlarını ve meta'larını satdıkları yerlerde adet üzere gümrüklerin eda edeler. Amma gümrükleri yüz akçeden iki akçe alınmak üzere ola. Ve meta'larını satılmayacak olursa alub kendüleri diledikleri yere ilemeler, kimesne mani' olmaya.

7. Ve alımları olan yerlerden eğer şer'le sabit ve zahir olursa alalar. Ve şahidleri Dubrovnik'den olan kimesnelerin şahadetleri mezkurların alımları hakkında memnu' ola. Eğer alımları müslümanlardan olursa, kadı katına varalar. Şöyle ki, şer'le sabit olursa alalar.

8. Ve aharın borcu için Dubrovnik'den geleni dutmayalar. Belki boçrlu kim ise, bu hususda anı dutalar. Siz ol ildensiz deyu anı incitmeyeler.
9. Eğer benüm Memalik-i Mahrüsemden bir kimesnenin rızkın alub Dubrovnik'e kaçsa, gerekdir ki, adet üzere anda dahi teftiş oluna. Ta kimesnenin rızkı zayi' olmayam. Dubrovnik'den ki, bir kimesne benüm Memalik-i Mahrüseme gelüb bundan müteveffa olsa, rızkına beytümalcı dahi eylemeye. Belki andan vereseşi gelüb rızkın zabt eyleyeler. Ve benümle adavet eyleyen kafirler illerinden bazirganlar mezkurların illerine ticarete gelürlerse, hiç ehad mani' olmaya.
10. Ve mezbûrların illerine ve kendülerine benüm Memalik-i Mahrüsemde olan kimesnelerden bir kimesne ziyan edecek olursa ki, bana arz oluna, gereği gibi hakkından gelüb rızıkların tazmin etdürem.
11. Atam ve dedem ruhiyçün ve dinüm hakkıyçün, oğlancıklarım başıyçün, nitekim bana bu vech üzere doğruluk ve rastlık birle kullukların eda ederlerse, bu şartlarından dönmeyem. Şöyle bileler, alamet-i şerif e i 'tim ad kılalar.

Tah ri ren fil-yevm 'is-sabit' vel-işrin min Zilhicce'tiş-Şerife sene semfin-'aşerete ve tis 'a-mi'ete.

Bi Makam-ı Bursa

3.2.2.1 Ahidnâme'nin Önemi ve Verilen İmtiyazlar

Yavuz Sultan Selim verdiği Ahidnâme'nin ilk maddesinde Dubrovniklilerin babasının ve dedesinin zamanından beri itaat ettiğini vurgulayarak bu Ahidnâmeyi verdiğini belirtilmiştir. 1512 yılında verdiği fermanla hemen hemen aynı imtiyazlar verilmiştir. Ancak bazı noktalarla Ahidnâmesi verilen fermanı ayrılmaktadır. Verilen Ahidnâmesi fermana göre daha ayrıntılıdır. 1512 yılındaki fermanı tüccarların taciz ve rahatsız edilmemesi ve mallarına dokunulmaması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Ahidnâme'de emân içerisindeki olacakları taahhüt edilmiştir. Şüphesiz ki verilen fermanı bunu taahhüt etmektedir. Ancak emân içinde olacaklarının bizzat belirtilmesi çok kıymetlidir. Ayrıca Ahidnâmeden asla dönülmeyeceği yönünde bir yemin söz konusudur ki bu yemin fermanı yer almamaktadır. Ferman daha çok verilecek olan verginin belirlenmesi ve tüccarlara verilen bazı imtiyazları ve halkın onlara nasıl davranması gerektiğini bize

gösterir niteliktedir. Ancak Ahidnâmede devletinde bu verilen imtiyazlara uyacağı ve bundan asla geri dönmeyeceğini vurgulanmaktadır.³⁴⁵

Ahidnâmenin verdiği imtiyazlara bakıldığında;

1. Osmanlı imparatorluğu içerisindeki kimsenin tüccarlara ziyan vermemesi emredilmiştir.³⁴⁶
2. Kimse tüccarların ticaretine mâni olmayacak.
3. Tüccarlar istedikleri yerde ticaret yapabilecek.
4. Verdikleri gümrük vergisi dışında diğer vergilerden muaf tutulacaklar.³⁴⁷
5. Ticaret yaptıkları yerlerde haksızlığa uğrarlarsa Dubrovniklilerin yaptığı şahidlik kabul edilecek, Müslümanlar sorun yaşarlarsa kadıya başvurabilecekler.

---

³⁴⁵ Atam ve dedem ruhiyün ve dinüm hakkıyçün, oğlancıklarum başıyçün, nitekim bana bu vech üzere doğruluk ve rastlık birle kullukların eda ederlerse, bu şartlarından dönmeyem.

³⁴⁶ Ve mezburların hisarlarına ve vilayetlerine ve kendülerine benüm sancak beğlerümden ve subaşılardan ve tımar erenlerinden fil-cümle benüm saye-i saltanatımda olan kimesnelerden vechen minel-vücuha ve nev'an minel-enva' ziyan ve elem yetişmeye.

³⁴⁷ Ve yollarda dahi bac taleb etmeyeler. Meğher ki, davarlarını ve meta'larını satdıkları yerlerde adet üzere gümrüklerin eda edeler. Amma gümrükleri yüz akçeden iki akçe alınmak üzere ola. Ve meta'larını satılmayacak olursa alub kendüleri diledikleri yere ilederler, kimesne mani' olmaya.

SONUÇ

Diğer din mensuplarıyla olan ilişkiler, Dinler Tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Farklı dine mensup kişilerin, birbirleriyle olan etkileşimi sırasında nasıl bir tavır aldığı önemli bir husustur. Arzulanan ve beklenen durum müsamaha ve zimmet olsa da özellikle İslâm'a göre muharref fakat ilahi kökenli kabul edilen dinlerden olan Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinde kendilerine göre kâfir olanlara karşı İslâm'ın gayr-i müslimlere yönelik müsamaha ve zimmet yaklaşımın benzeri bir gelenek ve uygulamanın olmadığı tarihen sabittir. Bir başka ifadeyle, Emânnâmeler ve Ahidnâmelerde kendisini gösteren özgürlükleri ve güvenliği düzenleyen Zimmî hukuku, Osmanlı çağında başka ülke ve coğrafyalarda örneği olmayan bir özgün İslâmî gelenektir.

Gerek akademik literatürden gerekse ilgili medya kaynaklarından anlaşılacağı üzere, sürekli insan hakları ve inanç özgürlüğü vurgusu yapan Batılı siyasiler, düşünürler ve yazarlar, kendi Batı geleneklerinin tarihinde, diğer din ve inanç mensuplarına yönelik dışlayıcı, Hıristiyan olmaya zorlayan, haçlı zihniyet ve şiddeti ekseninde gelişmiş kilise-devlet ilişkilerine dayalı saldırgan ve kolonyalist dinî-siyasi geçmişlerini unutmış görünmektedirler. Günümüze gelindiğinde ise, bu tezde bazı örneklerle anlatılmaya çalışıldığı üzere, 'azınlıklar'ın (gayr-i müslim topluluklar ve teb'alar) özgürlüklerini ve güvenliklerini o çağlarda benzeri olmayan şekilde garanti altına alan Emânnâme ve Ahidnâme hukukuna dayalı Osmanlı millet sisteminin, çağdaş Batı siyaset ve sosyolojisinde model alınması gerekirken, bugünün Avrupa'sında İslâm'a fobik, nefret söylem ve suçlarının siyasete ve kültüre hâkim olduğu görülmektedir. Batı akademik ve siyasi çevrelerinde bu tartışmanın günümüzde Müslüman ülkelerdeki gayr-i müslim azınlıkların temel hakları ve inanç özgürlükleriyle ilgili olarak da gündeme getirilmeye çalışılması, her halükârda Müslüman ülkelerde gayr-i müslimlerin tarihten gelen özgürlüklerini (inanç-ibadet-mabet) savaş ve şiddet sarmalına düşmüş bölgeler ayrı olmak üzere- sürdürdükleri gerçeğini değiştirmemektedir.

Hız. Peygamber döneminde başlayan emân geleneğinin bilindiği kadarıyla diğer dinî geleneklerde var olmamasının yanı sıra Dünya Tarihinde İnsan Hakları Beyannamesinden yüz yıllar öncesinde din ve vicdan hürriyetinin yanında, can ve mal

güvenliğini temin eden bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Medine sözleşmesiyle başlayan hoşgörülü tutum, çoğu İslâm Devletinde de devam etmiş ve şüphesiz ki dinî İslâm olan devletlerarasında var olan Osmanlı devletinde doruk noktasına ulaşmıştır. Osmanlı devletinde sayısız Emânnâme örneğine rastlanmaktadır. Osmanlı'nın ötekine bakışı yani kendisinden olmayana karşı tavrı bu belgelerde açıkça görülmektedir. Emânnâme geleneği şunu net bir biçimde ortaya koymaktadır; Osmanlı Devleti Cihanşumul bir devlet olmak adına gaza ve fetih yaparken, feth olunan bölgedeki halka hoşgörülü bir yaklaşım sunmuş, hatta belirli şartlar altında yaşamlarını garanti altına almıştır. Osmanlı Devleti verdiği birçok Emânnâme'de Hz. Peygambere atıfta bulunmuş verdiği ayrıcalıklarla dünya tarihi içerisinde pek az örneğini gördüğümüz belgelere imza atmıştır.

Emânnâmelerin veriliş şekli bakımından da farklı örnekleri barındırdığı söylenebilir. Her emân bir savaş sonucunda verilmemiş, bizzat gayr-i müslimlerin başvurusu ve zimmet anlaşması altına girmek istemeleri durumunda da verilmiştir. Bu önemli bir husustur. Kendi istekleriyle bir devletin boyunduruğu altına girmek isteyip istemedikleri sorusu akla gelebilir ama gayr-i müslimlerin Osmanlı egemenliğine girmek istemelerinin nedeni Osmanlı'nın adil yönetimi ve can-mal güvenliğinin taahhüdüdür.

Özellikle Vlatadon manastırına verilen Emânnâme eşine az rastlanır bir biçimde verilmiştir. Balkanlarda savaşlar devam ederken Vlatadon manastırı keşişleri Osmanlı'nın savaşı kazanmasını istemiş ve savaş sırasında Osmanlı askerlerine yardım etmişlerdir. Vlatadon manastırına bu davranışından dolayı geniş imtiyazlar verilmiştir. Tezin ilgili bölümlerinde gösterildiği gibi, Vlatadon manastırının tarihi anlatılırken manastırın en müferreh döneminin Osmanlı devleti hâkimiyetindeki dönemi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca verilen Emânnâmeler dönem padişahıyla sınırlı kalmamış ömürlük bir korumayı taahhüt etmiştir. Örneğin ikinci bölümde açıklandığı üzere Prodromos manastırına dört adet emân verilmiştir. Padişahlar kendinden önceki hükümdarın taahhütlerini yenilemiş ve hatta genişletmiştir. Prodromos manastırı keşişleri kendilerine 14. Asırda verilen bu taaddütleri 19.asırda dahi kullanmışlardır.

Vlatadon manastırı keşişleri de yine kendilerine verilen imtiyazları dört padişaha yenilemiş ve hatta kendilerinden fazla vergi talebinde bulunan tımarlıları şikâyet etmek için ellerindeki belgeleri (Emânameler) kullanmışlardır. Bu belgelerin yani

Emânnâmelerin devlet başkanın lütfu olmasına karşın, yine de verilen toplulukların haklarını kuvvetli bir şekilde korumuş olması dikkat çekicidir.

Osmanlı hükümdarları birçok Emânnâmenin sonunda kendilerinin ve kendinden sonrakilerin bu akdi bozmamaları emretmiş ve mesela Fatih bu akdi bozan kişilere beddua (Bosna Emânnâmesi) etmiştir. Kendisinden bile ötekini (diğer din mensupları) koruyan yaklaşım hiçbir dünya devletinde görülmemiştir.

Emânnâmeler genel hatlarıyla can-mal güvenliğinin taahhütlerini içerse de ayrıntıları itibariyle birçok imtiyazı da içeren belgelerdir. Özellikle verilen imtiyazlar vergi konusunda verilen imtiyazlardır. Emânnâmelerin verildiği bölge ve kurumlar (kilise-manastır) birçok vergiden muaf tutulmuştur. Ekonomik tasarrufları kendilerine bırakılmıştır. Öteki olarak bir devlet içerisinde güvenli bir şekilde yaşamın dahi çok zor olması beklenirken Osmanlı bu kişilere ekonomik anlamda da kolaylıklar sağlamıştır.

Emânnâmelerle birlikte gelen sadece ekonomik anlamda bir serbestiyet ve imtiyaz değildir. Emân alan gayr-i müslimler müslümanları rahatsız etmemek şartıyla ibadetlerini özgürce ifa edebilme hakkına da sahip olmuşlardır. Ayrıca Osmanlı gayr-i müslimlerin ibadethanelerine de müdahale etmemiş ve Galata Emânnamesiyle birlikte kendi cemaatleri çevresinde örgütlenmelerine izin verilmiştir.

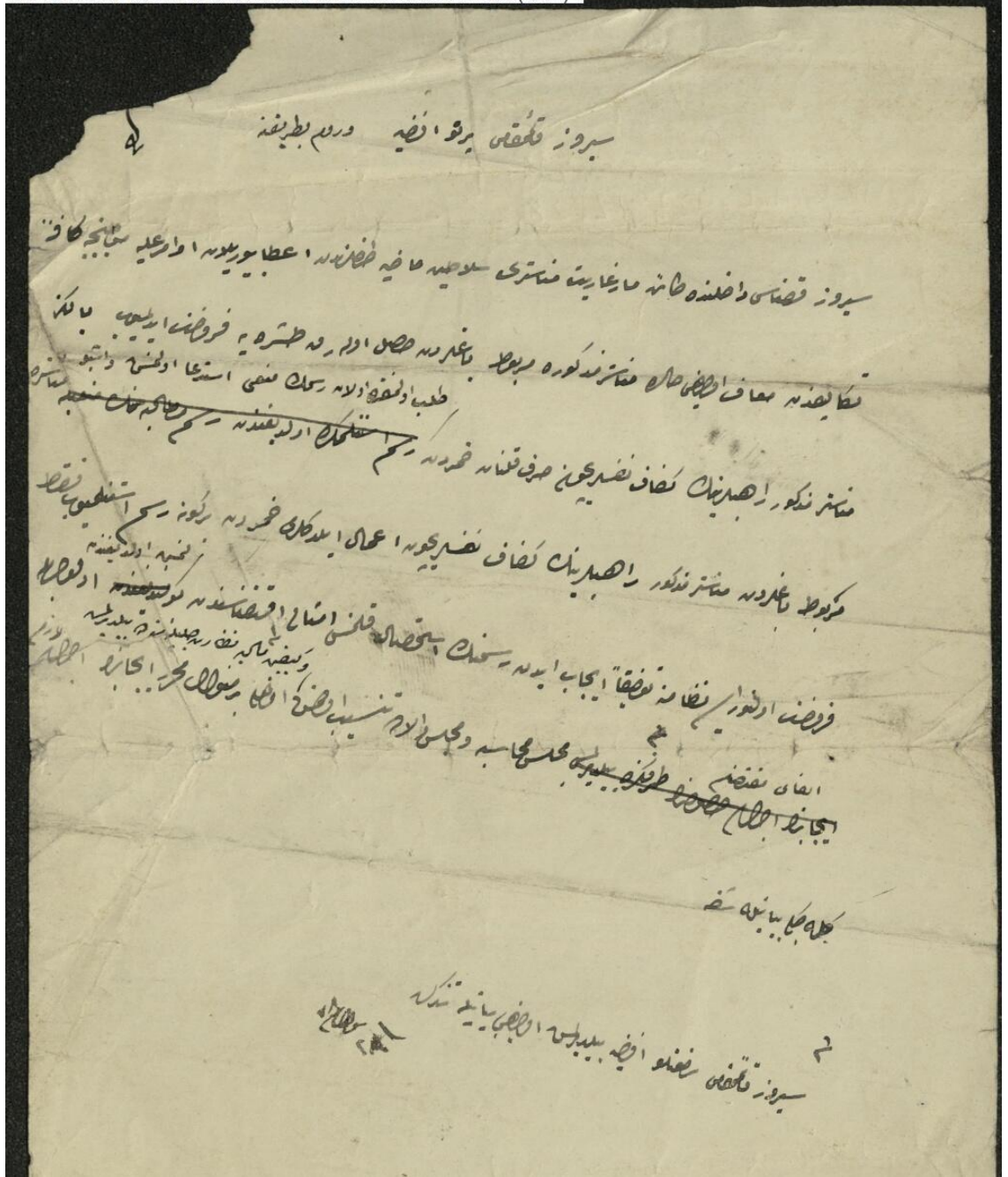
EKLER

EK 1. Medine Vesikası

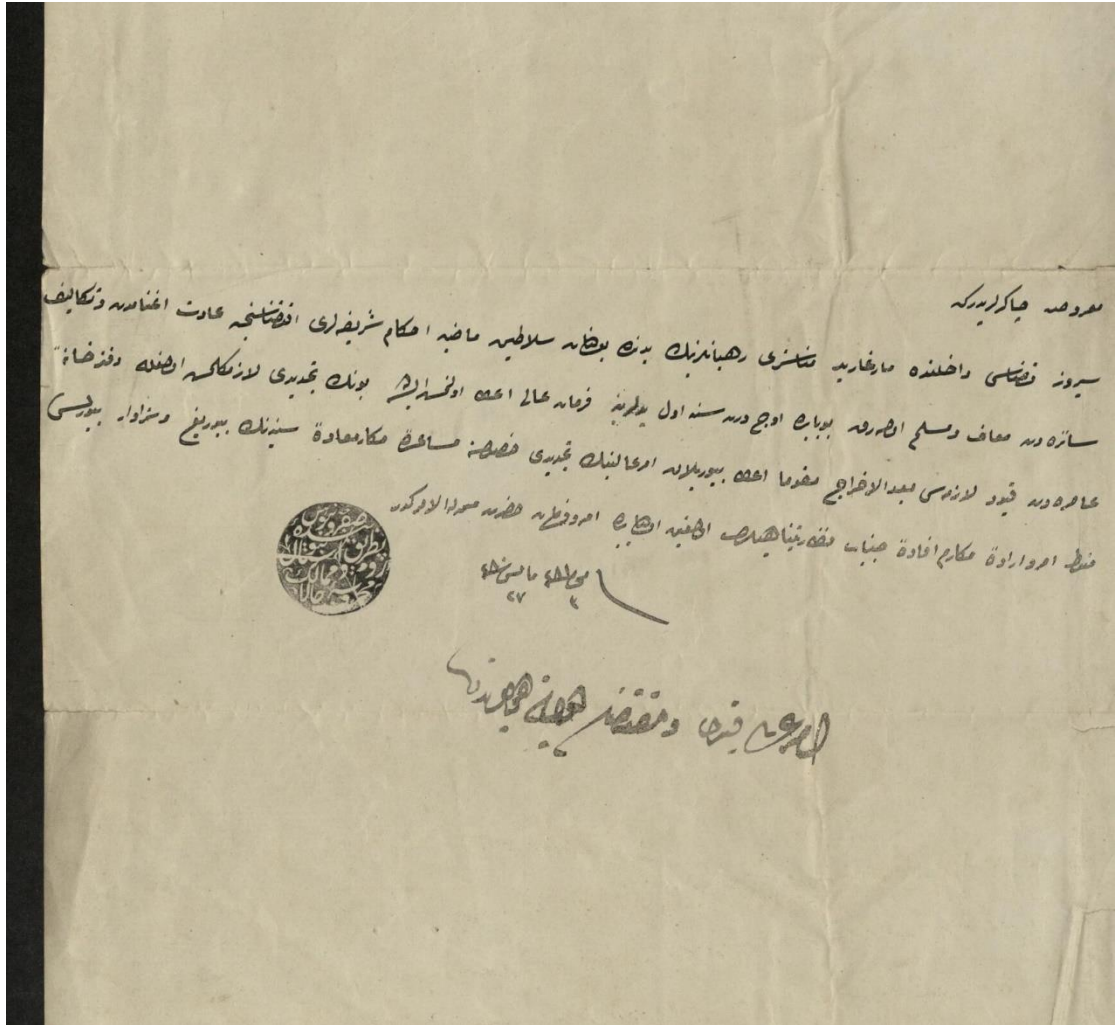
“Bismillâhirrahmânirrahîm. **1.** Bu vesika, Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve bunlara tâbi olanlarla sonradan onlara katılmış olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için düzenlenmiştir. **2.** Vesikayı imzalayanlar diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil eder. **3.** Kureyşli muhacirler kan diyetlerini ödemeye katılacaklar ve savaş esirlerinin fidyesini müminler arasındaki mâkul esaslara ve adalete göre ödeyeceklerdir. **4.** Avfoğulları daha önce olduğu gibi kan diyetini ödemeye iştirak edecek ve Müslümanların teşkil ettiği her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında adalet prensibine göre verecektir. **5.** Hârisoğulları daha önce olduğu gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında adalet çerçevesinde verecektir. **6.** Sâideoğulları, daha önceki yaptıkları gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasındaki adalete göre verecektir. **7.** Cüşemoğulları, evvelce uygulandığı gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasındaki adalet prensibine göre verecektir. **8.** Neccâroğulları eskisi gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre, savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında uygulanan mâkul esaslara ve adalet prensibine göre verecektir. **9.** Benî Amr b. Avf, daha önce olduğu gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında kabul edilen esaslar ve adalet çerçevesinde verecektir. **10.** Nebîtoğulları daha önce yaptıkları gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini mâkul esaslar ve adalet çerçevesinde verecektir. **11.** Evsoğulları eskiden olduğu gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini mâkul esaslara ve adalete göre verecektir. **12a.** Müminler, kendi aralarında ağır malî sorumluluklar altında bulunan hiç kimseyi bu halde bırakmayacak, fidyesini veya kan diyeti gibi borçlarını mâkul esaslara göre ödeyecektir. **12b.** Hiçbir mümin diğer müminin mevlâsı ile ondan habersiz bir anlaşma yapamayacaktır. **13.** Takvâ sahibi müminler saldırganlara, haksız bir fiil tasarlayanlara ve cürüm işleyenlere, bir hakka tecavüz edenlere, müminler arasında karışıklık çıkarmak isteyen kimselere karşı olacak ve bunlardan biri kendilerinden bir kişinin evlâdı bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır. **14.** Hiçbir mümin kâfir için bir mümini öldüremez ve mümin aleyhine kâfire yardım edemez. **15.** Allah’ın zimmeti, himaye ve teminatı tektir, dolayısıyla müminlerden -yetki bakımından- en aşağı derecede olan birinin kabul ettiği

himaye onların hepsini bağlar, zira müminler birbirinin kardeşidir. **16.** Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramadan ve onların düşmanlarıyla yardımlaşmadan yardımımıza hak kazanacaktır. **17.** Müminler arasında geçerli olan barış tektir. Hiçbir mümin Allah yolunda girilen bir savaşta diğer müminleri hariç tutarak bir anlaşma imzalayamaz; anlaşma ancak müminler arasında eşitlik ve adalet çerçevesinde yapılacaktır. **18.** Savaşa katılan bütün askerî birlikler nöbetleşe görev yapacaktır. **19.** Müminler birbirinin Allah yolunda akan kanlarının intikamını birlikte alacaktır. **20a.** Takvâ sahibi müminler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar. **20b.** Hiçbir müşrik bir Kureyşli'nin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir müminin Kureyşliler'e müdahalesine engel olamaz. **21.** Bir kimsenin bir müminin ölümüne yol açtığı kesin delillerle sabit olur ve maktulün velisi diyete razı olmazsa o kimse kısas hükümlerine tâbi olur; bu takdirde bütün müminler öldürene karşı tavır alır. Bunlara sadece bu hükmün uygulanması için hareket etmek helâl olur. **22.** Bu yazının içeriğini kabul eden, Allah'a ve âhiret gününe inanan bir müminin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak yer bulması helâl değildir; kâtile yardım eden veya sığınacak yer gösteren kimse kıyamet günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ve artık kendisinden ne bir para ne de bir tâviz kabul edilecektir. **23.** Üzerinde ihtilâfa düşülen konular Allah'a ve resulü Muhammed'e arz edilecektir. **24.** Yahudiler müminler gibi savaş devam ettiği müddetçe savaş masraflarını kendileri karşılayacaktır. **25a.** Avfoğulları Yahudileri müminlerle birlikte bir ümmet teşkil eder. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir. Buna mevlâları da dâhildir. **25b.** Haksızlık yapan veya suç işleyen kimse yalnız kendine ve aile fertlerine zarar vermiş olacaktır. **26.** Benî Neccâr Yahudileri Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahiptir. **27.** Benî Hâris Yahudileri Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaktır. **28.** Benî Sâide Yahudileri Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahiptir. **29.** Benî Cüşem Yahudileri Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaktır. **30.** Benî Evs Yahudileri Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahiptir. **31.** Benî Sa'lebe Yahudileri de Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahiptir. Haksız bir fiil işleyen kimse sadece kendine ve aile fertlerine zarar vermiş olacaktır. **32.** Cefne kabilesi Sa'lebe'nin bir koludur, dolayısıyla onlar gibi mülâhaza edilecektir. **33.** Benî Şetîbe Yahudileri de Avfoğulları Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaktır. Şüphesiz iyilik, günah ve kötülükten farklıdır. **34.** Sa'lebe'nin mevlâları bizzat Sa'lebîler gibi kabul edilecektir. **35.** Yahudilere sığınmış olan kimseler bizzat Yahudiler

gibi kabul edilecektir. **36a.** Yahudilerden hiçbir kimse Hz. Muhammed'in izni olmadan - müslümanlarla birlikte savaşa- katılamayacaktır. **36b.** Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Bir adam öldüren kimse yalnız kendinî ve aile bireylerini sorumluluk altına sokmuş olur. Bu sorumluluktan kaçmak haksızlıktır. Allah bu kurallara riayet edenlerle beraberdir. **37a.** -Medine'ye yönelik bir saldırı olması halinde- Yahudiler ve Müslümanlar kendi savaş masraflarını kendileri karşılayacak, bu sahîfede gösterilen kimselere savaş açanlara karşı yardımlaşacaktır. Onların arasında kötülük değil iyi niyet ve samimiyet hâkim olacaktır. Bu vesikadaki bütün kurallara muhakkak riayet edilecektir. **37b.** Hiçbir kimse müttefiklerine karşı suç işleyemez; mazluma muhakkak yardım edilecektir. **38.** Yahudiler müslümanların yanında savaştıkları müddetçe harcamalara katılacaklardır. **39.** Yesrib vadisi bu sahîfede adı geçenler için mukaddes bir yerdir. **40.** Himaye altındaki kimse bizzat himaye eden gibidir; ne zulmedilir ne de kendisi zulüm işleyebilir. **41.** Himaye hakkına sahip kimselerin izni olmadıkça kimseye himaye hakkı verilemez. **42.** Bu yazıda adı geçen kimseler arasında meydana gelmesinden endişe edilen anlaşmazlık ve öldürme vak'alarının Allah'a ve resulü Muhammed'e arz edilmesi gerekir. Allah bu sahîfeye en iyi riayet edenlerle beraberdir. **43.** Kureyşliler ve onlara yardım edecek olanlar himaye altına alınmayacaktır. **44.** Bu vesikada zikredilen kişiler Yesrib'e saldıracak olanlara karşı yardımlaşacaktır. **45a.** Eğer Yahudiler, Müslümanlar tarafından barış antlaşması yapmaya veya barış antlaşmasına katılmaya davet olunursa bunu kabul edip anlaşmaya iştirak edeceklerdir. Din uğruna yapılacak savaşlar bu hükümlere tâbi değildir. **45b.** Medine'deki her zümre şehrin savunmasında kendine ait bölgeden sorumludur. **46.** Bu sahîfede adı geçenler için konulan şartlar hem Evs Yahudilerine hem de onların mevlâlarına sahîfede adı geçen kimseler tarafından tâvizsiz bir şekilde uygulanır. Kurallara mutlaka uyulacak ve asla aykırı hareket edilmeyecektir. Haksız kazanç sağlayanlar sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahîfede gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel şekilde riayet edenlerle beraberdir. **47.** Bu vesika haksız bir icraatta bulunan veya suç işleyenlere ayrıcalık sağlamaz yahut cezalandırılmasına engel olmaz. Savaş için yola çıkanlar da Medine'de kalanlar da emniyet içinde olacaktır; haksız bir fiil ve suç işlenmesi hali müstesnadır. İyilik yapanlar ve sorumluluğunun bilincinde olanlar Allah ve resulünün himayesi altındadır.”

“Siroz'daki Margarit Manastırı bütün vergilerden muaf tutulduğundan sahiblerin kendileri için imal ettikleri şaraptan vergi alınmaması.”

“Siroz sancağında Margarid Manastırı papaslarının adet-i ağnamdan ve sair tekaliften muafiyetlerine dair ellerindeki fermanların yenileştirilmesi istidasına dair İstanbul Rum Patriği Sefer Vityos mührü ile verilen arzuhal.”

Sultan II. Murad'in Yanyahlara verdiği amannâme

I. Metin

A.

Βασιλεὺς Μουράτ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, γράφω εἰς ἰσᾶς τοὺς Ἰωαννίτας, καὶ σᾶς συμβουλεύω νὰ ἔλθεστε θεληματικῶς νὰ μου παραδώσητε τὸ κάστρον σας καὶ νὰ με προσκυνήσετε διὰ βασιλείαν σας, διὰ νὰ μὴ με κινήσετε εἰς θυμὸν μέγαν καὶ ἔλθω ἰναντίον σας με τὰ στρατεύματά μου καὶ πάρω τὸ κάστρον σας με τὸ σπαθί μου. Καὶ τότε θέλετε πᾶθει τὰ ὄσα ἔπαθαν καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα, ὅπου θεληματικῶς δὲν με ἐπροσκύνησαν, καὶ ἑκατακόπησαν με τὸ σπαθί μου καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν μου ἐσκλαβώθησαν, καὶ Ἀνατολὴ καὶ Δύση ἐπωλήθησαν¹. Καὶ ὄρκον ἀναμεταξύ μας νὰ ποιήσωμεν, ὅτι νὰ μὴν σας ἐβγάλω ποτὲ ἀπὸ τὸ κάστρον σας, καὶ ἰσῆς πάλιν νὰ μὴν φανῆτε ἐπίβουλοι καὶ τῆς βασιλείας μου ἀπειθεῖς πώποτε.

II. Metin

B.

Μουράτ βασιλεὺς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως πρὸς τοὺς Ἰωαννίτας. Ἐβουλώθητε ἀκριβῶς ἀπὸ τὰς νίκας καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν προγόνων μου, ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἔβχλεν εἰς τὸ βασιλείον μου σύνορα καὶ με τὴν βοήθειάν του ὑπέταξα ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ αὐτὴν σχεδὸν τὴν Δύσιν· ὅτι ἐξω ἀπὸ τὰ βουνά σας ὄλοι μ' ἐπροσκύνησαν. Σᾶς παρκαίνω λοιπὸν, πρὶν δοκιμάσητε τὰ ὀλέθρια τοῦ πολέμου τέλη, πρὶν ἰδῆτε τὸ αἷμα πολλῶν ἀναιτίων χυνόμενον ἀδικῶς, νὰ με παραχωρήσητε τὴν πόλιν σας, ἂν θέλητε νὰ ποφύγητε τὸν ἀρανισμόν αὐτῆς καὶ ὄσα ἄλλα ἀπειθεῖς καὶ σκληροτράχηλοι ἔπαθαν, κατακοπέντες ἀπὸ τὸ σπαθί μου ἢ πωληθέντες ἀπὸ τοὺς στρατιώτας μου αἰχμάλωτοι εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. Σᾶς ὑπόσχομαι, ἂν με προσκυνήσητε, πίστεις ἐνόρκους, ἐγὼ μὲν νὰ μὴ σας ἐβγάλω ποτὲ ἀπὸ τὸ κάστρον σας, ἰσῆς δὲ νὰ μὴ φανῆτε ἐπίβουλοι καὶ ἀπειθεῖς τῆς βασιλείας μου. Πρὸς ἐξατε μὴπως ἀποβάλλοντες τὸ ζήτημά μου, δὲν ἔχητε πλεόν οὐδὲ καιρὸν νὰ μετανοήσητε.

Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'nın Yanya yöneticilerine verdiği amannâme * (1430)

† * Ορισμός ὑπερ Ἰστυλιεῦ δ Σινάν πασιὰς ὁ τοῦ Σουλτάν Μουράτ βε-
ζίρης εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ ἔτους ,σιϞλϞ' . . .

Τῆς κεφαλῆς τῶν κεφαλαίων καὶ ἀθένητον πάσης Δύσεως, τοῦ Σινάν
5 πασιὰ ὀρισμός καὶ χειρετισμός εἰς τὸν πανηγυρῖαιον μητροπολίτην Ἰωαν-
νίτων καὶ εἰς τοὺς ἐπιτιμοτάτους ἄρ | φ. 194^α | χορτες, τὸν τε καπετάνιον
Στρατηγόπουλον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Καπετάνου τὸν κῆρ Παῦλλον καὶ εἰς τὸν
προποσιτάτουρα τὸν Μπουήουβον καὶ εἰς τὸν πρωτασιγμήτη τὸν Σιατίζη
καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἄρχοντας τῶν Ἰωαννίνων, μικροὺς τε καὶ μεγάλους.
Νὰ ἡξεύρετε δι τι μῆς Ἰστυιλεν ὁ μέγας ἀθένητης νὰ παραλάβωμεν τοῦ
10 Δούκα τὸν τόπον καὶ τὰ κάστρον του. Καὶ ὤρισέν μας γούρ οὔτως : ὕαι
ὁποῖον κάστρο καὶ χώρα προσκυνήση μὲ τὸ καλόν, νὰ μηδὲν ἔχει κανένα
φόβον, οὔτε κακόν | φ. 194^β | οὔτε κουρσεμὸν ἀλλ' οὔτε κανέναν χαλασμόν.
καὶ ὁποῖον κάστρο καὶ χώρα δὲν προσκυνήσουσιν, ὤρισεν τὰ τὰ καταλύσω
καὶ νὰ τὰ χαλάσω ἐκ θεμελίων, ὥσπερ ἐποίησα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Διὰ
15 τοῦτο γράφω καὶ λέγω σας δι νὰ προσκυνήσετε μὲ τὸ καλόν καὶ μηδὲν
πλαγηθῆτε καὶ ἀκούσετε τῶν Φραγκῶν τὰ λόγια δι τίποτε δὲν σας θέλουν
ὠφελῆσαι, πλὴν ἂν σας χαλάσουν καθὼς ἐχαλύσασιν καὶ τοὺς Θεσσαλονικαι-
ους. Καὶ ἔτεκεν τούτου ὑμνέω σας τὸν Θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ | φ. 195^α | καὶ
τῆς γῆς καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἐπετὰ μονσάρια καὶ εἰς τοὺς
20 ἑκατὸν εἰκοσιτέσσαρες χιλιάδες προφήταις τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου
καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθὶ ὅπου ζώνομαι δι νὰ μηδὲν
ἔχετε κανέναν φόβον, μήτε αἰχμαλωτισμόν, μήτε πιασμόν παιδίων, μήτε ἐκκλη-
σίας νὰ χαλάσωμεν, μήτε μασιγίδι νὰ ποιήσωμεν ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκκλησιαίς σας
νὰ σημαίνουν καθὼς ἔχουν συνήθειαν. Ὁ μητροπολίτης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν
25 του τὴν ρωμαϊκὴν | φ. 195^β | καὶ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα οἱ
ἄρχοντες ὅσοι ἔχουσιν τιμάρια, πάλιν νὰ τὰ ἔχουσιν τὰ γονικά τους, τὰ ὀπο-
στικὰ τους καὶ τὰ πραγματὰ τους ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινοσ λόγον· καὶ
ἀλλὰ εἴτε ζητήματα θέλετε ζητήσαι νὰ οὔς τα δώσωμεν. Εἰ τὲ καὶ σταθῆτε
πεισματικὰ καὶ δὲν προσκυνήσετε μὲ τὸ καλόν νὰ ἡξεύρετε δι ὥσπερ ἑδια-
30 γονιατίσαμεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐχαλύσαμεν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐρη-
μώσαμεν καὶ ἀφανίσασιν τὰ πάντα, οὔτως θέλομεν χαλάσαι | φ. 196^α | καὶ
δοῦν καὶ τὰ πράγματά σας καὶ τὸ κρῖμα νὰ τὸ γυρέψη ὁ Θεὸς ἀπ' ἐαῦς . . .

۱۹۰
بنا که اولو باو شاه و درویش پناه سلطان محمد خان بن سلطان اولو خان پسر ازین
بی ای و کورکلی بیامه بی درویش و صغیر و ده حضرت رسولک علی الصلی و اولو کمال
سور خطیره صغیر و بر معین صغیر و یوز بگری حریح یک پیغادر صغیر و هوق
رو معین و اباج رو صغیر و پنج باشی راجع و اولو صغیر و کورکلی و کورکلی و
قاپی صغیر سدی کمالک خلفه کمالی و روح و اولو لره عتبه علیام و کورکلی و کورکلی
ابا بیاری یا یابو بیرو و بیرو و مار کید و اولو و در اغانا لری بیغور و بیرو و اولو قلع
مذکور و بیرو و کورکلی بیرو و کورکلی بیرو و کورکلی بیرو و کورکلی بیرو و کورکلی بیرو
کنده و لوه بیاری و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
بیرو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
ماله و زنگاری و ملکاری و مخزن و باغاری و ده کورکلی و کورکلی و کورکلی و کورکلی و کورکلی و کورکلی
و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
ضاعله و عوزیاری و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
سور کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
سار کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
عزیه ملک کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
الو بیرو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
ایرو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
مصلحت کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
و بازار کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو
شهر کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو و اولو کورکلی بیرو

EK.7 Fojnika Manastırında asılı olan Emân.

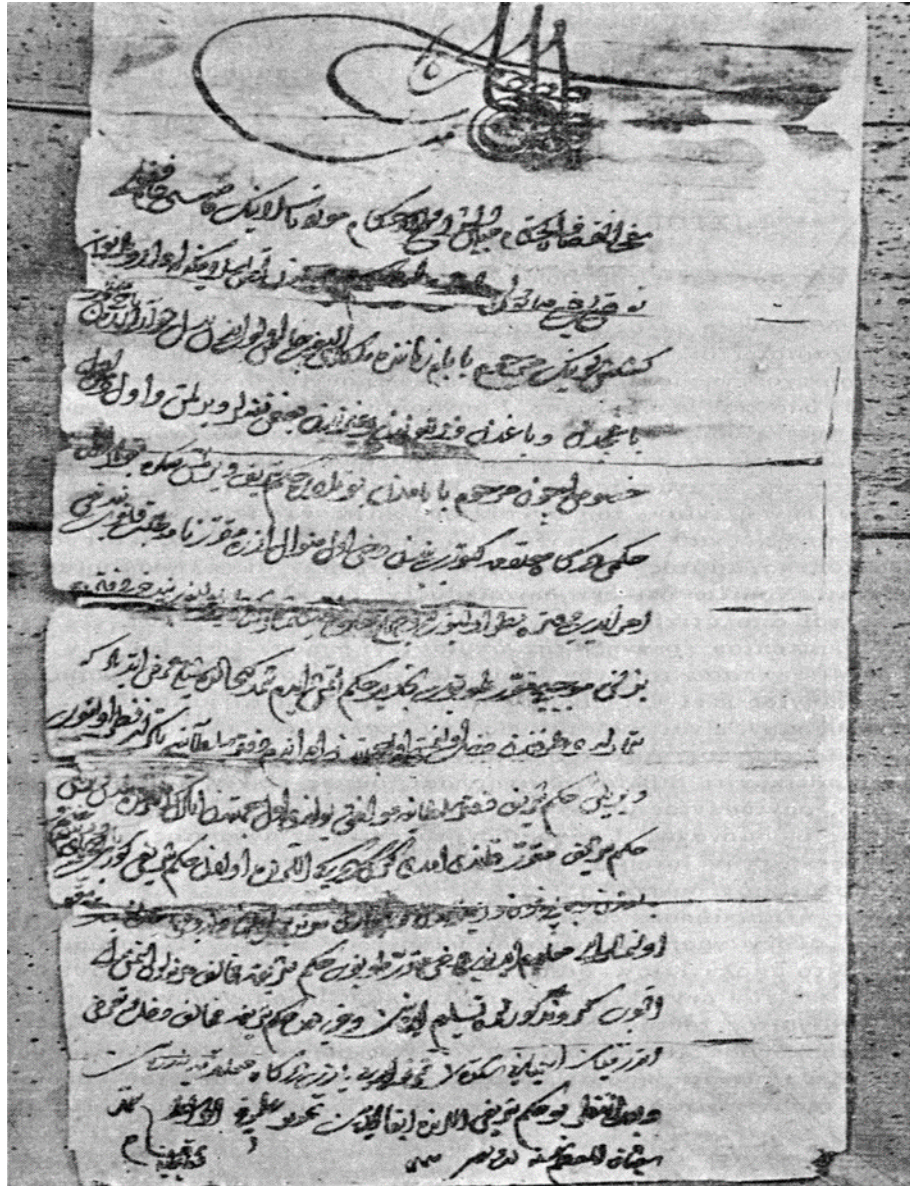

بوسنه رهبا نلرینه سلطان محمدخان مرحوم
ورد وکی عهدنامه نك صورتی

شاه هماهنگه اولدر که با که سلطه محمدخان جمله خوارق و عوارض معلوم
لینو اولدر تکاه فاه هماهنگه بوسنه رهبا نلرینه خیر غایب ظهوره کلوب بوج
زوراره و کلیه این کت مایه و درج اولیور رهبا نلرینه مکتبه طو لانه
و ما چوب کینل این ولایه اولدر که کلوب بزغ خاضه مکتبه خوشتر ساکن
اولیور کلیه این مکتبه اولدر و بوج حضرتنه و وزیر لرینه و رعایا
و مکتبه خلقتنه کت زوراره و غیره توضیح این مکتبه لرینه و جانانه
و مالینه و کلیه اینه و درج بایزه خاضه مکتبه آرم کتور لرینه
لر بریم که بری و کتیکه بر لونه بودو کار حقن لیکونه و اولیور بوج
علیه و سلج حقن لیکونه و بری مصحف حقن لیکونه و بوز بکیمی در سبب سغیر
حقن لیکونه و قوش نزع فلج لیکونه و بازلانک بوزو مکتبه لرینه
ما اولدر که بزغ خدمت و لرورد مطیع اولدر
نخ یوزم المربع ۸۱۳

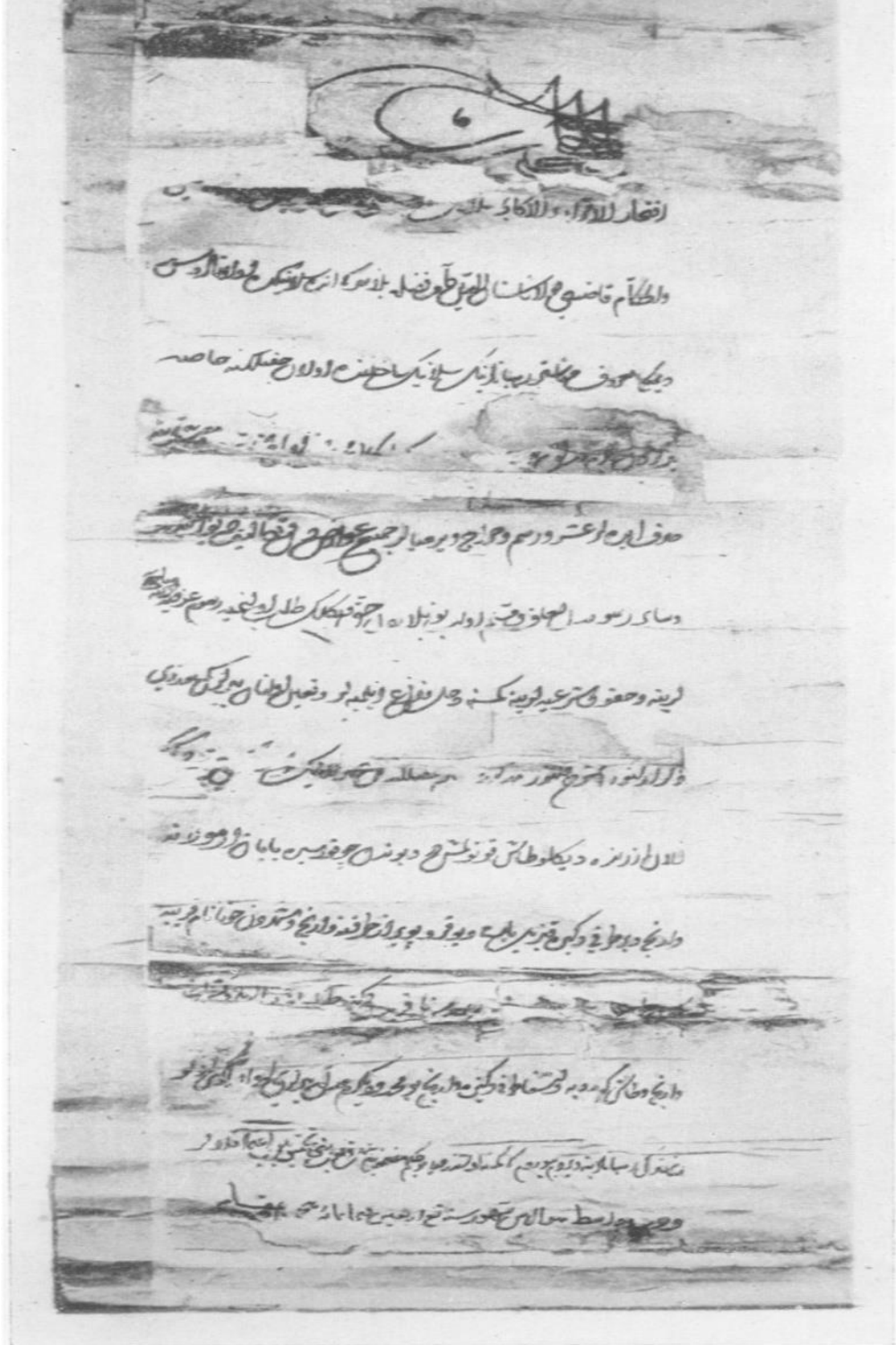
سلطان
محمدخان

EK. 9 II. Bayezid Tarafından Verilen Emânnâme

Vasdravellis, "Ανέκδοτον Φιρμάνιον της Μονής Βλαπτάδων του έτους 1486 ", Makedonia, IV(1955-60), s.533.

EK. 10 Fatih Sultan Mehmet Döneminde Vlataton Manastırına Verilen Emân.

“Franz Babinger, *Von Amurath zu Amurath-Vor-und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)*, *Oriens*, Oct. 31, 1950, Vol. 3, No. 2 (Oct. 31, 1950), Published by: Brill, s.258.”

۹۹۴۸۲
۱۶۰۷۵۰
۹۴۶۷۰
۲۱۸۴۲۰
۷۷۷۲۷
۶۶۶۶۶
۴۱۴۷۱
۹۹۴۸۲
۱۶۰۷۵۰
۹۴۶۷۰
۲۱۸۴۲۰
۷۷۷۲۷
۶۶۶۶۶
۴۱۴۷۱

عرضه بیعدار بود که
استایوله واقع بر اکثره سیواس جزیه سنک قدیمه در نوزخانه
ریز کبری بیگ در سوز الی اخی اولوب قران عالیله ایله محرمه تغییر یافته
تلفا سنکده محرمه قولدینک علی الاسامی بحریه ایله کوردو و کوی قلمرد
ایکوز طغوز خانه اولوب بوز صحنه قدیمه بوز صحنه بر خانه ایله
کچه کورده بیگ جزیه لری و بوز صحنه ایله بوز صحنه ایله بوز صحنه
مال اولمخله واستایوله کدو کلو کورده بیگ جزیه لری جمع ایون میا ستر
و دعایا متازعه و حال ایلامین چا محوز ایقان سیواس بر اکثره سنک
ایکوز طغوز خانه کدو کلون تغییر ایقان رعایا سنک ایضوز او نوز
بی خانه جزیه لرینده اعلا و اوسط و ادنا اعتیادی رعایا ما بنده کمال
افنده هر جزیه خانه لرینده و بیوز نیش الی اخی جزیه سرجه لری محصل ایتمه
اعتیاد ایله بیوز بیگه قلمده حساب اولمیشی اوزده سیواس بر اکثره
کجه کل اولمیشی صکره سنده ده فرق بر بیگ و بیوز نیش بر اخی دخی
اؤد یاد سیمی جزیه ایتمه اولور معلوم و قلمری بود لری ذمقر ایقان
جزیرلر استایوله بی واحدن محصل ایتمه ایتمه قلمده بیوز نیش العمل
ایتمه ایتمه قلمده بیوز نیش قلمده بیوز نیش قلمده بیوز نیش

“Yavuz Sultan Selim’in Kudüsteki Ermenilere Verdiği Emânnâme”

صوب الخليفة الفقير لغزو الملك الظاهر الملك زين القادر الخليفة
 السلطان الاعلى المظفر - ولطافان القدر العظم السلطان سليمان طاب ثوابه
 ١ - وما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٢ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٣ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٤ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٥ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٦ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٧ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٨ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ٩ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما
 ١٠ - ما من القضاة والاطماع مظالم الرذام و الرذامطاع رفق ابله وانا طوما قاصيان زيد فضلهم نبيع رفق ما

سیدناها و روح و سکا

صورت الطیر التزییف للسلطان لا یؤمنه لأعظم و لحامه ماء الذهب الوخج السلطان

سینا بن السلطان بابز بدخان طالع بقا، و نال سنای

شاه شریف علی شاه سلطان و طوایف غزلبن سنه خانان نغزباغوره القدران المن التمانا حکم اولدیر

بدنه اوله و دوبرونیک کتارنه و نکارن موصوع منفذین صح سلطانه محمد خان و بابا سلطانه بابز بدخان طالع کرانها زمانلین مستقیم

برن لستطانت کورنه و کورنه سیدنه تمکله بلده خجده مکملور بکار ایجاب الودیرین بندر شفقت و رحمت و عبدالباقی قریح ابدوریت

طلعت اندکارن اولده نذران مریخ و زحل تاملانه شفقت و رحمت و انوار طالع و اجیرک لایمان و مریخ شفقت و رحمت و طالع طاهر

حوضه و ولیم منق اطاله اولالرد و سیدصح کماقا بابا طالع شرک زمانند و سید کالک ادنه انکس بیکر بینیور فلورنه زمانلین طالع طاهر

عاق ذریه اوروز ایجاب الودیرک و کورنه کورنه لرون سیدمد کورنه لرون اولده اولده اولده انکس بیکر بینیور فلورنه زمانلین طالع طاهر

وزن لور لورک حصار لرون و اولالین و کورنه لرون سیدصح کماقا و سیدباغوره و سیدباغوره و سیدباغوره و سیدباغوره و سیدباغوره

کمنه لرون بیج مریخ و نوره من الفنونع زمان و الم سینیمنه و یوندره اوله قلع لرون و اولالره لورنه لرون نوره لرون و سیدباغوره

اولدک کتارنه لرون بد اوله بیج اوروز امن رانان ایچین اولالرد و بونلک بو سفند اولده اولده لرون سید صح کماقا قورنه لرون

اولده نکلور لرون کلمه لرون کلام لرون لر بیج لغایان اولدیر بندر قلمه و بونلک مدار کمانه سید صح کماقا ایچین لرون کلام لرون

و کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون و سیدباغوره کمنه و اولالره لرون و سیدباغوره کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

و سیدباغوره صاند قورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

صانقاصح اولدیر الوب کورنه لرون و کورنه لرون و کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

اولالرد و سیدباغوره و دوبرونیک اولالره لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

نانه قاتنه و اولالره لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

اولالره لرون اولالره لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

زرقنه بیت المایح و اولالره لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

مکملور لرون اولالره لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

بر کمنه زمانه اولدیر کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

و سیدصح کماقا اولالره لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

و و غیره کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون کورنه لرون

معمود

KAYNAKÇA

3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 341, 344.

Adam Baki, “*Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*”, M. E. B. Devlet Kitapları, Ankara, 2003

Adam Baki, “*Katolik Kilisesi’nin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam’a Bakışı*”, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 41, 2000.

Adam Baki, “*Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*”, Pınar Yayınları, İstanbul, 2015.

Akgündüz Ahmet, “*Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*”, Cilt. III. İstanbul, 1991.

Akgündüz Ahmet, “*Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûki Tahlilleri*”, Cilt: I, İstanbul, 1990.

Arık Durmuş, “*Dinler Arası İlişkiler Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler ve Mensupları*”, Hz. Ali İsra Güngör, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017.

AşıkPaşazade, “*Osmanoğullarının Tarihi*”, Çev. Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003.

Aydın Mahmut, “*Hz. İsa’ya Ne Oldu?*”, Otto Yayınları, Ankara, 2011.

Aydın Mahmut, “*Vatikan Konsili*”, TDVİA, C.42, 2012.

Aydın Mehmet Akif, “*Türk Hukuk Tarihi*”, Tıpkı 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2013.

Aydın Mehmet Akif, “*İslam Osmanlı Aile Hukuku*” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.

Aydın Mehmet Akif, “*İslâm Osmanlı Aile Hukuku*” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.

Aydınlı Osman, “*Kudüs’ün Fethi ve Hz. Ömer Emânnâmesi*”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.7, 2020.

Babinger Franz, “*Von Amurath zu Amurath-Vor-und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)*”, Oriens, Oct. 31, 1950, Vol. 3, No. 2 (Oct. 31, 1950), Published by: Brill.

- Barkan Ömer Lütfi, “*Avarız*”, TDVİA, C.4, 1942.
- Başar Fahameddin, “*Fetret Devri*”, TDVİA, C.12, 1995.
- Başbakanlık Devlet Arşivi Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, “*Bosna Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516 – 1919)*”, Yayın No:7, Ankara, 1992.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.,ADL, Gömlek no:23-1355.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.,ADL, Gömlek no:48-2900.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn, [HAT], No. 1516, G: No. 47, 5).
- Bianchi Ugo, “*Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri*, çev: Mustafa Ünal, Geçit Yay, Kayseri, 1999.
- Bilmen Ömer Nasuhi, “*Hukuk-i İslamiyye ve Islahat-ı Fıkkiyye Kamusu*”, C.III, İstanbul, 1976.
- Bozkurt Gülnihal, “*İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukuki Statüsü*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Prof. Dr.Kudret Ayiter Armağanı, C.3 Sayı: 1-4, 1987.
- Bozkurt Nebi, “*Emân*”, TDVİA, C.11. 1995.
- Bozkurt Ömer Faruk, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayr-i müslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
- Bozkurt Ömer Faruk, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVII. Yüzyıllar)*”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
- Bulunur K. İlker, “*II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi Ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler*”, Tarih Dergisi, Sayı: 50 (2009 /2), İstanbul, 2010.
- Cohen Mark R., “*Haç ve Hilal Altında Ortaçağ'da Yahudiler*”, Çev: Ahmet Fethi, Köprü Kitapları, İstanbul, 2013.
- Çakılcı Diren, “*Selanik Şehrinden Bir Kesit: 19. Yüzyıl Ortasında Çavuş (Vlatadon) Manastırı Mahallesi*”, Cedrus The Journal of MCRI, Cilt:5, 2017.

- Delilbaşı Melek, “*Selanik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Belleten Cilt LI- Sayı 199, Nisan 1987.
- Demirağ Yelda, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı:13, 2020.
- Develioğlu Ferit, “*Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*”, Ankara, 2009.
- Džaja Srećko M., “*The Bosnian-Herzegovinian Croats: A Historical-Cultural Profile*”, Croatian Studies Review, C.8, 2012.
- Edward W. Said, “*Yeni Bin Yılda Filistin Sorunu*”, Çev.,Ahmet Cüneyt, Ali Kerem, Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2002.
- Ekinci Ekrem Buğra, “*Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*”, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Emecen Feridun, “*Ağnam Resmi*”, TDVİA, C.1, 1988.
- Ercan Yavuz, “*Kudüs Ermeni Patrikhanesi*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Ergin Osman, “*Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkisâfi*”, İstanbul 1936.
- Erkal Mehmet, “*Cizye*”, TDVİA, C.8, 1993.
- Eryılmaz Bilal, “*Osmanlı’da Birlikte Yaşama Politikası*”, İşaret Yayınları, İstanbul, 2019.
- Fayda Mustafa, “*Ahidnâme*”, TDVİA, C.1, 1988.
- Fayda Mustafa, “*Hz. Ömer Zamanında Gayr-i müslimler*”, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yâınları, 2006.
- Fındıkoğlu Fahrettin Ziya , “*Tanzimat Dönemi Reformları*”, Tanzimat I, C.1, İstanbul, 1940.
- Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, “*Tanzimat’ta İçtimai Hayat, Maarif Matbaası*”, İstanbul, 1940.
- Gonzalez F. Femadez, “*Estado social politico de los mudejares de Castilla*”, Madrid, 1866.

Gökalp Hüseyin, “*Moriskoların Hristiyanlaşma Süreci*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 47, 2019.

GŞS, 17, s. 191/1.

GŞS, no. 17, s. 190/1

GŞS, no. 17, s. 190/2

GŞS, no. 17, s. 190/3

GŞS, no. 17, s. 191/2.

Güler Ümit, “*XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicilleri Işığında İslâm Aile Hukuku Açısından Müslüman-Zimmî İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme*”, Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tetkikleri Merkezi Dergisi, Cilt: 1, Sayı 1, 2015.

Gülnihal Bozkurt, “*İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukuki Statüsü*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Prof. Dr.Kudret Ayiter Armağanı, C.3 Sayı: 1-4, 1987.

Güner Osman, “*Resüllah’ın Ehl’-i Kitap’la Münasebetleri*”, Ankara, 1997.

Güneş Gülcan Aşşın, “*Osmanlı Devleti’nin Gayr-i müslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi*”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies) Cilt: I, Sayı: 2, 2015.

Güneş Mehmet, “*Osmanlı Devleti’nin Gayr-i müslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler*”, Journal of History and Future, December 2017, Volume 3, Issue 3.

Güngör Ali İsmâ, “*Katolik Kilisesi’nin Çağdaş Misyon Anlayışında Diyalog Kavramı*”, Dinler Tarihi Araştırmaları-I, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998.

Gürkan Salime Leyla, “*Yahudilik*”, TDVİA, C.36 ss.256-258.

Hamidullah Muhammed, “*El-Vesâiku’s-Siyâsiyye*”, Beyrut 1987.

Işık Halim, “*İncillere Göre Çarmih, Dini Araştırmalar*”, Cilt: 10, Sayı: 29, 2007.

İlgürel Mücteba, “*İstimâlet*”, TDVİA, C.23, 2001.

- İnalcık Halil, “*Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar (I) Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- İnalcık Halil, “*İspence*”, TDVİA, C.23, 2001.
- İnalcık Halil, “*I. Murad*”, TDVİA, Cilt:31, 2006.
- İnalcık Halil, “*İmtiyâzât (Osmanlı Dönemi)*”, TDVİA, C.22, 2000.
- İnalcık Halil, “*Ottoman Galata, 1453-1553*”, Premiere Rencontre Internationale sur l’Empire Ottoman et la Turquie Moderne, ed. Edhem Eldem, İstanbul-Paris 1991.
- İpşitli Mehmet, “*Tarihi Selaniki (II)*”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları III. Dizi, Sayı: 25, Ankara, 1999.
- Kallek Cengiz, “*Haraç*”, TDVİA, C.16, 1997.
- Karaman Hayreddin, “*Anahatlarıyla İslâm Hukuku-I Giriş ve Amme Hukuku*”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993.
- Karaman Hayrettin, “*Mukayeseli İslam Hukuku*,” C. III, İstanbul, 2001.
- Kaya Remzi, Ehl-i Kitap, TDVİA, C.10, 1994.
- Kaynar Reşat, “*Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*”, T.T.K Yayınları, Ankara, 2010.
- Kenanoğlu M. Macit, “*Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçekler*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kılıç Ayşe, “*İspanyol Engizisyonu ve Müslümanlar*”, İnsan ve Toplum Dergisi, C. VI, S.1, İstanbul, 2016.
- Koyuncu Nuran, “*Osmanlı Devleti’nde Gayr-i müslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mabetlerinin Hukuki Statüsü*”, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.
- Kurat Yuluğ Tekin, “*Çok Milletli Bir Ulusu Olarak Osmanlı İmparatorluğu*”, Güler Eren ve Diğerleri (Ed.), Osmanlı, 4, 1. Baskı içinde (217-222), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Kuzgun Şaban, “*Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*”, Fazilet Neşriyat, Ankara, 1996.

- Küçük Abdurrahman - Tümer Günay, “*Dinler Tarihi*” , Ocak Yay., Ankara, 2002.
- Kürşat Demirci, “*Yahudilik ve Dini Çoğulculuk,*” Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2000.
- Kütükoğlu Mübahat S., “*Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*”, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Lowry Heath W., “*Zihne*”, TDVİA, C.44, 2013.
- Nedkoff, Osmanlı İmparatorluğunda Cizye, (çvr. Şinasi Altundağ), Belleten, C. VIII.
- Neşri Mehmet, *Kitab-ı Cihan-nüma(Neşri Tarih-I)*, Haz. Faik Reşit Unat Dr. Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Seri: 2, 1949.
- Okuyan Abdurrahman, Tarihi Belgeler Işığında Diğer İnanç Topluluklarıyla Birlikte Yaşamaya Dair Bazı Tarihsel Kanıtlar, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (2008), sayı:3
- Öngün Tuncay, “*Müsadere*”, TDVİA, C. 32, 2006.
- Özcan Abdülkadir, “*Devşirme*”, TDVİA, C.9, 1994.
- Özdemir Ahmet,“*Uluslararası İlişkiler Alanında İslâm Hukukunun Temel İlkeleri- Emân Akdi Örneği Üzerinden Bir değerlendirme*”,The Journal Of Academic Social Science Studies, Volume 6, Issue 6, June 2013.
- Özdemir Mehmet, “*İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası (I)*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 35, Sayı:1, 1996.
- Özdemir Mehmet, “*Moriskolar*”, TDVİA, C.30, 2020.
- Özdemir Mehmet, “*Müdeccenler*”, TDVİA, C.31, 2020.
- Özel Ahmet, “*Dar'ül Harp*”, TDVİA, C.8, 1993.
- Özel Ahmet, “*Dar'ül İslâm*”, TDVİA, C.8, 1993.
- Özel Ahmet, “*Harbî*”, TDVİA, C.16, 1997.
- Öztürk Mustafa, “*Kur'ân'da “Seb'i Mesâni” Kavramı*”, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 1971.

- Pakalın, “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*” , C.I, MEB Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Parlatır İsmail, “*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*”, Yargı Yâinevi, 4.Basım, Ankara 2011
- Refik Ahmet, “*On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*”, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- Sahillioğlu Halil, “*Avârız*” , TDVİA, C.4, 1991.
- Sami Şemseddin, “*Kâmûs-ı Türki*”, İstanbul, 1317.
- Sarı Ertem Helin, “*Filistin ’in Sosyo-Ekonomik Sıkıntılarınının Giderilmesinde Türkiye ’nin İmkân ve Sınırları*”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1.
- Satış İhsan, Ceyhan Muhammed, “*Kudüs'teki Rum Cemaatine Ait Bir Defter: 10 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri*” , Belgeler, C. XXXIII, 2012.
- Sertoğlu Midhat, “*Osmanlı Tarih Lugatı*”, Düzeltilmiş 2. Baskı, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986.
- Soykan T. Tankut, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayr-i müslimler, Ütopya Kitabevi Yayınları*”, İstanbul, 2000.
- Sönmez Zekiye, “*İnciller ve Kur'an Işığında Hz. İsa, Dinler Tarihi Araştırmaları-III*”, 2001, Ankara.
- Söylemez Mehmet Mahfuz, “*İlk Dönem İslâm Toplumunda Gayr-i müslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü*” , İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy.22, 2010.
- Şahin Gamze Nur, “*Osmanlı Devleti ’nde Gayr-i müslim Tebaanın Hukuki Durumu*”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2015.
- Şenay Bülent, “*Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 11, Sayı:2, 2002.
- Taberî, Tarih, 3/ 609 (2405-6/I).

- Taşpınar İsmail, “*Katolik Kilisesi’nin Modern Dünyaya Uyumu: II. Vatikan Konsili ve Katoliklerin Yaklaşımı*”, M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.2, 2011.
- Taşpınar İsmail, “*Dinler Arası İlişkiler, Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler ve Mensuplar*”, Haz. Ali İsmail Güngör, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017.
- Tuğ Salih, “*İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*”, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul, 1984.
- Turan Şerafettin, “*Dubrovnik*” TDVİA, C.9, 1994.
- Turnagil A. Reşid, “*İslâmiyet ve Milletler Hukuku*”, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1972.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, “*Kudüs’te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi*”, Yayın No: 2, İstanbul, 2019.
- Vakidi Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, “*H. Peygamber’in Savaşları (Kitabü'l-Meğazi)*”, Çev. Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yayınları, İstanbul, C.1, 2014,
- Vasdravellis, “*Ανέκδοτον Φιρμάνιον της Μονής Βλαττάδων του έτους 1486*”, Makedonia, IV (1955-60).
- Velikonja Mitja, “*Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*”, Texas A&M University Press College Station, 2003.
- Witteck Paul, “*Zu einigen frühosmanischen Urkunden (VI) Bazı Erken Dönem Osmanlı Belgeleri*”, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Vol. 58, 1962.
- Witteck Paul, “*Zu einigen frühosmanischen Urkunden (III) Bazı Erken Dönem Osmanlı Belgeleri*”, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Vol. 55, 1959.
- Witteck Paul, “*Zu einigen frühosmanischen Urkunden (II) Bazı Erken Dönem Osmanlı Belgeleri*”, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Vol. 58, 1962.
- Xavier Rynne, “*Vatican Council II*”, Orbis Books, New York, 1999.
- Yadak Abdallatif, “*İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri*”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:9, 2014.
- Yarar Erhan, “*Tarihsel Dönüşüm*”, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Yarar Şükran, “*Kudüs’ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim’in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar*”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı:2, 2003.

Yurdaydın Hüseyin, “*İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:27, 1986.

Yusuf Ebû, “*Kitabu’l Haraç*”, Çev. Ali Özek, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1973.

Zachariadou Elizabeth A., “*Romania and the Turks (c. 1300-c. 1500)*”, Variorum Reprints, London, 1985.

Zeydan Abdülkerim, “*İslâm’da Fert ve Devlet Münasebetleri*”, (çev. Mehmet Akif Ersoy, sad. Burhaneddin Kayhan), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1973.